Министерство образования и науки Республики Дагестан

ГБУ «Дагестанский научно-исследовательский институт педагогики им. А.А. Тахо-Годи»

Сектор родных языков

РАБОЧИЙ ПРОГРАММАБУР

АГЪУЛ Ч1АЛ

1- 4 классар

Махачкала -2017

АГЪУЛ Ч1АЛ

ГЪВАВУРДИК КИХЬА К1ЕДЖ

ПРЕДМЕТДИН ХАРАКТЕРИСТИКА

КУРСУНИН КЬАСТТНА МАТЛАБ

1-4 классариъ агъул ч1алан гьеме рабочий программа лирк1енгуна, бинайиъ гъушунаеф Федеральный государственный образовательный стандартин т1алабар э (Хъуттурф: Федеральный государственный стандарт начального общего образования.– 2-е изд. М.: «Просвещение», 2011[стандарты второго поколения]).

«Агъул ч1ал» агъа предмет, яг1ар акьубалас ппара асуллу э к1илдиобщий образованира, начальный образованира. Хабди шиникквди мактабиъ гъуршан яг1арвелар, фи гис яг1архьунчин, гин коммуникативный компетенцибур, гьер са шиникквди, учи учисличностис суман, фи гъушанас хьуна айчин агвар аркьа.

Мактабин предметарин арайиъ «Агъул ч1ал» агъапредметиншарт1ар магьмебур хьуна кканде:

–гъургъа ч1ал бегьем акьуб (гъургъуб, йирк1в алийиб, хуруб, лик1иб);

– ч1ал – дуьхуь, хъукъуная система идеф гъавурдиъ ихьуб: гин разделарин (фонетикайин, лексикайин, морфемикайин, грамматикайин) понятибур яг1архьеб;

– бабан ч1алан кумак фай,джалла сасра предметариъас яг1арвелар гъушуб;

– агъул ч1алан дарсариъ алуч1уна ккане мег1елим шиникквдис агвар акьас:хьин ишламиш аркьа ч1алал фидегьен кар

алди айчин: фикир акьуб, ахтармиш акьуб, фачик1уб, гъучафайдеб, арайил аттивас хьеб;

Шиниккв вардиш аркьаф ч1алалди, ч1алан кумакилди э. Ц1ае к1ил биц1и классарилас э шиниквдис яг1арвереф: джеме1етин арайиъ, коллективдиъ фиштти учи уч файшуна кканчин, инсанарихъай фиштти файшуна кканеф ичин.

Гьеме вег1дайилас, гъургъа ч1ал бегьем аркьа вег1дайилас, асуллу э к1илди г1ат1увел инсанарихъайшиниккврдин, г1илмиъ г1ешкъ ихьубан, учин фикирар агъихьас ч1алалди хьеб.

Джалла сасра предметариласра, ке удигьай агъул ч1алан дарсарилас асуллу э,садпе классариъ ами шиниккрдис яг1архьеб:уч гъаре къайдабур мактабиъ, раккагь,джеме1етиг1; гьерттин хуруб: гьер са аркьа кар,фиштти к1илиъ гъас хьасегьан пунафикир акьуна, башламиш акьуб, акьас ккиме кар фиштти аркьайчин фикир акьуб (планирование),агьийиф вазифа к1илиъ гъас яг1ар акьуб, яг1архьедегьенттар савусал гъас фагьум акьуб. Ч1алахъай э биц1и классарин школьникарис яг1ар вереф байирдихъас, чаб дуламиш вея мукьарихъас, к1илди дуьньяйихъас, ч1алаъ фиштти агвар акьунайчин гьер халкьдин тарих, экьуб-гъайшиб, дуламишвел, 1айвел-иджвел.

КУРСУНИН ХАРАКТЕРИСТИКА

«Агъул ч1алан» курсдилппара кар алдея аме сасра дарсаряг1архьубалра, дарсарил алихьубалра.

Школьникарис чиппин хе ч1ал, бабан ч1ал яг1ар акьубан, вазифабур асуллу э ч1ал ишламиш акьубалас, ч1алан лазимвелдилас, халкьди ишламиш аркьагунара, гьертти учинпукарвелдис ишламиш аркьагунара, гьер инсандин 1уьмурдиъ ч1алал але кардилас: гьеге ч1алан кумакилди э хьин хьяхъ хъударкунае дуьньяйихъас яг1ар аркьаф, инсанарихъай гъургъуб-т1ушуб аркьаф, алчушуб-алттушуб аркьаф.

Агьалдин образованинбинайиъ ихьуная,хъукъуна яг1ар акьуб кканде школьникарис гъургъа ч1алра, лирк1ен ч1алра, инсан дуламишвея дуньяйихъасра, фиттин хьичира гъавурдиъ ай хьас.
Программа лирк1енгуна, г1аттивунагьер разделариъас (фонетикайиъас, лексикайиъас, морфемикайиъас, грамматикайиъас, орфографиъас, пунктуациъас),г1ачихьуная 7-11 ис хье шиниккварис лирк1енгуна, хурагуна, сад сайихъай гъургъагуналазимвере вересуман знанибур.

Гьемишттин кьастт ай агъул ч1алан предметис программный материал г1аттивагуна, ул алчатуная: лингвистикайиъас иц1ан знанибирихъай школьникарис иц1андея яг1арвелар текстихъасра: гин тагьарарихъас(фиштти хъукъас акьунайчин предложенибур, фиттихъас ичин ге текстяра ахттилат. Гин мег1на фи ичин, фишттин паяр г1аттивас вейчин, фишттин ттур хьит1анас вейчин, текстин фишттин джуьрабур авеф ичин (описание, повествование, рассуждение), фишттин приемар ишламиш акьунайчин ахъаркьае ахттилат бат1арди гьучагъас.

Ч1алан (линвистикайин) знанибирихъай гъургъа ч1ал бегьем акьубас ппара фикир ийная ц1ае стандартариъ.

Агъул ч1алан дарсар ицангуна, шиниккв гъавурдиъ ихьуна ккандe: биц1игунанхаб уч гъургъа ч1алаъ ишламиш аркьаяф гафэ пуна, гафар сад сайихъ хъукъас аркьай предложенибур аркьаттар э пуна. Гьегиштти к1илди ч1алаъ ае единицабирин хъукъувелар аеф шиниккврди фикирди фацучин, ч1аланра, коммуникативный компетентностьра бегьем хьасе.

Биц1и классариъ, школайин бинайиъ ппара фикир иц1анде гафунин мяг1найис – ги фи агвар аркьафичин, биц1и-биц1и яг1ар аркьа гафунин паяр, грамматический мяг1набур. Гафар – к1илди инсандис яг1архьунадегьен задарин ттурар э. Гафунихъай ппара кар файшуна ккандe, гин вазифабур агвар акьас, предложениъ ги уч фиштти гъайчин агвас.Биц1и-биц1и 1-пеклассарилас мич предложенинра гъавурдиъ ихьуна ккандe шиникккв. Хьин предложенибирилди идеф гъургъаф агваракьуна ккандe. Гъургъуб, коммуникация гьеге единицайилди идеф аркьаф. Мяг1найилдира, грамматикайин законарилди сад сайихъай хъукъунае предложенибирикес э текст вереф. Текстихъайра таниш акьуна ккандe шиникквар, хьин гъургъа ч1алан единицайихъай суман. Текстилди э хьин ачухъди,дахъуна (развернуто) фиттихъас – хьунара пас, ахъакьас, фикирар акьас, гьерф учин х1екьвел агвар аркьай гъургъаф.

Программайиъ агвар акьуная, гьер классиъ гафунихъас, предложенихъас, текстихъас фи яг1ар хьуна кканчин шиниккварис, к1илди курсунин коммуникативно-познавательный направленность хьебан бадалди.

Гьер са ч1алан пай (часть речи) яг1ар акьас хъучуч1агуна, башламиш акьуна кканде фи ичин гебири агвар аркьаф: существительныбури – задар,шейъер, глаголари – т1ушуб-лихуб, прилагательныбур – шейъерин тагьарар, числительныбири – сан,нубат. Предложенибурихъас яг1ар аркьагуна, шиникkварин фикир алчатуна кканде гебурин кьастт фи ичин: ахъакьуб ичин, суал алихьуб ичин, буюрмиш ичин. Агъихьубан тагьарихъ хъуттурфуна, восклицательный ичин яра давайчин.

Гафунин гьер са пай (морфема, аффикс) яг1ар аркьагунара ибур йина кканде шиникkварис яг1ар акьас, фи кар алди айчин гебирил гафунин г1анаъ: ц1ае гаф акьас ишламиш аркьаттар ая, гафунин форма агвар аркьаттар ая, яра гаф нае найихъ хъукъуна аячин агвар аркьаттар.

«АГЪУЛ Ч1АЛ» КУРСУНИН МУКЬ УЧЕБНЫЙ ПЛАНДИЪ

Агъул ч1ал школьникарис, ц1айи мактабиди кичавей аметтарисра суман, хабди х1а классариъра, 1ари предмет суман дава пукар вереф, гьеге ч1алалди э к1илди сасра предметаринра гъавурдиъ ихьаф. Агъул ч1алан дарсариъ э шиникkварис яг1арвереф фиштти дарс ахъаркьайчин, фи тагьарис гъургъайчин,фиштти ахъакьуна кканчин. Биц1и классарин школьникдин гъургъубан агърукьувелар (умения) – хуруф х1ел акьас (анализировать акьас) хьеб, нае фиттихъ хъукъуна айчин аттивас хьеб, хуруттин план акьас хьеб, учис учин контроль

акьасягъархьеб, агвар акьунае темайихъдиахттилат хъит1анас, джик1ес хьеб, текст хъит1анас хьеб, джикъе акьуна ахъакьас хьеб ахттилат, ирхи ахъакьас хьеб – гьемебур джалабур хурубан, фагьумдин яг1арвеларин ишаратар э.

Агъул ч1алан предмет яг1ар аркьагуна, школьникарис мункинвелар ая гъургъа ч1алаъра, лирк1ен ч1алаъ, компьютерный технологибур ишламиш аркьай, чиппин гьунарар агвар акьас, чиппин кьасттунис герекди аягъилди ишламиш акьас ч1ал, учис герекде информация джик1ес.

Чукь кар алдава литературный хурубалра, хурудегьен шиникквдин фикир,фагьум удигь ве, гис дуньяйихъас ппара яг1арве, джафаакьубал алархьа.

Биц1и классариъ «Бабан ч1ал» («Агъул ч1ал») яг1ар акьубан бадала йиная (2-пе учебный пландиъ):

1-классиъ – 66 се1ет (хефттайиъ 2 се1ет: 1 – ч1алас, 1 – литературный чтенис, хура х1ефттабур – 33).

2 – 4 классариъ – 112 се1ет (3 се1ет х1ефттайиъ: 2 ч1алас, 1 литературный чтенис). Гьер са классиъ 34 хура х1ефттабур.

БИЦ1И КЛАССАР ККИРК1УГУНА, ШИНИККВАРИН ХУРУБАРИН РЕЗУЛЬТАТАР МАГЬМЕБУР ХЬЕБ ЛАЗИМ Э:

Личностныбур (хусуси,гьер инсандин учис гъуланттар) натиджабири (результатари) магьмебур агвар акьуна ккандe.

1) уч Россияйин гражданин идеф бинайиъ фацуна, жуван Ватан, Дагъустан, Россияйин халкь кканхьеб, уч фи миллат

ичиняг1архьеб, ац1уна хъара сасра миллатариг1ай, джалла дуьхьуьна,са халкь суман, дуламишвел учин х1уькуматиъ бинайиъ фацуб;

2) сасрабурин ч1ал,сасра халкьарин тарих, дин, г1едатар х1уьлматиъай фацуб;

3) ягъалас-ягъа дагиш вея дуьньяйиъ шиникkварис чиппис мукь джик1ес яг1ар акьуб,чаб гъас яг1архьеб;

4) гьер шиникквдис учи учин к1илилди учил алчархье кар акьас яг1архьеб, учи акьуттихъас джуваб ес яг1архьеб;адаблувелдин гъавурдиъ ай хьеб. Ислях1вел, сабурлувел,дузвел, дугъривел, азадвел бинайиъ фацуб;

5) эстетикайин лазимвелар яг1ар акьуб (байирдин, дуньяйин багьавел,ухьтанвелар агуб, яг1ар акьуб);

6) хурае гьер шиникквдис джеме1етин арайиъ учил але кар, вазифабур яг1архьеб, хурубан лазимвеларин гъавурдиъай хьеб;

7) йирк1в руц1увел, сасрайис кумак акьас х1езурвел, сад сайин гъавурдиъ архьас алуч1увел;

8) х1аттарихъайра, учин таярихъайра фи хьунара са кар алчархьегуна (гьер ситуацибириъ)ч1ал гьудуьхьес, джик1ес яг1архьеб; къал акьас, х1уьджат ихьас алдуч1уб,; гьегишттин кар хьичин, дуьхьес,маслих1ет акьас алуч1уб;

9) абурдалди, хат1абур даркьай, 1уьмурдин сагълувелдис фикир иц1анди дуламиш хьеб, аркьа кардиъ г1ешкъ хьеб, кар к1илиъди гъас алуч1уб, хъаеф ух1ас алуч1уб,фиттин-хьичира кьимат-кьадри яг1архьеб.

МЕТАПРЕДМЕТДИН РЕЗУЛЬТАТАР

1). Удигь агьийна ае хурубан вазифабур,шарт1ар кьабул акьуб, ух1уб, бегьем акьас алуч1уб;

2) хуруб бадалди агьилан шарт1ар аттивас хьеб, хурубан х1ел аттивас хьеб, ахир к1ил идже результат верегъилди рекъ джик1иб;

3) хурубар идже хьебан, ч1ирх1е хьебан фи-фидавайчин аттивас яг1ар акьуб, иджи вей адавайчира хуруб, иджи вере рекъ джик1ес алуч1уб;

4) хуруб-лик1ибан вазифабур бегьем акьубан бадалди схемабуриъай, таблицабириъай ес хьеб информация, гьучафайдина агвар акьас хьеб;

5) яг1архьебан вазифабур бегьем акьас, гьемишанди ишламиш акьуб информационный, коммуникативный технологибур (ИКТ);

6) агьийиная вазифабуриъ, шарт1ариъ агвар акьунаеттар х1ел акьас, информаця джик1ес, джик1еттин анализ акьас, интернет ишламиш акьас, гидас муфи1ет гъушанас яг1архьеб;клавиатурайилди текст набирать акьас яг1архьеб, учи ахъаркьаяттихъди видео-, аудио материалар хъукъас акьас яг1архьеб;

7) гъургъаттил йирк1в алиянас х1езурди ахьеб, ахттилат акьас яг1архьеб; гьер инсандихъ учин фикир хъахьеб те яра ме кардихъас кьабул акьас х1езур хьеб; учин фикирдин дузвел, дугъривел агвар акьас хьеб, гьер кардис кьимат ес хьеб;

8) кьастт агвар акьуб, кьасттунин мурадихъ рукьа рекъер аттивуб; хъай, г1ай аркьа кар гьерттис агвар акьас, пай г1аттивас хьеб; аркьаттил алгъузанас хьеб; уч гъарегъилдира сасрабури чаб гъареттилра алгъузанас хьеб;

9) сайисра даккан дакьуна, сайин ппат фадацуна къалар дузал акьас х1езурди ахьеб;

10) предметинра сасра предметарихъай хъукъунае бинайин понятибур яг1архьеб.

БИЦ1И КЛАССАРИЪ АГЪУЛ Ч1АЛАН ПРЕДМЕТИЪАС ЯГ1АРХЬУН ККАНДЕЯТТАР(РЕЗУЛЬТАТАР)

1) Дагъустандин ч1аларихъас культурайихъас сифтта фикирар арайил файдеб: Россияйиъ г1анаъ ац1уна ч1алар аеф, ч1ал миллатин садвелдин бина идеф;

2) ч1ал миллатин девлет идеф гъавурдиъ ихьуб, ч1ала э инсанарин арайиъ ишламиш аркьаф, сад сайин гъавурдиъ архьас аркьаф;1уьрус ч1ал хье Россияйин х1укуматин ч1ал джалла сасра миллатарихъай гъургъас ишламиш аркьаеф, бабан ч1ал, агъул ч1ал хье миллатин арайиъ, хье биц1и ватандиъ ишламиш аркьаяф идеф;

3) бат1арди, дузди гъургъуб, лик1иб – инсандин абурлувелдин ишаратар идеф яг1ар акьуб шиникварис;

4) агъул ч1алан нормабириъ гъавурдиъ ихьуб (орфоэпическибур, лексическибур, грамматическибур); гъургъа ч1ал абурдалди, нандиъ (хулаъ, раккагь, мактабиъ) фиштти,

гьинахъай гъургъайчин яг1ар акьуб; ишламиш аркьа ч1алан мурадарихъ, вазифабирихъ хъуттурфуб:гъургъа ч1алан гьава агвар акьуб (интонация);

5) ч1алан гафар, хъара сасра средствабур лазимдевусаъ (познавательный, практический кар аркьагуна) коммуникативный вазифабур х1ел аркьагуна, ишламиш акьуб.

ЛИТЕРАТУРАЙИН ХУРУБАР

(Литературное чтение)

1. Литература э гьер са миллатин, к1илди дуьньяйин хъуьссу агвар аркьаф, г1едатар, адаб ух1аф, фиттихъас-хьунара гъавурдиъ ихьаф;
2. гьер шиниккв гъавурдик ихьуб фидегьен кар алди айчин хурубал; литературайи э шиниккьдис дуьньяйихъас яг1арвелар иц1анф, жуван ватанихъас, культурайихъас; иджвел-1айвел фиттис агъаф ичин; хурубалас асуллу идеф гьер инсандин фикир-фагьум бегьемхьевел;
3. хурубан гьер джуьре матлабар ишламиш акьуб (таниш аркьаф, яг1ар аркьаф, г1аттиваф, фиттихъас-хьунара руцас ишламиш аркьаф);

4) хуруттин гъавурдиъ архьеб, гьер джуьре текстарин мяг1найис кьимат ес яг1ар акьуб, литературный героярин курарис кьимат ес хьеб;

5) учи учис лазимде литература г1аттивас хьеб; справочникар ишламиш акьас яг1архьеб.

КУРСУНИН СОДЕРЖАНИЕ

Агъул ч1ал биц1и классарин шиникkварис – садпе лек э к1илди хурубан бинаккиланф. Предмет суман яг1ар аркьагуна – ч1ал учин джалла пайяр хъукъуна ае система суман гъавурдиъ ихьуна кканде. Ме вег1дайиъ, 1ари са ч1ал яг1ар акьуб дава, фиттин-хьичира гъавурдиъ ихьа вег1да э.

Программайин материал классарис пай аркьагуна, фикир акьуна кканде нае раздел найихъай хъукъуна аячин.

Хъара ул алчатуна кканде 7- 11 ис хье шиникkварин экьулди, фикирди фи фацанас хьасчин, фи фацанас дахьасчин.

Ч1алан джалла ярусар, подсистемабур (фонетика, лексика, грамматика, словообразование) чаб чиппихъай хъукъуна аяттар идех1ела, гебур гьер классиъ сад сайихъ хъукъунае джалгабур суман яг1ар аркьаф: ч1алан паяр яг1ар аркьагуна, гебур предложенихъай, словообразованихъай, лексикайихъай хъукъуна э яг1ар аркьаф.

Гафунин паяр г1аттивагуна, ибур иц1анде гафунин мяг1найис, гьер са биц1и паяни фимяг1на г1ачагъайчин гафуниъди, гафунин мяг1на фиштти хьунаеф ичин яг1архьас кумак аркьа ге карди шиникkварис. Фонетикайиъас сесарихъас яг1архьвелари кумак аркьа дузди гаф лик1енас.

К1илди агъул ч1алан курс яг1ар аркьагуна, шиникkвар гъавурдиъ ихьуна кканде, чиппи гьер ягъа гъургъагуна, ишламиш аркьая ч1аларикес э предложенибур вереф, гьеге ч1аларин паяр э г1аттиваф, гьеге ч1аларин багунвелар, вархавелар э агвар

аркьаф.Гьеге гафарилас асуллу э хьефас дузди хье фикирар ахъакьас хьеб, сасрайи петтин гъавурдиъ архьеб.

Биц1и-биц1и, 1-пе классилас тич хъучуч1уна яг1ар аркьай кканде шиниккварис хьин гъургъаф предложенибирилди идеф, предложенибур гафарикес акьунаеттар идеф, гафар гьер шейъэрин ттурар идеф.

Программайиъ агвар акьуная гьер классиъ фидегьен яг1арвелар хьуна кканчин шиниккдихъ гафунихъас, предложенихъас, текстихъас.

ГЪУРГЪА Ч1АЛАН ДЖУЬРАБУР

Ибур хъихьуб, йирк1в алийиб.

Агъихьуна,чиппихъди алдаркуна, гъургъая ч1алан мурад-матлаб, кьастт фи ичин фикир акьуб. Гъургъа ч1ал фагьумдиъ фацуб. Гьучафайдина, хурае текстин гъавурдиъ архьеб, гин мяг1на аттивас хьеб, алихьа суаларилди ге хаб ахъакьас хьеб.

Гъургъуб.

Коммуникативный кьасттунихъ хъуттурфуна, лазимде гафар-ч1алар г1аттивуб.Сад сайихъай гъургъас (ахттилат акьас *диалогдиъай*) яг1архьеб. Ахттилат ккеттгъас, ахттилатар аркьаттарихъай гъургъас хьеб, ахттилат ккирк1вас, алгъат1ас акьас хьеб, аркьа ахттилатихъди (йирк1в алийина аеттар) хъучадивас хьеб. Дарсунин т1алабарихъ хъуттурфуна, ахъакьас хьеб учин фикирдиъас фиштти аргвай ичин те яра ме кар (*рассуждение),* фишттинф ичин те яра ме шейъ ахъакьас хьеб *(описание*), фиттихъас хьунара хабар акьас, ахъакьас хьеб (*повествование*).

Ахттилатин адабвел яг1архьеб: дарсуниъ, раккагъ, хулаъ гъургъа джуьрабур яг1архьеб (салам иц1ангъилди, гьайч1уна верегуна агъа гафар, гъил гъушубан гафар, баркаллагьин гафар, миннат аркьагуна ишламиш аркьа гафар). Агъихьа джил фиштти ичин:гьавайилас гъургъайчин, яваштти гъургъайчин: хъел вартт агъдихьуб, имунилди гъургъуб.

Хуруб. Учебный текстин гъавурдиъ архьеб.Лазим материал г1аттивас хуруттиг1ас хьеб. Текстиъ аларгвагъилди, г1аттаркагъилди агвар акьунае хабар (информация) джик1ес хьеб. Хуру текстин т1ег1ем аттивас хьеб, фи дарс (1екьул) гъушунчин шиникквди гьегидас пас хьеб.Текст фиштти паярис кквал акьас вейчин пас хьеб. Текстин х1ел аттивас хьеб: фишттин ч1алар, гафар г1аттивунайчин автордин учин фикирир хураттис агвар акьас.

Лик1иб. Бат1арди, гьер х1ерф г1аттаркуна яг1арверегъилди мертти, гигиенайин т1алабариъ аегъилди лик1енас яг1архьеб.

Яг1ар акьунае правилабири т1алаб аркьаягъилди аттлик1иб, агъай лик1иб (под диктовку).Унихьу текст яра хуру текст к1валас лик1иб (яра са-са паяр текстин, яра ирхи, к1илди). Чиппифас шиниккварифасрпа са биц1и, джикъе текстар чиппис тамашин темабирихъди (сочинение) хъит1анас хьеб (чиппи хуру китабар кьабул хьуна, яра художникари йирх1у ишкилар агуна, яра фи-хьунара кино,видеобур агуна).

Джикъиди хъуттурфанасе хьин **фидегьен ва фишттин** учебный материал айчин гьер классиъ. Хьин удигьди пунаегъилди – джалла классариъ яг1ар аркьа джалла ч1аланразделарихъас, амма гьер са классиъ программайин материалдин джуьревелар ая.

1-пе классиъ «Букварь» яг1ар аркьа вег1дайиъ ч1алахъас, ч1алан разделарихъас яг1арвелар ппара адава. Х1ерфар яг1ар аркьагуна, слогар хъукъас аркьагуна, гаф слогарис пай аркьагуна, ишкиларихъ хъуттурфанди гафар к1вал аркьагуна, шиниккварин ул алчатуна кканде гафунин мяг1найил, гафунин паярил, гафар хъирт1анди хунае предложенибурил. Букварин ахирахъди йинае текстар хурагуна, ул алчатуна кканде гафарил, гебурикес хьунае предложени бурил, предложенибурикес хьунае текстил. Заданибури хъучикай кканде гебур текстил фикир акьас, фи-хьунара гисаг1ас джик1ес.

2-пе классиъ программайи т1алаб аркьая хубджи вахтт фатуб фонетикайис, графикайис.

Ме вег1дайи ппара алуч1уна кканде шиниккварил бат1арди хъукъуна, тег1ди, майданди текст хурас хьас, лик1ибарил гъил бат1арди алихьубал; бабан ч1алаъ ае сессар г1аттивас хьеб, гебур дузди х1ерфарилди лик1енас хьеб, са сес 2-3 х1ерфунилди агвар аркьаф. Дузди сесар агъихьуб, гафуниг1ра, джуьрейи агъихьагунара. Агъул ч1алан алфавитиъ аедегьен х1ерфар йирк1уралас яг1ар акьуб, гафар дузди лик1иб, х1ерфариг1 арабур адартай, хъукъас аркьай лик1иб, х1ерфарин мукь дух1уб даркьай лик1иб, гаф слогарис пай акьас хьеб, са хат1унилас сасрайилди дузди алттгъас яг1ар акьуб. Ачухъ сесарна ачухъдаваттар джуьре акьас хьеб, гебурин джуьревелар агвар акьуб.

Предложенинбинайин понятибур ккийиб. Предложенин г1анаъ ае гафарил фи кар алдейчин хъуттурфуб. Предложенин к1илиъ ае членар (подлежащее, сказуемое) г1аттивуб, гафарин

хъукъувелар джик1ес алуч1уб. Чиппи шиникквари предложенибур хъит1анас акьуб. Ч1укь-ч1укьди яг1ар акьуб предложенин кьастт, мурад фи ичин (ахъакьуб ичин, суал ичин, буюрмиш ичин), ирхи акьас вейчин предложенибур.

Ке х1а кар алеф джалла ч1алан разделар яг1ар акьубан 3-пе классил э. Гьеме классиъшиниккварис лингвистикайин бинайин понятибур ирц1анф,ч1алан паяр фишттинттарис агъаф ичин (существительное, прилагательное, глагол), фи джуьревелар айчин ч1алан паярин, гафунин паяр (мер1, бина, ахир, суффикс, приставка); хъара шиникквар таниш аркьа предложенихъай,словосочетанихъай (хъукъу гафар), текстихъай. Гьер са гьеге понятин тагьараринджуьревелар агвар аркьа, гебирин арайиъ ае хъукъувелар, фиштти гъургъа ч1алаъ ишламиш аркьайчин. Ме яг1арвеларил ппара кар алдея хабди классарисра.

4-пе классиъ ппара фикир алчатуна ккандe гафунин дагишвеларил, гин формабирил, существительныбирин падежарил, глаголин дагишвеларил, гин вахттарил. Ме классиъ шиникквaрис агвар аркьа фиштти сад сасрайихъ хъукъуна айчин гафар (управление, примыкание, согласование), чаб терминар дагъай, амма гьеге хъукъувеларил ул алчатуб, джик1иб предложенин г1анаъ сад сайихъай хъукъуная гафар, гебирин формабур фиттилас асуллу ичин (согласование: а**<u>хъ</u>**акьас багниши**<u>хъ</u>**ас, *хьетти**<u>г1г1</u>**ихьас*). Ц1айи яг1ар аркьа 4-пе классиъ предложенибурин г1анаъ подлежащеена сказуемое кидавай, хъара сасра, 1удпе нубатин членар аяф. Гьер классиъ удигьая классихъ хъуттурфуна, материал ч1укь –ч1укьди четин аркьа.

«ХЪУКЪУНА ГЪУРГЪА Ч1АЛ («СВЯЗНАЯ РЕЧЬ»)

Гьер дарсуниъ шиникквар хъучикай кканде хурас. Садпе-1удпе классариъ бина ккийна кканде дузди, хъукъуна, майданди, гъавурдиъ ай агъул ч1ал ишламиш акьубан, агъул ч1алалди хурубан.

Шиникквари дузди хурай кканде гаф, предложение, дузди агъихьай кканде агъул ч1алан сесар, дузди алийина кканде ударение, запятая аевусариъ биц1иди гъатай, точка авусаъ ч1укь х1айи гъатай хуруб лазим э.

Шиникквари текст хурагуна, мег1елимди ул алчатуна кканде фиштти хурай айчин гебури: суалин предложение хурагуна – суалин интонация, буюрмишинф ичин – гьегиштин интонация, шадвел агвар акьас кканхьичин – шадвелдин интонация, пушмалвелдин – пушмалди. Чиппи хурай ая текстин гъавурдиъ архьай кканде гебур. Гьеме кар бегьем хьебан бадалди мег1елимдифас хьасе хуруттихъас суаларилди хабар гъушас, ахъакьас хъучикас.

Садпе классариъ г1аттивуна кканде хура текстар: шиникквварис яг1а лихунарихъас, гебурин фикир-фагъумди фарцан курарихъас. Гьемиштти идегуна, текст хурая вег1дуни, китабиъ лик1инаяттарихъас кидавай, хъара чиппис яг1аттарихъасра ахъакьас хъучикай кканде шиникквар, хуруттикес муфи1эт кеттивуна кканде гебури.

«Хъукъуна хура ч1ал» агъа разделдиъ ппара вахтт фатуна кканде текстихъай кар акьубас: текстин мяг1на фикирдиъ фацубас, хаб гьеге ахъакьас хьеб, чиппи шиникквари высказыванибур

хъит1уб. К1илин истти, нае тема алттвейчира, ппара фикир йина кканде текстис: лирк1енттис, агъихьуна ахъаркьаттис.

«Хъукъуна гъургъа ч1ал агъа разделдиъ текстихъай кар аркьагуна магьмевусарил ул алчатуна кканде:

– текст фиттис агъаф ичин гъавурдиъ ихьуб (1уд-хьибу предложение, яра ац1уна предложенибур мяг1найилдира, грамматикайин законарилдира хъукъунаеттар сад сайихъай);

– текстинна сад сайихъ хъудукъунае предложенибирин джуьревелар агвар акьуб (гьегиштти предложенибур са темайилди хъукъуна авейдава);

— текстин тема; фиттихъас ичин ге аттивас хьеб, джикъи фиттихъас ичин ге текст ахъакьас, пас хьеб;

— текстин ке 1айи кар але мукь, мяг1на фи ичин аттивас хьеб;

– текстин ттур (к1ил); текстис ттур хъит1анас хьеб, ттур алилангуна, текстин мяг1найилас асуллу хьуна кканеф идеф;

Текст пай акьас хьеб; текст паярис пай акьас хьеб (микротемабур джик1иб), гьеге паяр сад сайихъай хъукъунаягъилди джик1иб (хъукъуб агвар аркьа гафар); гьер биц1и темайин башламиш аркьа пай, уч мяг1на агвар аркьа пай, алгъарт1а пай.

Гъургъа ч1ал бегьем аркьагуна, мег1елимдивас хьасе (вахттуни, се1етари мункилвел иц1андехаб, учис мег1елимдис кканди айчин) 4-пе классиъ шиниккварис агвар акьас джуьревелар простой предложенибиринра сложныбирин. Однородный членара г1ае простой преддоженибиринра сложносочиненный предложенибирин джуьревелар агвар акьуб; сложноподчиненный

предложенибурихъай таниш акьуб, гьегебири паяр фиштти сад сайихъай гьучадивуна айчи агвар акьуб.

Бат1арди жуван ч1ал, бабан ч1ал яг1архьеб ппара асуллу э дарсуниъ ая гьавайиласра (тамашингъилди, г1ешкъунис хурагъилди шиникквари иц1анди айчин дарс). Мег1елимдифас хьичин, шиникквари г1ешкъ архьагъилди дарс гъас, гебирин ч1алаъра г1ешкъ архьасе, гебирин 1екьулра удигьди весе.

Мег1елимди гьемишанди, джалла классариъ фикир иц1анди ккандe шиникквари грамотно, гъалат1ар даркьай лик1ибал. Программайиъра, учебникдиъра агвар акьуная магьмишттин правилабур:

1) сесар х1ерфарилди лик1иб;

2) гафар са хат1унилас сасрайилди алттфайшуб;

3) гафар джуьрейи лик1иб (раздельное написание);

4) х1а х1ерфунилас лик1иб.

Гафарин диктант аркьагуна магьмидегьен гафар хьуна ккандe:

2 класс — 8—10 гаф; 3класс — 10—12 гаф;

4 класс — 12—15 гаф.

Контрольный диктантар аркьагуна, текстиъ магьмидегьен гафар хьуна ккандe:

1класс — исан ахираъ 15-17 гаф;

2 класс — садпе суьре исан ахираъ 25—30 слов, исан ахираъ 35—45 гаф;

3 класс — садпе суьре исан ахираъ45—55 слов, исан ахираъ 55—65 гаф;

4 класс — садпе суьре исан ахираъ 65—70 слов, исан ахираъ 75—80 гаф.

Изложенибирис г1аттива текстариъ диктантилас 15-20 гафунинди вартт ахьуна кканде.

Биц1и классариъ орфография джуьреразделсуман яг1ар аркьайдава. Орфографин правилабур г1ачихьуна аве грамматикайин темабириг1, гьер са тема алттверегуна, орфографин правилабура яг1ар акьуна кканве.

Ппара х1а шарт1 э биц1и классариъ агъулч1ал яг1ар аркьагуна, шиникквар бат1ар хат1арил (каллиграфил) алихьуб.

Садпе классиъ мег1елидин суман, чаб шиникkварин кьастт хьуна кканде бат1арди лик1иб, ягъди алуч1уна кканде бат1ар хат1 хьас упражненибур акьубал, прописарихъай кар акьуб. Бат1арди хат1арил алуч1усуман, кар акьуна кканде биц1и-биц1и 2-пе суьре исалас тич, дузди лик1ибалра, грамотно лик1ибал. Гьеге кар к1илиъ гъас, кьасустти са урок аркьай кканде «Мертти лик1иб агъаф» («чистописание»).

2- 4-пе классариъ бат1ар хат1арил алуч1агуна, ул ппара алчатуна кканде гьер са шиникkвдин хат1унил, гин фи гъалат1 айчин, ги нае х1ерф дузди лирк1енчин, нае далирк1енчин, фиштти хъукъас аркьайчин х1ерфар. Гьерттин (индивидуально) хат1унил джуь-джуьрейи алуч1уна кканде.

Вахттуниъ ами шиникkвдин гъалат1ар агухаб, хат1 дуз акьас хьасе: гьерттин тетрадик мег1елимди агвар акьуна кканде фиштти дузди, бат1арди лик1ина кканчин х1ерф. Гьеме кардис вахтт ами фикир дайичин, хуппай дуз акьас четин хьасе. Мег1елимди ягъан-

ягъан джафа алийина бат1ар хат1ар акьубал шиникkварис, гьер дарсуниъ 5-7 минут дех1ера шиникkвдис агвар аркьай ккaнде нандиъ ги ц1акуна лирк1ендейчин, гис агвар акьуна ккaнде каллиграфин къайда; Гьер урокиъ хъучикай ккaнде 2-3 строчка шиникkварис лик1енас четин вере суман х1ерфар, слогар, гафар лик1енас. Хабди, джалла дарсариъ чаб шиникkвар алихьуна ккaнде дузди лик1ибал, чиппи чиппин лик1иттарил алгъузубал.

Биц1и классарин шиникkварис четин э бат1арди лик1ибалра алукъас, орфографически дуздилик1ибасра фикир ес. Гьеге четинвелар ч1укь акьас мег1елимди ул алчатуна ккaнде гьер дарсуниъ сасуманди пай акьас гьер джуьре заданибур:лирк1енттар, хураттар, биц1и дурх1уб г1ачихьуна ккaнде, сакинди чипин дарс акьас вере суман гьава ай ккaнде дарсуниъ. Наглядный пособибур (таблицабур, раздаточный карточкабур, презентацибур) хьуна ккaнде, шиникkвдинг1ешкъ дат1ас хурубаъ, ппара 1айи заданибур йина ккaндава, гьемишанди тетрадар проверка аркьай ккaнде.

АГЪУЛ Ч1АЛАН СИСТЕМАЙИН КУРС

Хурас-лик1енас яг1ар акьуб
I КЛАСС

Джалла курарин бина ккилан вахтт э садпе класс. Гьеме вег1дайи фишттин бина ккийичин, гьегиштти хьасе хуппайра. Джалла курар дуьхьес акьувелдин кар алди аяф э хура ч1алал. Шиникkвдис яг1а ч1алалди, садпе ягъалас мич унихьая ч1алалди

дарсар иц1анди хьичин, гебурис рех1ят хьасе джалла сасра дарсарин гъавурдиъ архьас.

Джалла разделар (фонетика, грамматика) яг1ар аркьагуна, удигьай гъавурдиъ ихьуна кканде фиттис пуна аеттар ичи ге терминар, гебурин мяг1на, хуппай ге разделарихъас. Биц1и-биц1и шиникkварис яг1ар акьуна кканде фишттин сесар агъихьай ичин хьин, фиштти ге сесар сад сайив афиланди гафар вей ичин, гафар сад сайихъ хъукъас аркьай предложенибур фиштти хьин хъирт1анчин. Чаб шиникkвар хъучикай кканде предложенибур хъит1анас.

Садпе суьре иса шиникkвар лик1ибас-хурубарис х1езур акьуна кканде. Агъул ч1алан сесар, гафуниъай агъихьагуна фишттин сесар унихьайчин, агъихьайчин ул алчатуб; ачухъттар, ачухъдава сесар дузди агъихьуб. Гаф слогарис пай акьуб, слогариъ ае ачухъ сесар, ачухъдаваттарин вазифабур агвар акьас.

Мег1елимди алихьу суаларис джуваб ес хьеб. Предложенихъай, гафунихъай таниш акьуб. Яг1ар акьунае ц1ае гафарихъай предложенибур хъит1уб. Ахттилат предложенибурис, предложенибур гафарис, гафар слогарис, слогар сесарис пай акьуб. Ишкиларихъ хъуттурфанди гебурихъас ахъакьас хьеб.

Шиникkвар партайихъ дузди экьубал, дузди ручка фацубал, тетрадь удигь дузди агьийибал ул алчатуна кканде мег1елимди; биц1и-биц1и гъил алархьубан бадала, гьер джуьре хат1ар, накьишар йирх1ас хъучикуб, дузди ккеттгъаре хат1ар, адагъаре хат1ар, гирген хат1ар акьас хъучикуб, хъихьуна лик1ибарил алихьуб.

Букварин вег1да

Хурас яг1ар акьуб. Предложение пай акьуб гафарис, гаф – слогарис, слогар – сесарис. Дузди сес агъихьуб, агъихьу сес х1ерфунилди агвар акьуб. Ачухъ сесаринна ачухъдава сесарин х1ерфар яг1ар акьуб.

Гьер джуьрайин слогар: 1ари са ачухъ сес аеттар, ачухъ сесра ачухъдаваф аеттар, дахъу слогар (*ма-гьа, гу-ни);* алакьу слогар (*дар-сар, ур-чар, кал-туф*), хьибу х1ерфунин са сес агвар аркьаттар (*гьер- к1вар*).

Букварик йинае предложенибур, текстар хуруб, удигьай слогарилди, хабди хъихьуна.

Биц1и х1ерфарна х1а х1ерфар лик1иб, гафунин г1анаъ гебур чаб чиппихъай хъукъас акьуб, предложенибур хъит1уб.

Биц1и х1икатар, ахттилатар, удигьай слогарилди, хабди хъукъуна, садихъди хуруб.

Хуруна ая предложенис, х1икатис, текстис яра китабик кея ишкилихъ хъуттурфуна суалар ес хьеб. Хуру текстис ттур ес хьеб. Текстин мурад-матлаб аттивубас кумакин суалар алихьас хьеб. Суаларис джувабар иц1ангуна, лазим предложенибур текстиг1ас г1аттивас хьеб. Хурагуна, гьер са ишан аевусаъ (запятая, точка и т.д.) лазимгъилди гъатай, лазимгъилди джил агъихьай (интонация) хуруб. Предложенин ахирахъди джил яваш акьуб.

Диалог г1ая текстар хуруб. Хъуттурфу кинобурихъас, мультфильмарихъас ахъакьас хьеб, гебурихъас алихьу суаларис джуваб ес хьеб.

Джикъе стихотворенибур йирк1уралас яг1ар акьуб.

Агъул ч1ал яг1ар аркьагуна, ппара фикир йина кканде ц1ае к1илиъас димари «Сесна х1ерф», «Гаф», «Предложение» агъа разделарис.

Сесна х1ерф

Сесарихъасна х1ерфарихъас ахъаркьагуна, агвар акьуна кканде х1ерфунинра сесунин джуьревелар. Сесар хьес унихьаттар э, хьин агъихьаттар э; х1ерфар инсанари аркьа хат1ар э к1еджик гьеге сесар агвар аркьас.

Ачухъ сес фишттинттис агъаф ичин, ачухъ давафе фишттинттарис ичин агъаф агвар акьуна кканде.

Агъул ч1алан алфавитиъ ая са-са х1ерфарихъас джуьрейи (особо) пуна кканде мег1елимди: (**о, ь, ы, ё),** х1ерфари агвар аркьа сесар адава агъул ч1алаъ, гебур 1уьрус яра сасра ч1алариъас адинае гафар дузди лик1енас пуна г1ачихьунаеттар э алфавитиг1.

Лик1ибарин дарсариъ ул алчартай, мугъатти хьуна кканде дузди, хат1униъай щиникквари аттлик1ибал. Биц1и-биц1и гъавурдиъ ихьай кканде шиникквар агъихьа сесаринра гебур агвар аркьа х1ерфарин джуьревелар аеф. Гаф слогарис пай акьас яг1ар акьуна кканде. Мег1елимди агъай (под диктовку), шиникквари дузди лик1енас яг1ар акьуна кканде. Шиникkварис яг1ар акьуна кканде чиппи йирк1уралас яг1ар акьунаеттар лик1енас вей.

Гаф

Ме раздел башламиш акьуна кканде гафунин лазимвел фи ичин, фикьас хьеттар ичин гебур. Гьер са гаф э гьер джуь шейъэрин ттурар э (кунарин, лекарин, нахширарин, гъванарин, хьеттарин,

к1урарин и т.д.). Гьер са гаф агъул ч1алан хьин агъихьагуна, гьеге ч1ала яг1арвел иц1анде: фи шейъэрихъас ичи агъаеф, фиттин ттур ичин ге, гафар ая са мяг1на хъаеттар, ая 1у-хьибуд хъаеттар, шейъэр хьимуд аячин, шейъ ае мукь и т.д. Магьа мишттти:

Булах – хьес яг1а гьеге инсанари хьед агъац1ас рех1ят хьурай пуна, акьунае мукь идеф.

Булахар– агъагуна, са булахихъас дава гъургъаяф, 1у-хьибуйихъас э.

Булахикк – агъагуна, булахин к1енакк идеф ккеяф фи хьунара, фуш хьунара.

Муул – инсандин сив алчадива, удигьди ая багварис алийина ттур э.

Чакмайин *муул* – алтте мяг1на э.

Гафунихъас яг1ар аркьа разделдиъ шиниккварис яг1ар акьуна кканде багунвел ая гафарихъас.Магьа мишттти:

Г1урч – г1урчахъан; ц1а – ц1алипан; гъил – гъилив (1удпе гаф садпеттикес хьунаеф э. *Гуни, х1уни, руб, т1уб* агъагафарин фера багунвелар чаб чиппихъай адава.

3-пе классиъ шиниккварис яг1ар акьуна кканде ч1алан паяр: шейъэрин ттурар (существительныбур), лихуб-т1ушуб агвар аркьаттар (глаголар), ранг, т1аби1эт агвар аркьаттар (прилагательное) хъара сасрабура.

Шиниккввар гъавурдиъ ихьуна кканде ч1алан паяр г1аттивас кумак аркьаф суаларилди э пуна.

Предложение

Предложенихъас ахъаркьа разделдиъ шиниккварис яг1ар

акьуна кканде:

а) мяг1найихъ, кьасттунихъ хъуттурфуна г1аттива предложенин джуьрабур: *хабаринттар, суалинттар, буюрмишинттар*;

б) предложенин г1анаъ ае гафари фи лихун аркьайчин (к1илин членар, 1удпе джалгайинттар);

в) гьер са гаф предложенин г1анаъ фиштти сад сайхъ хъукъай ичин.

1-2 классариъ шиниккварифас хьуна кканде текстиг1ас лазимде предложение г1аттивас, предложенибур хъит1анас. Гафунинра предложенин джуьревеларагвар акьас хьеб. Гьер предложение учин кьасттунихъ хъттурфуна, гьеге джуьрайис агъихьас (суалинф – суалингъилдди, пушмалинф – пушмалинди, шадф – шадтти). Предложение башламиш аркьагуна агъихьа гьава сад, предложенин ахирахъди – джуьреф. Гьер са предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф, ахираъ точка ирх1аф. 2-пе классиъ шиниккварис агвар акьуб лазим э запятая г1ая предложенибур, фиштти хурай чин гьегишттин предложенибур. Чиппис предложенихъас яг1архьеттар ишламиш акьас алархьуна кканде шиникквар.

Хуруная текстин суаларис джувабар ес хьеб. Ишкилихъ хъуттурфуна, гин матлабихъас пас хьеб. Хурай, гъургъай алархьебан бадалди шиниккварх хъучикай кканде чиппис яг1а х1икатар, хуру китабар ахъакьас хъучикас, гьегисаъ ае героярин ттурар к1вал акьас, гебурин иджвел-1айвел агвар акьас хьеб. Агъуларин **мисалабур, дадарин ч1алар яг1архьеб.**

ХУЛАЪ ХУРАТТАР

(внеклассное чтение)

Шиникквдин яшанин фагьумди фарцансуман рех1ятин китабарихъай таниш акьуб. Мег1елимди пе китабарин ттурар к1вал акьуб, фиттихъас ичин гебур ахъакьас хьеб.

Шиникқварис яг1архьеб лазимттар

1-пе класс ккирк1вагуна, исан ахирарис, шиникқварис яг1архьеб лазим э:

–гафуниъ ае сесар фиштинттар ичин ахъакьас хьеб(ачухъттар, ачухъдаваттар джуьре акьас хьеб);

–са биц1и х1икатил, ахттилатил йирк1в алийихаб, мег1елимдин суаларис джуваб ес хьеб;

– 3-4 гафунихъай предложении хъит1анас хьеб (яра диктант лик1иб);

– чиппис яг1ае китабарин ттурар пас хьеб, гьинахъас, фиттихъас ичин ахъакьас хьеб;

– йирк1ураластти 3-4 стихотворение яг1ар хьеб.

II КЛАСС

ФОНЕТИКА, ГРАММАТИКА, ДУЗДИ ЛИК1ИБ ВА Ч1АЛ БЕГЬЕМ АКЬУБ

Садпе классиъ алттушуттар к1вал акьуб.

Сесарнах1ерфар.

Сесарна х1ерфар. Ачухъ сесарна ачухъдаваттар, гебурин джуьревелар агвар акьуб.

Ачухъ сесарна ачухъдава сесар х1ерфарилди агвар акьуб.

Кикъу (геминированный, удвоенный) сесар агвар аркьа х1ерфар:**кк, тт, пп, чч**

Нафас хъай (придыхательный) агъихьаттарна хъадавайагъихьа сесар: **п, т, к.**

Хъукъу х1ерфари агвар аркьа сесар:**гь, гъ, кь, къ, хь, хъ, уь, т1, ц1, п1, ч1,к1 .**

Ачухъ сесарин хъерфар: **э, й, е, я, ю; о, ё, ы**

Лабиал сесар: **гв, гъв, к1в, хв, къв,** гебур дузди агъихьуб.

Слог. Гафар слогарис пай акьуб.Слогарилди гаф са хат1унилас сасрайилди алттфайшуб, лабиал сесар г1ае гафар дузди слогарис пай акьуб, сасра хат1унилди алттгъас яг1архьеб.

Алфавит. Алфавит яг1ар хьеб. Алфавитин къайдайиъай гафар г1аттивас, атас хьеб. Словарьдихъай кар аркьагуна, алфавит ишламиш акьас, алфавитин кумакилди гаф джик1ес яг1ар акьуб.

Ударение. Ударение алдея слогарна, алдаваттар джуьре акьас хьеб, агъул ч1алаъ ударение ппара нае слогдил ичи алвеф хъуттурфанас. Словардихъай кар акьуб ударенин тагьар агвас.

Гаф, гафунин мяг1на-матлаб

Гафунин мяг1на. Са гаф хъаеттар, ппара мяг1набур агвар аркьа гафар. Чиппин мяг1найихъ ва алихьа суаларин кумакилди гьер джуьра гафар г1аттивуб:

Шейъэрин (предметарин) ттурар – **существительныбур** (фи?

фуш?), лихуб-т1ушуб агвар аркьаттар – **глаголар** (фиркьая, фикьуне, фикьасе?).

Шейъэрин тагьар агвар аркьаттар – **прилагательныбур** (фишттинф?)

Ттурарин еринар – местоименибур. Гьеге ч1алан паяр текстиг1ас г1аттивас яг1архьеб. Гебурин хъукъувелар агвар акьуб.

Хас ттурар: инсанарин, шагьурарин, хурарин, сувар, нец1варин, маларис хъит1унае ттурар х1а х1ерфунилас лик1иб.

Ч1алаъ ая гафар джуь-джуьре акьуб (кунар, лекар, къабар, 1уьк1ер, хьеттар, нахширар, хъара сасра джуьрабура).

Предложение Текстиг1ас предложенибур г1аттивас хьеб. Предложенибур джуьре акьас хьеб. Предложенин г1анаъ ае гафарин хъукъувелар джик1ес хьеб. Алихьунае суаларис предложенибурилди джуваб ес хьеб. Предложенин ахираъ точка ирх1уб, суал алихьагуна са ишан (?), шадвелар агвар аркьагуна сасра ишан (!) агвар акьуб. Гьер предложение х1а х1ерфунилас башламиш акьуб. Предложение фиттихъас ичин, гьинахъас ичин ахъакьас хьеб, лазимде гафар г1аттивас хьеб.

Хъихьуна гъургъа ч1ал бегьем акьуб. Ме кар бегьем хьебан бадали гиникkварис яг1ар акьуна кканде текстин план акьас. Хурая темайихъас предложенибур хъит1анас хъучикас. Предложенибур чаб чиппихъ хъукъас яг1ар акьас. Ишкиларихъ хъуланди ахъакьас яг1ар акьас.

Исан ахирас шиникkварис яг1ар хьуна кканде:

– литературный ч1алалди дузди, ат1уна, лазимвусаъ гъатай, лазимдегъилди джилра агъихьай 150-200 гаф ае текст хуруб;

– хурунае текстин асул-кьусул аттивас хьеб. Хура текстин дузди гъавурдиъ архьеб. Суаларин кумак фай текст пай акьас хьеб, жуван ч1аларилди, уч гъавурдиъ архьегъилди шиникквдифас ахъакьас хьеб;

– дузди, мертти, сасуман арабура г1артай, са хат1униъай гафар лик1иб;

х1а х1ерфунилас лирк1ен гафар дузди лик1иб, **«и»«й»** х1ерфар г1ая гафар джуьре акьас хьеб**, «ъ»** **, «1»,** гебур г1ая гафар дузди лик1иб;

предложение башламиш аркьагуна, инсандин ттур лирк1енгуна садпе х1ерф х1а х1ерфунилас лик1иб. Предложенин ахираъ ирх1а ишанар яг1ар акьуб.

Мертти лик1ибар

Биц1и х1ерфар джаллабур чаб чиппихъ хъукъас аркьай лик1иб:

1) и, ш, г, п, т, т1, й, н, р, у;

2) л, м, ц, ц1, щ, ь, гь, уь,ы;

3) в, о, ю, ф, д, б. я;

4) с, е, ё, ч, ч1, ъ, 1, гъ, в;

5)з,х, хь, хъ, ж, к, к1, кь, къ.

Предметдин нетиджабур (результатар).

2-пе класс ккирк1у шиникkварис яг1архьеб лазим э:

– алфавит, х1ерфарин ттурар, ачухъ х1ерфарин ттурар, ачухъ ва ачухъ дава сесарин ишанар (х1ерфар);

– гафунин кьат1 са хат1унилас сасрайилди алттгъаре къайдабур;

Шиниккварифас агърукьай кканде:

– гафар, предложенибур, 30-40 гаф ая текстар, х1ерфар г1адартай, бат1арди мертти, дузди лик1иб;

– гафар слогарис пай акьуб, ударение алдея слог г1аттивуб, гаф слогарилди алттгъас хьеб сасра хат1унилди;

– инсанарин ттурар, х1урарин, шагьурарин, ттурар, маларис хъит1у ттурар х1а х1ерфунилас лирк1енф идеф;

– къукъу х1ерфари, кикъу х1ерфари агвар аркьа сесар, лабиал сесар агвар аркьа х1ерфар г1ая гафар дузди лик1иб;

– е, ю, я, й, **ъ**х1ерфар г1ая гафар дузди хуруб, лик1иб;

– фонетикайин разбор акьас хьеб: гаф слогарис пай акьуб, ударение але слог г1аттивуб, хьиму слог айчин агвар акьуб,х1ерфаринна гебири агвар аркьа сесарил ул алчатуб

– гафарил дузди суалар алиянас яг1архьеб, суаларин кумакилди г1аттивас хьеб задарин (шейъэрин) ттурар, тагьарарinттар, т1ушуб-лихуб агвар аркьаттар: фуш? фи? агъа суалари агвар аркьаттар (одуш.- неодуш.).

– предложениъ гафарин арайиъ ае хъукъувелар, предложенин к1илин членар (подлежащее, сказуемое);

– предложенинин к1илиъ х1а х1ерф лик1иб. Ахираъ точка, суалин ишан, восклицательный ишан лик1иб;

20-30 гаф ая текст хуруна, суаларин кумак фай изложение лик1енас хьеб.

3 КЛАСС

ГРАММАТИКА, ДУЗДИ ЛИК1ИБ, Ч1АЛ БЕГЬЕМ АКЬУБ

2-пе классиъ алттушу материал к1вал акьуб

Гаф, текст, предложение гъургъа ч1алан единицабур э. Шейъэрин, тагьарарин, х1ерекатвеларин ттурар.

Сесарна х1ерфар. Ачухъ сесарна ачухъдаваттар. Лабиал сесар. Киъу)ирхи) агъихьас сесар, хъукъу х1ерфари агвар аркьаттар.

Предложение. Гебурин джуьрабур (хабаринттар, суалинттар, буюрмишинттар). Предложенин ахираъ ата ишанар. Предложенин к1илин членар, 1удпе нубатин членар. Предложениъ гафарин арайиъ ае хъукъувелар.

Гаф. Гаф фиштти хьунаеф чин.

Багунвелар ае гафар.

Гафунин паяр. Диб ва ахир, мер1, суффикс,префикс.

Гьеге паяр г1аттивас хьеб гафуниг1ас. Са мер1уьнин гафар агвар акьуб. Суффиксарин, префиксари кумакилди гафар хьеб.

Лексика.

Гафунин мяг1на (лексическое значение)

Са мяг1на хъаеттар, ппара мяг1набур хъае гафар. Синонимар.Антонимар.

Ч1алан паяр.

Существительное

Существительныйдин мяг1на-матлаб. Гин суалар. Хас ттурар (собственныбур), нарицательныбур. Х1а х1ерфунилас лирк1енттар

гебириг1ас. Существительныйдин кьадарин формабур. Кьадар ппара агвар аркьа суффиксар(-ар, -ер, -бур,-вур). Существительныйдин падеж. Падежарис дагишвелар.

Прилагательное .

Прилагательныйдин мяг1на-матлаб, гин суалар. Прилагательныйдин тек формана ппара кьадарин формабур. Прилагательныйдин дагишвелар. Предложениъ гебурин вазифабур.

Числительное

Числительныбурихъай таниш акьуб, гебурин мяг1на агвар акьуб, гебурис иц1ан суалар. Къайдайин, нубатин числительныбур. Йиц1удар агвар аркьа числительныбур вере тагьарар агвар акьуб (30 – хьибугелай йц1уд, 60 – ерхьигелай йиц1уд яра хьибугелай къад).

Глагол (14 се1эт)

Фи яг1айчи шиникKварис глаголихъас к1вал акьуб. Фи мяг1на хъая глаголихъ, фишттин суаларис джуваб иц1анде глаголари. Глаголин вахттар, асул формабур (инфинитив, масдар). Глаголар текстиг1 джик1иб, гебур дузди ишламиш акьуб.

Гафарихъай кар акьуб

Чаб чиппихъай мяг1найин багунвелар ае гафар, мер1 сад иде гафар текстиг1 джик1иб. Лазим гаф текстиг1ас г1аттивас хьеб,

гихъай хъукъунае гаф джик1ес хьеб. Гафарис суал йина, мяг1на агвар акьас хьеб.

Предложение (12 се1эт)

Фиттис агъаф ичин предложение ахъакьуб. Хабарин, суалин, буюрмишин предложенибурихъай таниш акьуб. Гьеге джуьрайин предложенибур чиппи шиникквари хъит1анас акьуб, текстиг1ас г1аттивуб. Предложенин к1илиъ ае членар (главныбур), 1удпе джалгайин (второстепенныбур).

Хъукъуна, дузди, бат1арди гъургъуб(связная речь)

Текст. Текст пай акьас хьеб, гьер са пай учин биц1и мяг1на хъаеф хьуна кканде. Гьер са пай текстин сасра паянихъ хъукъас аркьа гафар г1аттивас хьеб. Текстин асул-усул аттивас хьеб. Текстин к1ил, ахир, я1 г1аттивас хьеб.

Мег1елимдин кумак фай план лик1ина, планиъас хаб текст ахъакьас хьеб. Ишкиларихъ хъуттурфанди, са биц1и текст, сочинение хъит1анас хьеб. К1едж лик1енас яг1ар акьуб. Х1уьлматин гафар, ч1алар, предложенибур ишламиш акьас яг1ар акьуб. 30-40 гаф ае изложение лик1иб. Алихьу, агвар акьу темайихъди 2-3 хъукъу предложенибур хъит1уна лик1енас хьеб.

Исан арайиъ алттушуттар к1вал акьуб

Текстна предложение. Хабарин, суалин буюрмишин предложенибур. Восклицательный предложенибур. Гаф. Гафунин

паяр. Ч1алан паяр:существительное, прилагательное, числительное, глагол.

Мертти лик1иб

Гьер дарсуниъ шиниккварин лик1ибарил ул алчатуб, 1у х1ерфунин, сасуман х1ерфари агвар аркьа сесарил ул алчатуб.

Предметин яг1архьевеларин нетиджабур (результаты).

3-пе класс ккирк1у шиниккварис яг1архьеб лазим э:

– гафунин паяр: префикс, суффикс, мер1, диб, ахир;

– ч1алаъ фишттин паяр айчин (ч1алан паяр): существительное, глагол, прилагательное, числительное, ттуранин еринар (местоименибур);

– предложение, гин паяр: к1илиъ ае членар (подлежащее, сказуемое), 1удпе джалгайин членар(определение, дополнение, обстоятельство).

Исан ахираъ шиниккварифас вей ккандe:

– бат1ар хат1арилди лик1иб, алттушу орфограммабур г1ае 40-50 гаф ае текст дуздихуруб, мег1елимди агъай (под диктовку) лик1иб, аттлик1иб;

–гаф слогарис, слогар сесарис пай акьас хьеб; ачухъ сесарна ачухъдаваттар г1аттивас хьеб, ударение алди ая сес (слог) агвар акьас хьеб;

–гафуниъ ае х1ерфарна, гебири агвар аркьа сесар яг1архьеб;

– ч1алан паярин джуьревелар мяг1найилдира, грамматикайин категорилбирилдира (падеж, къайда хъаеттар, вахтт агвар аркьаттар);

– предложенин г1анаъ ае гафарин арабириъ ае хъукъувелар г1аттивас хьеб;

текстиъас изложение лик1енас хьеб, текстихъди план лик1нас хьеб (мег1елимдин кумак фай).

4 КЛАСС
ГРАММАТИКА, ДУЗДИЛИК1ИБ, Ч1АЛ БЕГЬЕМ АКЬУБ

Удигь классариъ, алттушуттарк1вал акьуна, ахтармиш акьуб

Гаф. Гафунин паяр. Гафарис иц1ан суалар, ч1алан паяр.

Сесарна х1ерфар. Сесна х1ерф джуьре акьуб. Лабиал сесар, геминированный сесар к1вал акьуб. Придыхательный сесар, абруптивар, фарингальныбур, сонорныбур.

Предложенин г1анаъ ае гафарин арабирин хъукъувелар(суаларин кумак фай) аттивуб.Словосочетанибур (1уд-хьибуд мяг1найилдира, грамматикаййилди хъукъунае гафар), гебирин джуьрабур, к1илиъ гъузуна ае гафунихъ (стержневое слово) хъуттурфуна, аттиваттар Предложенин джуьрабур (гин мурадихъ хъуттурфуна аттиваттар): хабаринф, буюрмишинф, суалинф. Предложенин к1илиъ ае членар(подлежащее, сказуемое), 1удпе джалгайин членар. Са джинсунин членар (однородные). Гьегебурин арайиъ лирк1ен союзар (**-на, -ра, ва, амма**). Предложенин ахираъ ирх1а ишанар (точка, суалин ишан, восклицательный ишан). Сложный предложенибур:1уд-хьибуд простоярикес хьунаеттар, гьеге предложенибур хъукъас аркьа

тагьарарил, союзарилул алчатас. Простой предложенибирин гьава хъуттурфуна г1атттива джуьрабур.

Ч1алан паяр

Существительное

Фишттин гафарис существительныбур агъайчин гьучафайдеб, Существительныбурин падежарихъай таниш акьуб. Эргатив падеж. Асул падеж. Мукьарин падежар. Гебирин ахирар.Падежарин суалар. Падежарин ахирар дузди лик1иб. Ппара кьадар агвар аркьа ахирар существительныбурин.

Прилагательное

Прилагательныйдин мяг1на, гин мурад-матлаб. Гис иц1ан суалар. Ппара кьадар агвар аркьа ахирар. Прилагательныдин дагишвелар. Существительныйдихъай хъукъуна аегуна (словосочетанибириъ) прилагательное дагиш вейдава е падежариъ, екъайдайиъ: ***ире тук – ире тукар, ире тукус – ире тукарис.***

Ттурарин еринар (местоимение)

Местоименибурин мяг1на, гебурин вазифабур (функции) предложениъ, словосочетаниъ.

Касдин ва суалдин местоименибур (фуш? фие?). Ц1айи гъавурдиъ ихьуб гебурихъас. Падежарис гебур фиштти дагиш вейчин,дузди лик1иб, ч1алаъ ишламиш акьуб.

Глагол.

ГЛАГОЛ

Глаголин мяг1на, гин мурад-матлаб, предложениъ гин вазифабур. Глаголин асул форма (масдар). Асул формайин дагишвелар (падежариъ, кьадарин формабур). Глаголин целевая форма (мурадвелдин форма). Глаголин инкарвелдин форма (отрицательная). Глаголарин суффиксар. Сасра гафарихъай гебур ишламиш аркьагъилди, хъукъагъилдп. Предложенин г1анаъ глаголин мукь, гил але кар яг1ар акьуб.

НАРЕЧИЕ

Наречин мяг1на, гебирин суалар, предложениъ гебирин аркьа лихуб, гебирин вазифа.

СОЮЗ

Союз ч1алан пай идеф. Союзарил але вазифа. Предложенин г1анаъ гебур ишламиш акьуб (са джинсунин членар хъукъас акьуб сложный предложенин паяр хъукъас акьуб).

ГАФАРИХЪАЙ КАР АКЬУБ

Исан г1анаъ джалла темабур алттверегуна, шиникkварихъай кар акьуна кканде синонимар (мяг1найин багунвелар аеттар), антонимар (мяг1найилди къаншарди аеттар), са мяг1на хъаттар, ппара мяг1набур хъае гафар дузди ишламиш акьуб, гебург1аттивас хьеб предложениъ, текстиъ. Гебур дузди лик1иб.

ХЪУКЪУНА ГЪУРГЪА Ч1АЛ

Хъукъуна шиникквди гъургъа ч1ала агвар аркьа гъургъубан, яг1авеларин къайда. Гъургъа ч1ала э абур агвар аркьаф. Хуру

материалар хаб ахъакьас,йирк1уралас ахъакьас, алихьу суаларис джувабар ес хьеб.

Текст.

Текст. Гин г1анаъ ае предложенибур джалла са мяг1найилди (темайилди) хъукъунаеттар идеф. Хъукъувелар агвар аркьа гафар джик1иб гьер предложениъ. Текстин паяр (джуьре акьас вере бици мяг1найилди г1аттиваттар), абзацар г1аттивас хьеб (вводная часть, основная, концовка) джуьре акьас хьеб. Текстис ттур ес хьеб. Текст ахъакьас хьеб. Ишкиликес текст хъит1анас хьеб. Алихьу темайихъди текст хъит1анас хьеб.

Текст. Текстихъай кар акьуб лап х1а вазифа ме классиъ. Шиникквар алихьуна кканде текстин мяг1найин гъавурдиъ архьебал. Чиппифасагвар акьунае темайиъас хъукъу предложенибур хъит1ас хьбе. Текстихъай кар аркьай кканде гьер дарсуниъ исан г1ана. Шиникквaрис яг1ай кканде:

-текстин г1анаъ ае предложенибиринра, сасра джуьрейи, хъудукъуна ая предложенибирин джуьревелар яг1архьеб, гебур савусал аркьа тема адаваф. Текстин структура аттивас хьеб, текстпаярис ккaвал акьас хьеб (башламиш аркьа пай, основная часть, алгъарт1а ахир);

– гьеге паяр сад сайихъай фишттин гафарилди хъукъас акьунайчин, джик1иб (ахир основной частихъай, удигь гьае пай я1аниг1 г1аттихъай);

– предложенибур чаб чиппихъай фиштти хъукъас акьунайчин текстиъ;

– фишттин сравненибур, метафорабур, бат1ар ч1алар ишламиш акьунайчин текстиъ;

– текстарин джуьрабурихъай таниш акьуб: ахъаркьа текст (*повествование*), фишттинф ичин шейъ агвар аркьа текстар (*описание*),фикир акьас, учин фикир гьеме текстихъди фи ичугас хъучика текстар (*рассуждение*);

– изложение фиттис агъаф яг1ар акьуб, текст хуруна, хаб к1валас лик1иб, яра уч гъавурдиъ архьугъилди план акьухаб (джаллабири хъай), лик1иб;

– ишкиларихъ хъуттурфанди текст хъит1анас хьеб, яра чиппис яг1а 1уьмурдин курарихъас,чиппис алчархье курарихъас ахъакьас, лк1енас хьеб;

—понятие о сочинении (устном и письменном);

– «Хъукъуна гъургъа ч1ал» агъа разделдиг1 г1ачихьуная тема «Гъургъубан адаб (речевая этика)»: те яра ме мукьариъ фиштти гъургъуна кканчин инсан, абурдалди гъургъуб.

Мег1елимдин вазифа э – школьникарис яг1ар акьуб х1аттихъай-биц1иттихъай гъургъагъилди, лихуниъ ая инсандис агъа гафар (*кьуват хьурай),* х1уьлматин ч1алар, салам иц1ан адаб г1едатарилди аркьа х1аягъ, бици ягъа агъаттар ва хъара гьегишттин арабириъ агъаттар. Мег1елимди бина ккихьаф абурдалди (культурайин т1алабарилди) вардиш акьубан шиниккв. Шиниккварис яг1ар акьуна хъара гьер джуьре нормабирин т1алабар (офорэпическибур: *идехаба – идехаб, х1уьр – х1ур*), стилистическибур (*1е1еч – ч1ирх1еф, г1умп1 акьас – 1уьт1анас*). Текстиъ авторди фишти стилистически ишламиш акьунайчин,

фикьас гьеге г1аттивунаеф ичин, сасра гафар фишттинттар ишламиш акьас хьасичин анализ акьуб.

Ч1ал бегьем акьубан бадала мег1елимдивас хьасе фачик1ас однородный (са джинсин) членар г1ае простой предложенибурна сложносочиненныбур. Прямая речь г1ая предложенибирихъай таниш акьуб. Биц1иклассариъ ами димари шиникквари, чаб гъургъагуна, ишламиш аркьа сложносочиненный, сложно подчиненный предложенибур, гебирин ул алчатуна ккандe чиппи гъургъа ч1алал.

Мертти лик1ибар

Х1ерфар гафариъ, предложеибуриъ сасуман дузди бат1арди лик1иб. Дузди х1ерфар сад сайихъ хъукъас акьуб, хат1униъай, строчкайиъай к1енаккес дуз аркьай лик1иб.

Текст.

Текст. Гин г1анаъ ае предложенибур джалла са мяг1найилди (темайилди) хъукъунаеттар идеф. Хъукъувелар агвар акьа гафар джик1иб гьер предложениъ. Текстин паяр (бици мяг1найилди г1аттивас вере), абзацар г1аттивас хьеб (вводная часть, основная, концовка) джуьре акьас хьеб. Текстис ттур ес хьеб. Текст ахъакьас хьеб. Ишкилихъди текст хъит1анас хьеб. Алихьу темайихъди текст хъит1анас хьеб.

Агъул ч1алаъас шиниккварис яг1архьеб лазимттар (натиджабур).

Биц1и классар ккирк1вагуна, шиниккдис яг1ай ккандe:

Фонетика

– сесарна х1ерфар, ачухъттарна ачухъдаваттар, гуджлубурна заг1ифттар;

– гафуниъ ае сесар, хъукъу (составной) х1ерфар, лабиал сесар;

– гафуниъ ае сесарин тагьарарихъас пас хьеб (характеристика);

– гафар слогарис пай акьуб; слогарин тагьарарихъас ахъакьас хьеб (фиштинф чин слогин садпе сес, ахиран сес: дахъу слог, алакьу слог).

Грамматика

Морфология.

Существительныбур, прилагательныбур, глаголар, числительныбур, ттурарин еринар, наречибур, союзар. Гьеме ч1алан паяр г1аттивас хьеб, гебирин тагьарар, гебур ишламиш акьубар, дагишвелар яг1ай хьеб. Ч1алан паярин разбор акьас хьеб.

Синтаксис. Ме разделдиъас яг1ай ккanде:

– предложение фишттин единицайис агъаф ичин;

– предложенин к1илиъ гъузунае членар (подлежащее, сказуемое), 1удпе джалгайин членар;

– словосочетние, гин г1анаъ гафарин хъукъувелар, стержневой гаф джик1иб (нае найилас асуллу ичин);

– простой предложенинра сложный предложенин джуьревелар агвар акьас хьеб;

– однородный (са джинсунин) членар г1аяттарна г1адава предложенибурин джуьревелар агвар акьуб;

–агъихьа гьавайихъ (интонацихъ), матлабихъ хъуттурфуна, г1аттива джуьрабур предложенибирин.

Графика, орфография, пунктуация.

Биц1и классарккирк1вая шиниккварин магьмишттин яг1арвеларай кканде:

– х1а х1ерф лиркенвусар (хас ттурар, предложенин к1илиъ);

– лабиал сесаринра губно-зубной «в» агвар аркьа сесар джуьре акьас хьеб;

– 1уд сасуман х1ерфари агвар аркьа сесарна х1ерфар;

– падежарин ахирар дузди лик1иб;

– ппара кьадар агвар аркьа ахирар, актив (эргатив) падеждин ахирар; мер1уьнин г1анаъ вер чередованибур (*хал –хулар, х1уб-х1уппар*)

– 1у х1ерф–**рр,-лл** лирк1ен мукьар (гафунинахираъ –**р,** союз **ра** хъай гьучархьегуна: *гъилла, к1илла* «и рука, и голова»;*хьарраккик1уна* «печь тоже затопив»);

– гафунин пай са хат1унилас сасрайилди алттфайшуб;

– предложенин ахираъ ирх1а ишанар (точка, суалин знак, восклицательный знак)

– алттушу орфограммабур, пунктограммабур г1ая текстин диктант лик1иб (80 гаф), изложение (80-100 гаф);

– сад сайихъ хъукъас аркьа суалар алихьуб;

– гъавурдик кей, дузди, фагьум аркьай, даг1а текст хуруна, учин гафарилди ахъакьас хьеб.

90-100 гаф ае изложение лик1иб; учихъас, учин хизандихъас, х1урихъас, хулахъас ахъакьас хьеб; х1уьлматин, чухсагъулин гафар

яг1ар хьеб, ишламиш акьуб гъургъа ч1алан. Текстин паяр г1аттивас хьеб, паярин хъукъувелар джик1ес хьеб. Авторди ишламиш акьунае бат1ар ч1алар, изобразительный средствобур г1аттивас хьеб.

ТЕМАТИКАЙИН ПЛАНИРОВАНИЕ

1 класс

Хуруб-лик1иб яг1ар акьуб

(К1илди 135 се1ет, гебирикес 20 се1ет букварин удигь гьае вег1дайис, 115 – букварин вег1дайисра, гин кьабахъ хъае вег1дайис)

Тематикайин планирование	**Шиниккварин кардин характеристика**	**Тематикайин планировпаие**	**Шиниккварин кардин характеристика**
Буквардин удигь гьае вег1да (20 се1ет)			
Хуруб		**Лик1иб**	
«Букварь» – садпе учебник» Буквариъ ишламиш акьунае ишанарин матлаб, китабин паяр, элементар (кьулар, титулдин к1едж, форзацар, ишкилар, гьина лик1инаеф ичин, мус адихьунаеф ичин). Шиникквари,	Букварьдин элементарин ттурар пеб (форзац, кьулар, титул), гебур агвар акьуб. Учебникдиъ ишламиш аркьая ишанарихъай таниш акьуб, гебирин матлаб яг1ар акьуб. Букварьдиъ гебирил фи кар	**Гъилин хат1ар.** Гъилин хат1арин Тетрадихъай таниш акьуб. Хат1арин элементар агвар акьуб (кьулар, титулдин к1едж, садпе тетрадь, 1удпе тетрадь) Лик1ибарис сифтта герек задар. Ручка фиштти	Гъилин хат1ар фикьас герекф ичин ахъакьуб. Гъилин хат1арин тетрадь ух1уб. Лирк1енгуна, дузди экьуб, тетрадь дузди агьийиб, ручка дузди фацуб, гъил лик1ибарис х1езур акьуб, кьасустти упражененибур акьуб. «Гъилин хат1арин тетрадик» йинае

ученикари чаб дарсариъ эркьва, гъаре тагьарар. Учебникдихъай лихан къайдабур. Учебник мех1камди ух1уб.	алди айчин, фи мукь гебири фацуна айчин гъавурдиъ ихьуб шиникквар. Китаб ух1уна кканеф, кьулар ч1ир дакьуб, лазим страница джик1ес я1аниг1 закладка г1ик1уб. Учи уч дарсуниъ фиштти файшуна кканчин (партайихъ дузди экьуб, джуваб иц1ангуна, гъил гъут1уб, джуваб иц1ангуна, гъайшиб, бат1арди агъихьуна, ачухъди джуваб акьуб, мег1елимдил йирк1в алиянас, ги ахъаркьаттил ккирк1васттегьен ибур хъихьуб,	фарцанф ичин агвар акьуб. Лирк1енди аягуна, дузди экьуб, тетрадь дузди агьийиб, 1екв дузди алархьеб. Лик1ибас гъил х1езур акьас (гъил ачухъди лиханас упражненибур), тетрадиъ лирк1ен хат1ар дузди акьас алихьуб. Х1ерфарин элементар яг1аракьуб Х1ерфарин паяр, хат1ар **лик1иб** (ахъадарку хат1ар, хат1унил вартт яра ахтт идеттар, гиргенттар).	накьишар, ишкилар адаркеб ручкайилди яра карандашилди. Накьишариъ агвар акьунаегъилди ручка яра карандаш фай лик1енас, лик1инар акьас алуч1уб.

	мег1елимдин суаларис джуваб акьуб,сасра ученикарин джувабарил йирк1в алийиб). Дарсуниъ сакинди экьуб, адабвелдин т1алабариъай чаб файшуб		
2-пе тема Лирк1ен ч1ал. Гъургъа ч1ал. Предложение. Ц1айи мактабиди кичадина вег1дайихъас. Дарсуниъ уч файшуна ккане къайдабирихъас.Х уравусаъ (дарсуниъ, мактабиъ) ишламиш аркьа х1уьлматин, саламин гафар яг1ар акьас(салам ес, салам	Гъургъа ч1ал бегьем акьас, хура ч1алан, лирк1ен ч1аланджуьревела р. Мактабиъ, дарсариъ герек вере задарин ттурар пеб, джаллайи хъай мег1елимдихъай гебур агъихьуна пеб. Фонематический слух бегьем акьуб. Сасуман, са сесунилди дала джуьревел адва гафар гьучагъай,	**2 – пе тема** Прописьдик (гъилин хат1арин тетрадик**)** хат1ар, накьишар лик1иб, гебурин арабириъ арта манзил Мертти лик1иб, гъил алихьуб, гиргенар (кругар) йирх1уб, шиникквдин гъил ачухъди лик1ибас х1езур акьас.	Фикьас лазим ичин гьеге гъилин хат1ар гъавурдиъ ихьуб. Дузди экьуб, ручка фацуб, тетрадь дузди агьийиб удигь. Хат1униъас адайч1уб, чешнайиъ агвар акьунаягъилди лик1иб.

гъушанас, чух сагъул, баркаллагь пас, ачадегуна, аттверегуна фи агъаф ичин). Сасра ученикарихъай коллективдиъ фиштти гъайчин. Хурубал – ппара кар алдеф яг1ар акьуб шиникквварис	гебирин джуьревелар унихьас, фикирдиъ фачатас яг1ар акьуб (*г1уй–гъуй*) Ишкиларилди агвар акьуб, шиникквари чиппи гьегебирин ттурар пуна, джуьревел аг вар акьуб). Гафарихъай предложенибур хъит1анас алуч1уб. Ишкиларихъ хъуттурфанди гисак кеттарикес ахъакьас хьеб. Ахъакьуттиг1ас предложенибур, гафар г1аттивас хьеб.		
Предложенина гаф. Предложенинихъа	Шиникквварин фикир алчатуб гъургъа ч1алал,	Х1а хат1ар, биц1и хат1ар, те багухъди, ме	Гъилин хат1арин Тетрадик кея гьер джуьре накьишар

йна гафунихъай таниш акьуб гебирин джуьревелар агвар акьуб. Гаф слогарис пай акьуб.	унихьа ч1алал.Фишттин паяр г1аттивас вей чин гафариг1ас.	багухъди ахъац1арку хат1ар тетрадик (прописьдик)	адаркай йирх1уб, гьегишттинттар чиппира лик1енас алуч1уб. Гъил алархьубан бадалди гьер джуьре накьишар йирх1ас акьас.
3-пе тема. Слог. Гафар слогарис пай акьуб. Хьиму слог айчин гафуниъ аттивас хьеб. Слогарин схемайин анализ акьуб. Ишкиларихъ хъуттурфанди (са темайин ишкилар кея страницабирихъ хъуттурфен: малар, нахширар, лихунар аркьаяттарин ишкилар), к1енакк йиная схемабирин	Ишкиларик кеяттар агвар акьуб. Гисак йирх1унаттарихъас ахъакьуб. Кея задарин ттурар пеб. Гафар слогарис пай акьуб. Слогарилди гафар агъихьуб. Фишттин сесар унихьайчин слогар агъихьагуна. Майданди, ачухъди агъихьа сесар, ачухъдаваттар. Ишкилик кея задар джуь-	Мертти лик1иб, гъил алихьуб, гиргенар (кругар) йирх1уб, шиникквдин гъил ачухъди лик1ибас х1езур акьас.	Гъилин хат1арин тетрадихъай кар акьуб. Партайихъ дузди экьубал ул алчатас. Гъил ачухъди кар акьубан бадала, гъил адуцанас тубарис упражненибур акьуб.

анализ акьуб. Джафа акьубал, загьматил ул алчатуб.	джуьре акье (емишар, малар, вех1шибур) Предложенибур хъит1анас акьуб ггъафарихъай.		
Гафуниъ аве сесар. Ачухъ сесарна ачухъдаваттар. Ишкиларихъ хъуттурфанди ахттилат ахъакьуб гисаъ ае предложенибур гафар джуьреакьую, гафарих ае сесарин джуьревелар акьас хьеб.	Гафунин к1илиъ фишттин сес айчин ул алчатуб, ахираъ. Гаф слогарис пай акьуб. Гьер слогиъ ае ачухъ сесна ачухъдаваф джуьре рангарилди агвар акьас. Ачухъ ес ире рангулди, ачухъдава сес чуллеттилди.		
4-пе тема. **А - а** Ачухъ /а/ сес агвар аркьа х1ерф. Х1а х1ерфна биц1и х1ерф. Печатный формана строчный форма.	Мег1елимди /а/ сес фиштти агъихьайчин хъуттурфуб, гьегесес г1ая гафар агъагуна, джьуьрейи, г1аттаркуна	Биц1и х1ерфунинна х1а х1ерфунин джуьревелар агвар акьуб. Гебур лирк1енгуна фишттин элементар	Биц1и х1ефна, х1а х1ерф /а/ сес агвар аркьаттар. Гебур лирк1енгуна акьуна кканвере хат1арин тагьарар чаб чиппигьди гьучадивуна агвар

	агъихьагуна, фиштти унихьайчин /а/ сес. Гафунин к1илиъ, я1аниъ, ахираъ /а/ сас г1ая гафар гьучафайдеб. Букварьдик гьеме сес агвар аркьа х1ерф кея страницайик кея гафариг1 ге сес джик1иб, дузди агъихьуб. /а/ сесунилас башламиш аркьа идемарин хумбарин ттурар к1вал акьас.		акьуб..
5-пе тема. **Ачухъ сес /у/** Ачухъ сес /у/ агъихьагъилди агвар акьуб, ге сес агвар аркьа х1ерф лирк1ен тагьар. Сюжетинишкилар ихъ хъуттурфанди,	Дарсунин темайихъай кар акьуб. Мяг1елимдинкум ак фай гафар слогарис пай акьуна, **/у/** сес г1ая слогар джик1иб. Сатти	Х1а х1ерф **У** Биц1и х1ерф**у.** Печатный формана, строчный форма ге х1ерфунин. Х1а х1ерфунинна биц1и тагьарихъай таниш акьуб.	Лирк1енди аягуна, дузди экьубал алгъузуб, ручка дузди фацуб, тетрадь дузди агьийиб, 1айи алудухьас лирк1енгуна, гьил алархьас лик1ибал, гьилар удуцанас

/у/ г1ая гафар джик1иб. Шиникквари чиппи гьеге сес агъихьас хъучикуб.	**/у/** дала адава слогар джик1иб. Чиппи шиникквари к1вал акьас хъучикуб, гьегиштин гафар джирк1ей. Гафуниъ к1илиъ, я1аниг1, ахираъ **[у]** г1ае гафар гьучафайдеб.		аркьа упражненибур**.** Х1а херф **У**, биц1и херф **у** лирк1енгуна, фиштти н элементарикес хьунаеф ичин агвар акьуб. Сес дузди агъихьуб. Мег1елимди агвар акьу чешнайилди ме х1ерфар лик1иб, прописьдихъ хъуттурфанди лик1иб.
6-пе тема. **Ачухъ сес /и/** Ачухъ**[и]** сес агвар аркьа х1ерфар – **И, и** Ме сес сивиъас агъихьагуна, фиштти форма фарцанчи сиви.	Китабик йиная ишкиларихъай таниш акьуб. Суалар алихьай, гисак кеяттарин ттурар пеб. [и] сес г1ая гафар джик1иб. Предложенибур хъит1уб ге гафарихъай. Гафарин схема агвар акьуб. Слогарис	Х1а х1ерфна биц1и хе1ерф И. и лик1иб. Гебирин печатный формайинна хат1арин (строчный) формайин джуьревелар агвар акьуб.	Лирк1енгуна дузди экьуб, дузди ручка фацуб, мертти лик1иб. И х1ерфунин элементар агвар акьуб, строчный лирк1енгуна, печатный лирк1енгуна, сасра х1ерфарихъай фиштти хъукъайчи лик1иб. **А У И** х1ерфар к1вал

	пайакьуб. Слогарин характеристика пеб. /и/ сес агъихьагуна, фиштти сив дархъай ичин. Мег1елимдихъай джалалбири хъай ме сес агъихьуб; джуьрейи, гафунин к1илиъ, я1аниъ, ахираъ. Мег1елимди агъихьай, шиникквари гин кьабахъай агъихьуб ге сес.. Ишкилик йирх1унаеттарин ттурар пеб. Чиппин ч1аларилди ахъакьуб гисак кеттарикес Ишкиларин к1енакк йинае слогарин, гафунин		акьуб. Гебур лик1иб.

	схемабирихъ хъуттурф. Удигьди алттушунае х1ерфар лик1иб.		
Букварьдин вег1да **115 се1ет**			
7-пе тема Ачухъдава сес /м/. М, м х1ерфар. Ачухъдава сес фиштинттарис агъаф ичин к1вал акьуб (агъихьагуна, сивиъас аттверегуна, эл гьучирх1а фиттиь-хьунара). Ме сес г1ая гафар хуруб. Са джикъе предложенибур хъит1уб гьеге сес г1ая гафар г1ай. Ишкилик агвар акьунаеттарихъас	Ишкиларихъ хъуттурфанди, **[м]** сес г1ая гафар джик1иб, г1аттаркуна ге сес агъихьуб. Фишттинф ичин ге сес ахъакьуб: муулар сад сайик кирх1аф ге агъихьагуна агвар акьуб, эл хъехъуьраъас аттвереф (носовой). Джаллабири хъай ге сес агъихьуб. Ишкиларин к1енакк йинае	Ачухъ дава сес агвар акрьа х1ерфар**м, М** яг1ар акьуб. Х1а х1ерф, биц1и х1ерф лик1иб. Печатный тагьар, строчный тагьарар агвар акьуб ме х1ерфун. Гафар лик1иб.	Лирк1енгуна дузди экьуб, дузди ручка фацуб, мертти лик1иб. Ц1ае х1ерфун элементарил ул алчатуб. Х1а х1ерфна биц1и х1ерф фачик1уб сад сайив. Прописьдиъ агвар акьунаегъилди, хат1униъас адайч1вай **М м** х1ерф лик1иб. Бат1арди, гъалат1ар даркьай лик1иб.

ахъакьас. **Муг1уйилас вере рекъ.**	схемабирихъ хъуттурфуб, хьиму сес, хьиму слог айчин гисаъ пеб. /м/ сес гафунин нае мукьуйиъ айчин джуваб ес хьеб. Х1ерфар кея карточкабирихъай кар акьуб.		
8-пе тема. **Ачухъ дава сес [н],** **Н, н х1ерфар.** Ме ц1ае х1ерф г1ая гафар, предложенибур хуруб. Ишкилихъди**(«Нец 1в»)** са биц1и ахттилат хъит1уб.	Букварик кея ишкиларихъ хъуттурфуб, гьеге сес г1ае гафар пеб, сасра наглядный материал ишламиш акьуб ге сес г1ая гафариъ. Ге сивиъас агъихьа тагьарагвар акьуб (мез селебарик кирх1а). Х1ерфунилди агвар акьуб; ***н*** г1ая гафар	**Х1а х1ерф, биц1и х1ерф** ***Н, н*.** Х1а х1ерфна биц1и херф лик1иб. Гъилин хат1аринна печатный формайин джуьрабурин тагьарар агвар акьуб. Гьеме сес г1ае гафар лик1иб, слогарис пай акьуб, слогаринна сесунин анализ акьуб.	Дарсуниъ яг1архьуна ккане материалдил алуч1уб. Мег1елимдин руководство фай, учебный процессдиъ лазимде яг1арвелар к1илиъ файшуб. Мертти лик1ибан къадайбурил ул алчатуб. Х1ерфунин чешнайил ул алчатуб, гин элементар дузди лик1иб, дузди кикъвас акьуб.**Н**

	мег1елимди шиникkварис г1учафайдеб (*нар-нур, нис- некк*) слогарис пай акьуб. Х1а х1ерфунин, биц1и х1ерфунин ухшарвеларил ул алчатуб шиникkварин; схемайихъай лихуб, чиппи гафар к1вал акьуб, гафарихъай предложенибур хъит1уб. Предложение агъихьа гьавайихъ (интонацихъ хъуттурфуб). **[н]**сес гафунин к1илиъ, г1анаъ, ахираъ ае гафар пеб**.**		х1ерф сасрабирихъай хъукъагъилди агвар акьуб.
9-пе тема. Ачухъдавасес [**л**]**, х1ерфарЛ, л.**	Киланде учебный дарсуниъахъаркьае **Лл**	**Х1а х1ерфна биц1и х1ерф Л, л.** Гъилин хат1арин	Дарсунинучебный вазифабуркьабул аркьай, мег1елимдин

[л] сес сивиъас агъихьа тагьар агвар акьуб. Мез фиштти лиханчин ге сес агъихьагуна, гин характеристика пеб. Удигьди алттушу ачухъ сесар к1вал акьуб **[а],** **[у], [и]**. Хуруб, агъихьуб, яг1архьеб ме сес гьер джуьра гафариъ чалишмиш акьуб.	х1ерфарихъасяг1а рвелгъушуб; мег1елим к1илил алди, алттвея материал яг1архьуна, алгъат1уб акьас алуч1уб. Гьеме сес г1ая гафар гьучафайдеб. Гафарин къайдайин формайин дагишвелар агвар акьуб (*луф – луфар, лит-литар*). Фи ме гафарин дух1уб вейчин, фи илгванчин ул алчатуб. Ишкиларик агвар акьунае задарихъ хъуттурфуна, 2-3 слог ая гафар слогарис пай акьуб. Нае сесар г1атуна айчин пеб. Гебирин	формана печатный форма ме х1ерфун агвар акьуб. [л] с г1ая гафарин слогдиннасесарин анализ акьуб. Ме х1ерф г1ая гафар лик1иб.	руководство фай, учебный материал вахттуниъай алттвей, яг1арвел гъушуб. Мертти лик1ибан кьадар дузди ишламиш акьуб. Яг1ар аркьае х1ерфунин тагьарарил ул алчатуб, х1а х1ерф, биц1и х1ерф лирк1ен къайдайил ул алчатуб, печатный х1ерфунинра, строчный , гъилин х1ат1унин формабурин джуьревеларихъ хъуттурфуб. Лирк1енгуна, элементарил ул алчатуб. Прописьдин чешнайихъ хъуттурфанди дузди лик1иб. Гъил алархьас, гьер джуьре накьишар,

	схемабирил ул алчатуб. Слогаринна сесарин анализ акьуб.**[л]** сес ачухъдава сес идеф, агъихьа тагьарилди агвар акьуб. Гудж хъай агъихьайчин, джил хъай агъихьайчин гьучик1ай яг1архьунае сесарихъай агвар акьуб. Гьучафайде гафаригъ ме сесунин мукь нандиъ айчин агвар акьуб. Гафунин к1илиъ, г1анаъ, ахираъ ме сес ае примерар гьучафайдеб. Джалла мукьариъ гин агъихьувел дух1уб вейчугас ул алчатуб.		х1ерфунин элементар лик1иб.

10-пе тема. Ачухъсес [э], Х1ерфар **Э, э; Е, е** Слогарилди хуруб ме сес г1ае гафар. Мебур ачухъ сесар идеф агвар акьуб, агъихьагуна эл ачухъди аттвереф идеф агвар акьуб. Ме х1ерфари агвар аркьа сес сад идеф пеб [э]; е х1ерфунин гафунин к1илиъ, ахираъ 1у сес агвар аркьаф ул алчатуб **[йэ]** Ге х1ерф / сес г1ае гафар хуруб.	Ишкиларихъ хъуттурфанди **[э], [йэ]** сесар г1ая гафар джуьре акьуб.Гафар слогарис пай акьуб, дуздди агъихьуб. Мег1елимдихъай джаллабири агъихьуб. Х1ерф **Есес[йэ]** гафунинк1илиъ, г1анаъ, ахираъ (ачухъттарин кьабахъ айчин) агвар акьуб (*емиш, ерид, ц1ае, шейъер*) Сюжет ая ишкилихъ хъуттурфуна биц1и ахттилат хъит1уб, суалар алихьуб. Задарин ишкиларихъ хъуттурфуб,	Х1а херфар **Е, Э,** биц1и х1ерфа **е, э.** Х1а х1ерфарна биц1иттар фачик1уб. Печатный формана, строчный форма ме х1ерфарин агвар акьуб. Слогар лик1иб, ме х1ерфар г1ая гафар лик1иб. Хас ттурарин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф агваракьуб (*Эмин, Эмир*).	Лирк1енгуна шиникквди экьубал, ликйибарил алгъузуб: дузди экьуб, дузди ручка фацуб, тетрадь агьийиб. Хат1униъай дузди лик1иб.

	схемабирил ул алчатуб. Слогаринна сесарин ааназиз акьуб. Удигьди алттушу дарсариъ яг1архьунае х1ерфар, сесар к1вал акьуб.		
11-пе тема. Ачухъдава сес [ф] Х1ерфар **Ф ф.** Ге сесар агвар аркьа х1ерфар. Слогриъай агъихьуб. Гебур агъихьа тагьарар агвар акьас. Нафас хъаефна хъадаваф яг1ар акьуб.	Ц1ае сес г1ае гафар хуруб, слогар хуруб. Мег1елимдихъай агъихьуб. Ишкиларихъ хъуттурфуб. Предложенибур хъит1уб.	Х1а х1ерф **Ф**, биц1и х1ерф **ф**. Х1ерфарин джуьревелар: печатный формайинна гъилин хат1арин. Ме х1ерф г1ая гафар лик1иб.	Лирк1енгуна дузди экьуб, дузди ручка фацуб, дузди тетрадь, киаб агьийиб. Гафунин элементар дузди лик1иб, гебур кикъвагъилди агвар акьуб, Са х1ерф сасрайихъай хъукъагъилди агвар акьуб.
11-пе тема. Ачухъдава сес [в], х1ерфар **В в** Ге сес агвар аркьа х1ерф.	Гьеме ц1ае сес гафарин г1анаъ агвар акьуб, сес агъихьавелдин джуьревелар	Биц1и х1ерфнах1ах1ерф **в, В** Лик1иб, гебур лирк1ен тагьарар.	Лирк1енгуна дузди экьуб, утун дузди фацуб, тетрадь дузди агьийиб, ручка дузди фацуб, 1екв дузди

Слогариъай агъихьуб. Гебур агъихьа тагьарар агвар акьуб. Нафас хъаефна хъадаваф яг1ар акьуб.	агвар акьуб. Гафар слогарис пай акьуб. /в/ сес агъихьагуна, муулар фиштти лиханчин ул алчатас. Мег1елимди учин ул алчатуна ккандe Суалар алихьай, фиттихъас ичин мег1на аттивуб. Гафунин к1илиъ, г1агаъ, ахираъ ме сес г1ая гафар лик1иб, предметный ишкиларик кея задарин ттурар пеб, гисаъ ае слогарин аналимз акьуб **Мег1елимдис памятка**: «В» х1ерфуни агвар аркьа сесарин 1уьрус ч1алаъна агъул	Гъилин хат1унин ва печатный форма ме х1ерфунин. **В** х1ерф г1ая гафар лик1иб. Гебирихъай предложенибур хъит1уб. Яг1ар аркьае ц1ае х1ерф г1аттивуна, анализ акьас хьеб. Х1а х1ерфунин биц1и х1ерфунин джуьревелар агвар акьуб. Строчный(гъилин хат1арин), печатный тагьарилди ме х1ерф лик1иб. Гьеме х1ерфунилас хъучуч1а гафар к1вал акьуна лик1иб. Слогарис пай акьуб. Предложение хъит1уна лик1иб. Гин ахираъ ирх1а	алархьебал алгъузуб. Мертти лик1иб. Бат1арди лик1ибал, дузди х1ерфар сад сайихъ хъукъас акьубал алгъузуб.

	ч1алаъ джуьревелая: хье ч1алаъ ме сес агъихьагуна, муулар гирген хьуна, багу вея сад сайихъди, хуппай 1уьрус ч1алан сес агъихьагуна, к1енакк муул багу вея вартти селебаригьди. Са биц1и ахттилат хъит1уб, ишкилихъ хъуттурфуна.	ишандил ул алчатуб.	
13 –пе тема **Ачухъ дава сес [б],** х1ерфар **Б, б.** Ме ц1ае х1ерф слогариг1 г1ай, джуьрейи, гафарунин г1анаъ ай агвар акьуб.	Ишкилихъ хъуттурфанди гафар пеб. Ц1ае сес г1аттаркуна агъихьуб. Слогариъ хуруб. Гафар к1вал акьуб. Предложенибур хъит1уб.Гебур дузди агъихьуб. Предложенинахир	Ачухъ дава сес **[б],** х1ерфар **Б, б.** Гъилин хат1арилди, печатный тагъарилди х1ерфар лик1иб. Х1а х1ерфунинра биц1иттин джуьревелар агвар акьуб; [б] г1ая гафаринна	Дарсуниъ дузди партайихъ экьубал, дузди тетради агьийибал, дузди ручка гъилив фацубал ул алчатуб. Лик1ибан гигиенайин къадайбур фацуб. **б** х1ерфунин элементар агвар акьуб. Сасра

	аъ ирх1аишанарихъас пеб. Гъургъа ч1ал бегьем акьуб. Дарсуниъ яг1ар аркьае материал фикирдиъ фачатуб, мег1елимдин кумакилди ме сес дузди агъихьас яяг1архьеб. Ишкилик агвар акьунае сюжет ахъакьуб. Гисак агвар акьунае шиникварил «Б» х1ерфунилас башламиш аркьа агъуларин ттурар алийиб, мег1елимдин суаларилди ахттилат хъит1уб. Китабик йирх1унае нахширарин ттурар лик1иб.	слогарин анализ акьуб; сесарин анализ акьуб. Предложение лик1иб.	х1ерфарихъай хъукъагъилди агвар акьуб.

	Биц1и шиниккварихъай ширинди гъургъагуна агъа ч1алар к1вал акьуб Предложенибур дузди хуруб. Яг1ар акьунаеттар дарсуниъ алгъат1уб (обобщение).		
14-пе тема **Ачухъдава сес [с], С, с х1ерфар.** Слогаралди хуруб. Ц1ае х1ерф г1ае гафар хуруб. Багунвелар ае гафариккес хат1 ккеттирх1уб. Джикъе предложенибур лик1иб.	Гафуниг1ас ц1ае сес [с] г1аттивуб, гин тагьарарихъас ахъакьуб, фишттин х1ерфунилди агвар аркьайчин агвар акьуб. Ц1ае сес г1ая гафар хуруб, слогарис пай акьуб, ц1ае сес гебириг1ас г1аттивас хьеб. Сивиъас дузди ме сес агъихьагъилди ахъакьуб, агвар	Х1а х1ерфна биц1и х1ерф **с, С** Гъилин хат1арин тагьарна печатный тагьар ме х1ерфунин агвар акьуб. Ме х1ерф г1ая гафарна слогар лик1иб. Гафарихъай предложенибур хъит1уб. Гьер джуьре кьасттунин предложенибурин ахираъ ата ишанар, агъихьа интонацил	Дарсуниъ дузди партайихъ экьубал, дузди тетради агьийибал, дузди ручка гъилив фацубал ул алчатуб. Гъил алархьас, прописьдик кея накьишар, ме х1ерфус ухшарар аеттар йирх1уб, адаркеб. Бат1арди, мертти, хат1униъас адайч1вай лик1ибал алгъузуб.

	акьуб. Удигьди яг1ар акьунае х1ерфарилра ул алчатуб.Сюжетин ишкилихъ хъуттурфуб.Гисак йирх1уна аяттари фи аркьайчин суалар алихьай, агъат1уб. *С* х1ерф г1ая идемарин ттурар лик1иб (Муса, Ислам, Салим).	ул алчатуб. Биц1и х1ерф **с**, х1а х1ерф **С** сад сайив фачик1уб, фиштти гебур сасра х1ерфарихъай гафуниъ хъукъас аркьайчин ул алчатас акьуб шиникквари.	
Ачухъ дава сес [р]х1ефар***Р, р.*** Слогарилди хуруб. **Р** х1еф г1ая слогар, гафар хуруб. Предложенибур, джикъе текст хъит1уб. Предложенибирин интонацил ул алчатуб.	Дарсуниъ иц1анди ая ц1ае сес, х1ерф мег1елимдин кумак фай яг1ар акьуб. Ме сес г1ая гафар, слогар гъучафайдеб. Китабик йирх1унае ишкиларик кея задарин ттурар	Х1а х1ерфна, бици1и х1ерф **Р, р**. Гьеме ц1ае х1ерфар лирк1енгъилди агвар акьуб. **[р]** сес г1ае гафар слогарис пай акьуб,слогаринна сесарин анализ акьуб. Х1а х1ерфна,	Дарсуниъ лирк1енди аягуна, хъуттурфуб шиникквдин экьуб парттайихъ фиштти ичугас, ручка фиштти гъили фацунайчугас, тетрадь удигь фиштти атунайчугас, 1екв дузди алархьайчугас. Гъил шавла дахьубан

пеб(мезуран к1ек1в ге агъихьагуна кирх1ая удигьая селебарик,	пеб (*варвар, малар,шиникквар*) . Слогарилдира, хъукъунара гафар хуруб. Сюжетин ишкилик кея шиникквари фи аркьайчи ахъакьуб. Ге шиникквaрил [**р]** сес г1ая ттурар агъуларин алийиб. Слогаринна сесарин анализ акьуб. **[р]** сес фиштти агъихьаф ичин пеб: мезуран к1ек1в зурзаф, вибрирующий. Гьер джуьре ачухъ сесарихъай фиштти ме сес слогариъ ишламиш аркьайчин хуруб. Са-1у гафунин ая сесарин анализ	биц1и х1ерф лик1иб. Мег1елимди хурай, шиникквари лик1иб. Х1а х1еф, биц1и х1ерфунин джуьревеларил ул алчатуб, печатный формана гъилин хат1арин форма ме х1ерфарин джуьреттар идеф агвар акьуб. Сасра х1ерфарихъай гебур фиштти хъукъайчин ул алчатуб.	бадалди упражненибур акьуб (гъилин гимнастика). Бат1арди мертти лик1ибал алихьуб шиникквар. Хас ттурарин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф. Х1ерфаринэлемента р агвар акьуб.

	акьуб. Загадкабур агъат1уб. Ишкилик йирх1унаеттарихъ ас ахттилат хъит1уб.		
16-пе тема **Ачух дава сес [з], З, з х1ерфар.** Ц1ае х1ерф г1ае Слогар, гафар хуруб. Джикъе предложенибур ая текст хъит1уб. Предложенибур кьасттунихъ хъуттурфуна, дузди интонацилди агъихьуб.	[З] сес гафариг1ас г1аттивуб, фишттинф ичин ц1ае сес ахъакьуб, х1ерф агвар акьуб, г1афариг1ас ге сес г1аттивас хьеб, яг1ар аркьае сес г1ае гафар, слогар хуруб. Джаллабири хъай мег1елимдихъай [з] сес агъихьуб. Дузди сес сивиъас агъихьуб. Гафариъ [з[сесунин мукь агвар акьуб (к1илиъ, я1аниг1,	Х1а х1ерф **З**биц1и х1ерф **з** фачик1уб. Гъилин хат1арилди лирк1енгъилдина печатный формайи лирк1ен гъилди агвар акуьб. Гафар, предложенибур лик1иб.	Дарсуниъ лирк1енгуна дузди экьуб, дузди тетрадь агьийиб, ручка фацуб. Лик1ибан гигиенайин къайдабур фацуб. Биц1и х1ерф х1а х1ерф лирк1енгуна элементар лик1енас яг1ар акьуб. Печатный х1ерфунинра гъилин хат1унин тагьарарин джуьревелар агвар акьуб. Ме ц1ае х1ерфунилас башламиш аркьа слогар, гафар лик1иб.

	ахираъ). Гафарихъай предложенибур хъит1уб. Сюжетин ишкилихъ хъуттурфанди суалар алихьуб. Джувабарин предложенибур хъукъас акьуб, текст хъит1уб. Текстин к1илил (*«Зурбабур»*) ул алчатуб.Шиниккв арин гъургъа ч1ал бегьем акьуб. Алттушу х1ерфар **а, и, у, е, э, м, л, н, б, р, ф, в, с.**		Хабарин предложенибур Дузди лик1иб, дузди интонация акьуб. Бат1ар хат1арилди лик1ибарил алихьуб.
17-пе тема **Ачухъ дава сес [х] ,**х1ерфар**Х, х** Ц1ае х1ерф г1ае слогар, гафар хуруб. Джикъе предложенибур ая	Ишкиларихъ хъуттурфанди **[х]** сес г1ая гафар хуруб. Мег1елимдихъай джалалбири хъай пеб. Дузди ге сесагъихьагъилди	Х1а х1ерф ***Х,*** биц1и х1ерф **х**фачик1уб, гебирин джуьревеларил ул алчатуб**.** Печатный форма, гъилин хат1арин	Дарсуниъ лирк1енгуна дузди экьуб, дузди тетрадь агьийиб, ручка фацуб. Лик1ибан гигиенайин къайдабур фацуб. Биц1и х1ерф х1а

текст хъит1уб. Предложенибурин кьасттунихъ хъуттурфуна, дузди интонация акьуб. **Хизанар**	яг1ар акьуб. Гафуниъ мукь нандиъ ичин **[х]** сесунин (гафунин к1илиъ, я1аниг1, ахираъ). Хизанарихъас текст хъит1уб.	форма агвар акьуб. Ишкилик хъуттурфанди, **х** х1ерф г1ая гафар к1вал акьас. Ахираъ ме сес (х1ерф) гафар хуруб, я1аниг1, удигь. «**Халича рухая**» агъа са биц1и ахттилат, текст хъит1уб ишкилихъ хъуттурфанди.	х1ерф лирк1енгуна элементар лик1енас яг1ар акьуб. Печатный х1ерфунинра гъилин хат1унин тагьарарин джуьревелар агвар акьуб. Ме ц1ае х1ерфунилас башламиш аркьа слогар, гафар лик1иб. Хабарин предложенибур Дузди лик1иб, дузди интонация акьуб. Бат1ар хат1арилди лик1ибарил алихьуб.
18- тема. **Ачухъ дава сес [г] ,**х1ерфар **Г, г.** Ц1ае х1ерф г1ае гафар хуруб. Ме сесунин характеристика акьуб. Звонкий, джил хъай, гуджлуди	Ишкиларихъ хъуттурфанди гафарил ул алчатуб. Схемабирихъ хъутурфанди **[г]** сесунин мукь нандиъ ичин гафуниъ. Рангар ттурарихъай	Х1а х1ерф **Г**, биц1и х1ерф **г** фачик1уб, гебирин джуьревеларихъ хъуттурфуб.Лирк1 ен тагьарар яг1ар акьуб. Гъилин хат1арилди лирк1енгъилди, печатный формайи	Гъил алархьас, прописьдик кея накьишарихъ хъуттурфанди, адаркай, лик1иб. **Г, г** х1ерфар лиркенгунанадиъас хъучуч1айчин, фиштти хат1 аркьайчин яг1ар

агъихьаф. Гафар, предложенибур хуруб ме сес г1аеттар. **Ю. А.Гагарин.**	таниш хьеб, ге гафар слогарис пай акьуб. Предложенибур хуруб. Биц1и джикъе текст хуруб. Чиппин ч1аларилди ахъакьуб. Алттушу х1ерфар к1вал акьуб.	лирк1енгъилди яг1ар акьуб. Х1а х1ерф**Г** предложенин к1илиъ, хас ттурариъ. Словарикарихъай кар акьуб, ме х1ерф г1ае гафар аттлик1иб. .	акьуб, гебур сасра х1ерфарихъай хъукъас аркьагъилди хъуттурфуб, бат1арди, мертти лик1иб.
Тема -19 **Ачухъ дава сес [д].** **Х1ерфар Д д** Ц1ае х1ерф г1ае гафар хуруб[д] сесунихъай таниш акьуб. Предложенибур хуруб. **Д** х1ерф г1ая гафар джик1ина г1аттивуб. Гебур хурагъилди ул алчатуб.	Ишкиларихъ хъуттурфуб. **Д** х1ерф г1ая гафар хуруб. агъихьагъилди мег1елимдин кьабахъай джалабири пеб. Ишкиларихъ хъуттурфанди Малла Насраттинахъас х1икат ахъакьуб. Текст лазим интонация аркьай,	Х1а х1ерф **Д** биц1и х1ерф **д** фачик1уб, гебирин джуьревеларихъ хъуттурфуб.Лирк1ен тагьарар яг1ар акьуб. Гъилин хат1арилди лирк1енгъилди, печатный формайи лирк1енгъилди яг1ар акьуб. Гебурин джуьревеларил ул алчатуб.	Лирк1енгуна дузди экьуб, дузди тетрадь удигь агьийиб, ручка дузди фацуб, к1ил тетрадил агьук1убан къайдабурихъас пеб. **Д, д** херфар лиркенгуна, надиъас хъучуч1айчин, фиштти хат1 аркьайчин яг1ар акьуб, гебур сасра х1ерфарихъай

	хуруб. Гафариъ [д] сесунин мукьуйил ул алчатуб. Гафар слогарис пай акьуб.	хъукъас аркьагъилди хъуттурфуб, бат1арди, мертти лик1иб. Х1а х1ерфунилас «Д» лирк1ен инсанарин ттурар к1вал акуьб.	
Ачухъ дава сес [ж], Ц1ае х1ерфар Ж, ж. Ме х1ерф г1ае гафар хуруб. Текст хуруб. **Жираф**	Ишкилик кея нахширин ттур пеб. **[ж]** сес г1аттаркуна агъихьуб. Слогариъай, гафунин г1анаъай джаллабири хъай агъихьуб. Жирафихъас текст хуруб. Гин анализ акьас хьеб (фиттихъас, гьинахъас ичин). Ишкиларихъ хъуттурфуб, [ж] сес г1ая гафар	Х1а х1ерф **Ж** биц1и х1ерф **ж** фачик1уб, гебирин джуьревеларихъ хъуттурфуб. Лирк1ен тагьарар яг1ар акьуб. Гъилин хат1арилди лирк1енгъилди, печатный формайи лирк1енгъилди яг1ар акьуб. Гебурин джуьревеларил ул алчатуб. бат1арди, мертти лик1иб.	Лирк1енгуна дузди экьуб, дузди тетрадь удигь агьийиб, ручка дузди фацуб, к1ил тетрадил агьук1убан къайдабурихъас пеб. **Ж, ж** х1ерфар лиркенгуна, фиштти хъучуч1айчин, фиштти хат1 аркьайчин яг1ар акьуб, гебур сасра х1ерфарихъай хъукъас аркьагъилди хъуттурфуб,

	хуруб. Гафарил суалар алихьуб. Джувабар лик1иб. .	**Ж**, х1а пай, 1уьрус ч1алаъас аде гафариъ лирк1енф идеф пеб. К1еренарин диалектиъра ая [ж] сес.	
Тема- 21 **Ачухъдава сес [дж], х1ерфар Дж, дж.** **Ц1ае сес[дж].** Аффриката агъихьагъилди яг1ар акьуб. Ме х1ерф г1ае гафар хуруб. Предложенибур, текст хуруб**.** Гин анализ акьас хьеб (фиттихъас) гьинахъас ичин **Сулна сулан рудж**	Ишкиларихъ хъуттурфуб, **[дж]** сес г1ая гафар хуруб. Гафарил суалар алихьуб. Джувабар лик1иб. Ишкиларик кея нахширарин ттурар пеб, схемайиъ агвар акьунае слогарин анализ акьуб. Шиникkварин джалга. Гъургъа ч1ал бегьем акьуб.	Х1а х1ерф **Дж**биц1и х1ерф **дж** фачик1уб, гебирин джуьревеларихъ хъуттурфуб. Лирк1ен тагьарар яг1ар акьуб. Гъилин хат1арилди лирк1енгъилди, печатный формайи лирк1енгъилди яг1ар акьуб. Гебурин джуьревеларил ул алчатуб. 1у х1ерфу са сес агвар аркьаф идеф яг1ар акьуб, шиникkварис **[ж]**	Лирк1енгуна дузди экьуб, дузди тетрадь удигь агьийиб, ручка дузди фацуб, к1ил тетрадил агьук1убан къайдабурихъас пеб. **Ж, ж** х1ерфар лиркенгуна, фиштти хъучуч1айчин, фиштти хат1 аркьайчин яг1ар акьуб, гебур сасра х1ерфарихъай хъукъас аркьагъилди хъуттурфуб, бат1арди, мертти лик1иб. **Ж**, х1а пай, 1уьрус ч1алаъас аде гафариъ лирк1енф

		сесунинна **[дж]** херфунин джуьревелар агъихьагуна агвар акьуб. Мег1елимдихъай хором агъиьуб.	идеф пеб. К1еренарин диалектиъра ая **[ж]** сес Хумбаринра идемарин ттурар к1вал акьуна лик1иб х1а х1ерф «Дж» - йилас башламиш аркьаттар. Бат1арди, гъалат1ар даркьай лик1иб.
Тема- 22 **Ачухъдава сес [й], Х1ерфар Й, й** Ме х1ерф г1ая гафар хуруб. Китабикйирх1унае ишкиларик хъуттурфанди са биц1и ахттилат хъит1уб. **Бабна руш.**	Текстиг1ас **й**х1ерф г1ая гафар г1аттивуб, **[й]** сес найисаъ авейчин гафуинъ хъуттурфуб (к1илиъ, я1аниг1, яра ахираъ). Ишкилихъас текст хъит1уб, гис ттур хъит1уб. Суалар алихьуб гисак кеяттари аркьая курарихъас.	Х1а х1ерф **Й** ва биц1и х1ерф **й.** Гъилин хат1арин тагьарна печатный тагьар ме х1ерфарин. **[й]** сес г1ае гафаринна слогаринна сесарин анализ акьуб. Предложенибур лик1иб. Ахираъ ирх1а ишан (точка). Ге агъихьа интонация.	Лирк1енгунан къайдабур фацуб: дузди экьбу, дузди ручка фацуб, тетрадь дузди агьийиб. Хат1униъай дузди лик1иб, х1ерфариг1 манзил атуб.

	Схемабирихъ хъуттурфуна, гафар к1вал акьуб, ачухъ сесаринра ачухъдава сесарин рангарихъ хъуттурфуб схемайиъ. Слогарин характеристика акьуб.	Ме х1ерфун мукь гафариъ. Китабик йинае гафар хуруб. «й» г1аттивуб. Удигьди алттушунае херфар к1вал акьуб (**а, и, у, е, э, м, л, н, б, р, ф, в, с, х, г, д, х, дж),** х1ерфарин таблицайиг1ди г1ачихьуб ц1ае х1ерф.	
Тема –23 **Ц1ае х1ерфар Я, я.** Агвар аркьасесар– **[йа], [а].** Фиттилас асуллу ичин 1у джуьрайин сесар агвар акьуб ме х1ерфулди. Гафар хуруб, предложенибур хуруб.	Ишкиларик агвар акьунаяттарихъас предложенибур хъит1уб. Предложенибур лик1иб. **Я** х1ерфунин мукь джик1иб гафуниъ. Гафунин к1илиъ, ачухъ сесарин кьабахъ гъучархьагуна 1у сес агвар аркьаф (*ямаг, ярд, хурая*),	Х1а х1ерф **Я** ва биц1и х1ерф **я** Гъилин хат1арин тагьарна печатный тагьар, ме х1ерфуни агвар аркьа сесар г1ае гафаринна, слогарин, сесарин анализ акьуб. Х1а х1ерфунинрабиц1иттин джуьревеларихъ	Дарсуниъ дузди шиниккв партайихъ экьубал, тетрадь агьийибал, ручка фацубал ул алчатуб. Мертти, бат1ар хат1арилди лик1иб.

	я1аниг1 – са сес [а]: *мяг1на.* Гаф слогарис пай акьуб. Слогаринна х1ерфарин Удигьди яг1ар акьунае [й] [а] сесар к1вал акьуб. Гъургъа ч1ал бегьем акьуб.	хъуттурфуб. Предложенибур лик1иб. Ахираъ ирх1а ишан точка). Ге агъихьа интонация. Ме х1ерфун мукь гафариг1. Китабик йинае гафар хуруб. «я» г1аттивуб.	
Тема– 24 Ачухъдава сес [ш]. Ц1ае х1ерфар **Ш, ш.** Ц1ае сесунихъай таниш акьуб. Сес агъихьагъилди агвар акьуб. Сесунихъай кар акьуб. Ц1ае х1ерф г1ае гафар предложенибур **Ш**, **ш** х1ерфарин ухшарвелар,	Ишкиларихъай таниш акьуб, гисак кеяттарин ттурар пеб, [гъ] сесунил ул алчатуб. Мег1елимдихъай джаллабири хъай агъихьуб. Фиштти ге сес агъихьаф ичин г1ар акьуб. Гъ х1ерф агвар акьуб Слогар хуруб. Гафариг1ас [гъ] сес г1аттивуб, ме	Х1а х1ерфна биц1и х1ерф Ш, ш. Гъилин хат1арин форма ме х1ерфунин, печатный форма. Ме х1ерф г1ае слогар, ч1алар, предложенибур лик1иб.	Лик1ибан гигиенайин къайдабур фацуб. Яг1ар аркьае х1ерфунин анализ акьуб, ге лирк1ен тагьарихъ хъуттурфанас, х1ерфунин элементар джуь-джуьрейи агвар акьуб (прописьдик), чешнайиъ агвар акьунаегъилди лик1иб. **Ш** х1ерф сасра х1ерфарихъай

джуьревеларил ул алчатуб. **Тема -25** **Ачухъдава сес [гъ]** **Ачухъдава сес [гь]**	сес г1ае хъара сасра гафар гъучафайдеб (гъури, гъун, гъаб, агъалав). Гафарихъай предложенибур хъит1уб. Гафар слогарис пай акьуб. Текст хуруб. Гис ттур хъит1уб. Агъихьуна, лазимде интонацияра аркьай, хуруб. Ме сес (х1ерф) гъучархьа мукьар гафунин г1анаъ. Сесунихъай гафар к1вал акьуна лик1иб (**шапка, шарф, шал).**		хъукъагъилди ул алчатуб. Ц1ае х1ерф г1ае гафар, слогар лик1иб. Гьер джуьре предложенибирин ахираъ ата ишанарихъ хъуттурфуб.
Тема- 26 **Ачухъ дава сес [гь]** Ц1ае х1ерф г1ае ч1алар хуруб.	Ишкиларихъай таниш акьуб. Гисак кея задарин ттурар хуруб.	Х1а х1ерф **Гъ,** биц1и х1ерф **гъ.** Х1а х1ерфна	Лик1ибан гигиенайин къайдабур фацуб. Дузди экьуб

Предложенибур, джикъе текст хуруб. **Гьелна ттаккра.**	**[гь]** сесунин характеристика ахъакьуб. Гь х1ерф агвар акьуб. Слогариъ хуруб. Гафариг1 [**гь**] сес г1аттаркуна, агъихьуб. Ге сес дузди сивиъас агъихьа тагьар агвар акьуб. Текст хъит1уб. Ге фиттихъас ичин ахъакьуб. Ттур хъит1уб.	биц1и х1ерф **Гь, гь** Гъилин хат1арин формана печатный форма ме х1ерфун. Слогар, гафар лик1иб. Х1а х1ерфулас лирк1ен гафар. Биц1и х1ерфулас лирк1енттар. Предложенин ахираъ ирх1а ишанар. Гъилин хат1арин форма ме х1ерфунин, печатный форма**.** 1у х1ерфуни са сес агвар аркьаеф идеф яг1ар акьуб**.** Ме х1ерф г1ае слогар, ч1алар, предложенибур лик1иб.	лирк1енгуна, дузди ручка фацуб. Хат1униъас дайч1вай лик1иб. Мертти, бат1арди лик1иб. Х1ерфар сад сайихъ дузди хъукъас акьуб Яг1ар аркьае х1ерфунин анализ акьуб, ге лирк1ен тагьарихъ хъуттурфанас, х1ерфунин элементар джуь-джуьрейи агвар акьуб (прописьдик), чешнайиъ агвар акьунаегъилди лик1иб. **Гъ** х1ерф сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди ул алчатуб**.** Ц1ае х1ерф г1ае гафар, слогар лик1иб. Гьер джуьре предложенибирин ахираъ ата ишанарихъ

			хъуттурфуб
Тема -27 **Ачухъдава сес [ъ] Х1ерфар Ъ, ъ.** Сес [ъ] дузди сивиъас агъихьуб. Ге сес агвар аркьа х1ерфар гафариъ джик1иб.Сесунин характеристика акьуб (ларингальный). Предложенибур хуруб. **Диалог.**	Китабик йинае гафар хуруб. Гафунин удигь ме сес агъул ч1алаъ гьучархьай андава. Гафунин я1аниъ, ахираъ ме сес ая гафар гьучафайдеб (ваъ, леъ, ниъ). Гафар хуруб, слогарис пай акьуб, ъ х1ерфунил ул алчатуб. Текст хуруб. Суалин предложенибурин интонацил ул алчатуб.	Х1а х1ерфна, бици х1ерф **Ъ, ъ** Гъилин хат1арин формана печатный форма ме х1ерфун. Х1ерфун элементарил ул алчатуб. Слогар, гафар лик1иб. Х1а х1ерфулас лирк1ен гафар адава. Биц1и х1ерфулас лирк1енттар гафар лик1иб.Слогарис пай акьуб. .	Хат1арин тетрадик лик1инаегъилди ме х1ерф бат1арди лик1иб. Мег1елимдин кьабахъай дузди сес агъихьуб. Текстиг1ас **ъ** х1ерф г1ае гафар г1аттивуна лик1иб
Тема 28 **Ачухъдава сес [к], х1ерфар К, к** **[к]**сесунихъай таниш акьуб	Ишкиларик йирх1унае задарин, нахширарин ттурар пеб, **[к]** сес	Х1а х1ерф **К,** биц1и херф **к** Гебур лирк1ен тагьарар (печатный форма, гъилин	Лирк1енгуна шиникквдин экьуб, тетрадь агьийиб, ручка фацуб дузди хьеб.

(глухой, придыхательный) Ц1ае х1ерф г1ае гафар хуруб. Предложенибур хуруб. .	фиштти сивиъас агъихьайчин яг1ар акьуб (нафас хъай), ге сес агвар аркьа х1ерф г1аттаркуна, нае мукьуйиъ гьучархьайчин гафуниъ (*калам, куку, кулак*). Гафар слогарис пай акьуб. Гафарихъай предложенибурхъ ит1уб.	хат1арин форма). Х1ерфун элементар агвар акьуб. Слогариъ лик1иб, хъукъагъилди сасра х1ерфарихъай Гафариъ ге х1ерф лик1иб. Предложенибур лик1иб. Хас ттурар, нарицательныбур ме х1ерф г1аяттар лик1иб.	Мертти лик1ибал алихьас.
Тема -29 **Ачухъдава сес [кк],** **х1ерфар КК, кк** Ц1ае х1ерфар г1ае гафар хуруб. Ме сесунин характеристика акьуб (усиленный, геминированный), ч1укь ирхи суман	Ишкиларихъай таниш акьуб, гисак йирх1унаеттарин ттураргруппабирис пай акьуб (нахширар, задар). [кк] сес агъихьагъилди яг1ар акьуб (гудж хъай), [к]	Х1а х1ерф **Кк**, биц1и х1ерф **кк.** Гъилин хат1арин форма ме х1ерфунин, печатный форма**.** 1у х1ерфуни са сес агвар аркьаеф идеф яг1ар акьуб**.** Ме х1ерф г1ае слогар, ч1алар,	Лик1ибан гигиенайин къайдабур фацуб. Яг1ар аркьае х1ерфунин анализ акьуб, ге лирк1ен тагьарихъ хъуттурфанас, х1ерфунин элементар джуь-джуьрейи агвар

агъихьаф. Гафар, предложенибур хуруб ме сес **Ваккар.**	сесунихъай фачик1уб. Ме ц1ае сес джаллабири хъай,мег1елимдин кьабахъай агъихьуб. Текст хуруб. Фиттихъас ичин ахъакьуб.	предложенибур лик1иб. **Кк** х1ерф сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди ул алчатуб**.** Ц1ае х1ерф г1ае гафар, слогар лик1иб. Гьер джуьре предложенибирин ахираъ ата ишанарихъ хъуттурфуб.	акьуб (прописьдик), чешнайиъ агвар акьунаегъилди лик1иб.
Тема -30 **Ачухъдава сес [к1].** **Х1ерфар К1, к1** Сесунихъай таниш акьуб (абруптивный), сивиъас агъихь тагъарахъакьуб. Ме сес агвар аркьа х1ерфунихъай таниш акьуб. Ц1ае х1ерф г1ае	Китабик кея стихотворение хуруб.Гьинахъас ичин ге хъит1унаеф. Лазим интонацилди хуруб. Суалин предложенибурин ахираъ ирх1унае ишандил ул алчатуб. **[к1]** сес гафариъ,	Х1а х1ерф **К1**, биц1и херф **к1** Гебур лирк1ен тагъарар (печатный форма, гъилин хат1арин форма). Х1ерфун элементар агвар акьуб. Слогариъ лик1иб, хъукъагъилди сасра х1ерфарихъай	Лирк1енгуна шиникквдин экьуб, тетрадь агьийиб, ручка фацуб дузди хьеб. Мертти лик1ибал алихьас.

гафар, предложенибур хуруб.	слогариъ г1аттаркуна агъихьас. Схемайиъ рангарилди агвар акьунае сесар ачухъттар, ачухъдаваттар агъат1уб, **[к1]** сесунилас башламиш аркьа, яра ме сесунилди алгъарт1а гафар г1аттивуб. Джаллабири хъай сес агъихьуб**.**	Гафариъ ге х1ерф лик1иб. Предложенибур лик1иб. Предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф, нарицательныбур гафар гъучафайдеб, ме х1ерф г1аяттар, лик1иб.	
Тема-31 **Ачухъдава сес [къ]** **Кь, кь х1ерфар** Сесунихъай таниш акьуб. Гин характеристика акьуб. Сес агвар аркьа х1ерфарихъай таниш акьуб.	Яг1ар аркьае х1ерфунин анализ акьуб, ге лирк1ен тагьарихъ хъуттурфанас, х1ерфунин элементар джуь-джуьрейи агвар акьуб (прописьдик), чешнайиъ агвар	Х1а х1ерф **КЬ,** биц1и х1ерф **кь.** Гебирин гьер джуьре тагьарар (гъилин хат1арилди лирк1енгуна, печатный формайилди лирк1енгуна). Гафар, слогар	Лирк1енгуна дузди экьуб, дузди тетрадь атуб, ручка фацуб, гъил лик1ибас х1езур хьас упражненибур акьуб. Х1ерфунин элементарил улалчатуб. **Кь** х1ерф г1ая гафар гъалат1ар даркьай, дузди

Ц1а х1ерфар г1ае гафар хуруб. Гъургъа ч1ал бегьем акьуб. **Кьулбан.**	акьунаегъилди лик1иб. **Хъ** х1ерф сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди ул алчатуб.	лик1иб, ге х1ерф г1аяттар. Х1а х1ерфулас лирк1ен гафар (хас ттурар), предложенин к1илиъ лирк1енгуна х1а х1ерф лик1иб. Текст хуруб. Гин мяг1на фи ичин пас хьеб. Мег1елимдин суаларис джувабар ес хьеб. .	лик1иб. **Кь** х1ерф г1ая гафар аттлик1иб. Мертти, хат1унилас аттдуч1ай, бат1арди лик1иб
Тема -32 **Ачухъдава сес [къ],** **х1ерфар КЪ, къ.** Ц1ае х1ерф г1ае гафар хуруб. [къ] сесунин характерстика акьуб.	Ишкиларихъай кар акьуб. Гафар хуруб. **[къ]** сес нае мукьариъ гъучархьайчин гафуниъ хъуттурфанас. **[къ]** сесна **[къ]** сес фачик1уб. Гебирин джуьревеларил ул алчатуб. Фиштти сивиъас	Х1а х1ерфна, бици х1ерф К**Ъ, къ** Гъилин хат1арин формана печатный форма х1ерфарин. Х1ерфун элементарил ул алчатуб. Слогар, гафар лик1иб. Х1а х1ерфулас лирк1ен гафар, хас ттурар (*Къизил, Къизхалум,*	Лирк1енгунан гигиенайин къайдабур фацуб (дузди экьуб, тетрадь агьийиб, ручка фацуб). Мертти, бат1ар хат1арилди лик1иб.

	[къ] сес агъихьаф ичин мег1елимдихъай агъихьуб. «**Къарина къуджа»** агъа са биц1и текст хъит1уб.	*Къариб)*. Биц1и х1ерфулас лирк1енттар гафар лик1иб (*къерекъел, къадак, къунши*). Слогарис пай акьуб. Хат1арин тетрадик лик1инаегъилди ме х1ерф бат1арди лик1иб. Мег1елимдин кьабахъай дузди сес агъихьуб. Текстиг1ас **къ** х1ерф г1ае гафар г1аттивуна лик1иб.	
Тема -33 **Ачухъдава сес [хъ],** **Хъ, хъ херфар.** Ц1ае х1ерф г1ае гафар хуруб. [хъ] сес фиштти агъихьаф ичин яг1ар акьуб. **Ккелахъан**	Слогариъ ге сес джик1иб, дузди агъихьуб, гафариъ ге гъучархьа мукьарихъ хъуттурфуб (*хъахъас, хъел, вахъ*). Ишкиларихъ хъуттурфуб.	Х1а х1ерф **Хъ,** биц1и х1ерф **хъ.** Гъилин хат1арин формана печатный форма**.** 1у х1ерфуни са сес агвар аркьаеф идеф яг1ар акьуб**.** Ме х1ерф г1ае слогар, ч1алар,	Лик1ибан гигиенайин къайдабур фацуб. Яг1ар аркьае х1ерфунин анализ акьуб, ге лирк1ен тагьарихъ хъуттурфуб, х1ерфунин элементар джуь-

	Гисак кеяттарин ттурар пеб. Гафар лик1иб. **Хъ** х1ерф агвар акьуб. Предложенибур хуруб. Биц1и ккелахъандихъас ахттилат хуруб. Чиппинч1аларилди ахъакьас хьеб.	предложенибур лик1иб. Ачухъ сесарил ире точка алийиб, слогар джуьре акьуб (дефисдалди яра карандашилди). **Хъ** х1ерф сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди ул алчатуб**.** Презентацибур, ч1ал бегьем аркьа заданибур акьуб.	джуьрейи агвар акьуб (прописьдик), чешнайиъ агвар акьунаегъилди лик1иб. Ц1ае х1ерф г1ае гафар, слогар лик1иб.Слогарилдира, хъайра хуруб. Гьер джуьре предложенибирин ахираъ ата ишанарихъ хъуттурфуб.
Тема 34 **Ачухъдава сес [хь],** **Х1ерфар Хь, хь** Ц1ае сесунихъай таниш акьуб**.** Ц1ае х1ерф г1ае гафар, предложенибур хуруб. Хабарин предложенибур лазим интонацилди	Дарсунин кьастт: яг1ар акьас ц1ае сес дузди агъихьагъилди, ге агвар аркьа х1ерфар агвар акьас. Ме х1ерф г1ае гафар слогарис пай акьуб, сес г1аттаркуна агъихьуб. Мег1елимдихъай	**Яг1арвелар:** х1а херф **ХЬ,** биц1и х1ерф **хь** лик1енас яг1архьеб. Гъилин хат1арин формана печатный формайин джуьревелар. Прописьдин накьишар, х1ерфар лик1иб. Фишттин элемантарикес	Дарсунин вазифабур яг1ай хьас:экьуб-гъайшиб, тетрадь дузди атуб, ручка дузди фацуб. Удигьди алттушуе х1ерфарихъайфачик уна, джуьревелар, ухшарвелар аттивас хьеб.

агъихьуб. **Хьар.**	дузди джаллабири пеб. Ишкилихъ хъуттурфанди ахъакьуб хьурахъас. Суаларис джувабар ес хьеб. **Ч1ал ишламиш акьуб:** унихьуттин, яг1архьеттин анализ акьас хьеб, учин фикирар агъихьуна пас хьеб, сасрайихъай гъургъагуна, адабдин г1едатар фацуб: салам ес яг1архьеб, чух сагъул пас яг1архьеб	хьунаефчин. **Агърукьавелар:** гафар, предложенибур лик1енас хьеб, гебирин анализ акьас хьеб, хъукъуна бат1арди х1ерфар лик1иб, хат1униъас адайч1вай лик1иб. Предложенибур дузди лик1енас яг1архьеб: к1илъ х1а х1ерф, кьабахъ точка яра суалин ишан, яра восклицательтный.	
Тема -35 **Ачухъдава сес [т]. Х1ерфар Т, т.** Ц1ае х1ерф г1ае гафарна	Ишкиларихъай таниш акьуб. Гисак кея нахширарин, задарин ттурар	Х1а х1ерф, биц1и х1ерф **Т, т.** Х1ерфарин элементар, гебур кикъунаегъилди.	Лирк1енгуна дузди экьуб, дузди ручка фацуб, тетрадь атуб. Гъил лик1ибас х1езур акьуб

предложенибур хуруб. Ме х1ерфуни агвар аркьа сес агъихьас хьеб. Гуджлу дава сес. Лазимдегъилди, предложенин кьасттунихъ хъуттурфуна,интонациягъихьуб. Ишкилихъ хъуттурфуна текст хъит1уб. **Ишкилар йирх1уб.**	яг1архьеб.Ц1ае сес г1аттивуб, гин характеристика акьуб. Х1ерфунилди агвар акьуб. Яг1ар аркьая х1ерф г1ая гафар слогарис пай акьуб, слогарилди, хуппай к1илинди гаф хъай хуруб. Дузди агъихьас яг1ар акьуб. Мег1елимдихъай ге сес гая слогар, гафар хуруб. Удигьди алттушунае х1ерфариг1 ме х1ерфунин мукь агвар акьуб(х1ерфарин лента яра касса**).Т** х1ерф нае мукьариъ гьучархьайчи хъуттурфуб гафуниъ: *тук,*	Ге х1ерф г1аттивас, агвас гафунин г1анаъ алархьеб. Гъилин хат1арин формана, печатный форма х1ерфарин. Ме х1ерфар г1ае слогар, гафар лик1иб. Накьишар акьуб. Хас ттурар, задарин ттурар лик1иб. Предложенибур лик1иб.	(упражненибур акьуб). Лик1ибар мертти, мях1камди акьас. Лирк1ендиая х1ефун гьер са хат1 фиштти аркьаф ичин агвар акьас, бат1арди сасра х1ерфарихъ гафуниъ хъукъас акьуб. Хат1униъас адуч1ай, дузди лик1иб. **Яг1архьевелар:** Ме ц1ае х1ерф гафунин г1анаъ джик1еб, текстиг1 гафар джикйиб. Хуруттар учикес лик1енас хьеб, ме х1ерфуни агвар аркьа сес дузди агъихьуб**.** **Ч1ал ишламиш акьувел:** Сасра агхъаттар унихьуб, учин фикир агхъихьас хьеб, учис даг1аф фи ичин пас хьеб, асрайихъай

	гитан, тут (сифтайиъ, я1аниг1, ахираъ).**[т]** Сес г1ае ч1алар к1вал акьуб, хъит1уб. Гафарихъай предложенибур хъит1уб. Предложенибур дузди хуруб. Текст хуруб. Яг1ар аркьае х1ерф г1ае гафар аттлик1иб.		гъургъас хьеб **(диалог).**
Тема -36 **Ачухъдава сес [тт], Х1ерфар Тт, тт** Ц1ае х1ерф г1ае гафарна предложенибур хуруб. Ме х1ерфуни агвар аркьа сес агъихьуб. Характеристика	Ишкиларихъай таниш акьуб. Гисак йирх1унае задарин ттурар хуруб. [тт]сесна [т] сес фачик1уб: *тур – ттур, тун– ттур*. Характеристика акьуб гец1ае сесунин. Гафар	Х1а х1ерф **ТТ**, биц1и х1ерф **тт.** Гъилин хат1арин формайинна печатный формайин джуьревелар джик1иб. Ме х1ерф г1ая слогар, гафар лик1иб.	Лик1ибан гигиенайин къайдабур фацуб. Лирк1енгуна дузди экьуб, дузди ручка фацуб, тетрадь агьийиб. Гъил лик1ибарис х1езур акьуб Лик1ибар мертти, мях1камди акьас алуч1уб.

акьуб (гуджлу сес идеф яг1ар акьуб). [т] сесунихъай фачик1уб. Текст хуруб. Лазим интонация акьуб. Дузди гафар агъихьуб. **Устта Мавлуттин**	слогарис пай акьуб. Гаф слогарилди, хуппай садихъди хуруб. **[тт]** сесунин мукь гафунин г1анаъ агвар акьуб (*даф**тт**, **тт**аккра, тту**тт**ас*) Текстис хуруб, ттур хъит1уб. Гъинахъас (фиттихъас) ичин ме текст ахъаьас хьеб.	Мег1елимди пе гафар лик1иб. Предложенибириъ тт х1ерф г1ае гафар джик1иб.	Лирк1ендиая х1ефун гьер са хат1 фиштти аркьаф ичин агвар акьуб,дузди, прописьдик агвар акьунаегъилди сасра х1ерфарихъай гафуниъ хъукъас акьуб. Хат1униъас аттдуч1ай, дузди лик1иб. **Яг1архьевелар:** Ме ц1ае х1ерф гафунин г1анаъ джик1иб, текстиг1 гафар джик1иб. Хуруттар к1валас (по памяти) лик1енас хьеб, ме х1ерфуни агвар аркьа сес дузди агъихьуб**.** **Ч1ал ишламиш акьувел:** Сасра агхъаттар унихьуб, учин фикир агхъихьас хьеб, учис даг1аф фи ичин пас хьеб,

Тема 37 **Ачухъдава сес [т1].** **Х1ерфар Т1, т1** Ц1ае х1ерф г1ае гафарна предложенибур хуруб. Ме х1ерфуни агвар аркьа сес агъихьас хьеб. Ме гуджлу (абруптив) сес идеф яг1ар акьуб. Текст хуруб. Лазим интонация предложенибуриъ акьуб. Дузди гафар агъихьуб.	Китабик кея ишкиларихъ хъуттурфуб. Гисак йирх1унае задарин ттурар пеб. Гафар группабириди завал акьуб (сани1етарин ттурар, емишаринттар…). Гафуниъас ц1ае сес г1аттивуб, гис характеристика пеб, х1ерфунилди агвар акьуб. Ме ц1ае сес г1ае гафар, слогар хуруб, гафуниъ нае мукьариъ **т1** х1ерф гьучархьайчин ул алчатуб (***т1****убул, кан****т1****, ба****т1****арф*) Слогар сад сайихъай хъукъас аркьай гафар завал акьуб.	Х1а х1ерф **Т1**, биц1и х1ерф **т1.** Гъилин хат1арин форма, печатный форма агвар акьуб. Гебурин джуьревелар джик1иб. **Т1** х1ерф г1ая слогар, гафар лик1иб. Мег1елимди агъай (по диктовку), гафар лик1иб. Предложенибириъ **т1**х1ерф г1ае гафар джик1иб.	Дарсунинучебный Фазифабуркьабул аркьай, мег1елимдин руководство фай, учебный материал вахттуниъай алттвей, **яг1арвел** гъушуб. **Мертти лик1ибан** кьадарар дузди ишламиш акьуб. Яг1ар аркьае х1ерфунин тагьарарил ул алчатуб, х1а х1ерф, биц1и х1ерф лирк1ен къайдайил ул алчатуб, печатный х1ерфунинра, гъилин хат1арин формабурин джуьревеларихъ хъуттурфуб. Лирк1енгуна, х1ерфунин элементар, гьерф джуьрейи фиштти лирк1енчин, ул

	Удигьди алттушунае х1ерфариг1 мин мукь агвар акьуб. Предложенибур хуруб. Загадка агъат1уб. Лазимде интонация суалин, хабарин предложенибуриъ акьуб. Ударение нае слогил алди айчин хъуттурфуб.		алчатуб. Прописьдин чешнайихъ хъуттурфанди дузди лик1иб. Гъил алархьас, гьер джуьре накьишар, х1ерфунин элементар лик1иб. Слогаринна сесарин анализ акьуб. Х1ерфар сад сайихъ хъукъас аркьай, бат1арди лик1иб. Гафар, предложенибур, хат1униъас аттдуч1ай, бат1арди лик1иб.
Тема -38 Ачухъдава сес [ч],	Ц1ае х1ерф г1ае гафар хуруб.	Х1а х1ерф, биц1и х1ерф **Ч ч.**	Лирк1енгуна дузди экьуб, ручка дузди

Ч, ч х1ерфар. Ц1ае х1ерф г1ае гафарна предложенибур хуруб. Ме х1ерфуни агвар аркьа сес дузди агъихьуб. Ме нафас хъае (глухой) сес идеф яг1ар акьуб. Текст хуруб. Лазим интонация предложенибуриъ акьуб. Дузди гафар агъихьуб. **Чар.**	Ишкиларик йирх1уная задарин ттурар хуруб (***чархар, чардах***). Гафариъ ц1ае сес г1аттаркуна, агъихьуб, гин характеристика пеб, х1ерфунилди агвар акьуб. Ме ц1ае сес г1ае гафар, слогар хуруб, гафуниъ **ч** х1ерф гъучархьа мукьарил ул алчатуб (***чаб, чу, чи, гьеч***) Слогар сад сайихъай хъукъас аркьай гафар завал акьуб. Удигьди алттушунае х1ерфариг1 **<u>ч</u>** х1ерфунин мукь агвар акьуб. Предложенибур хуруб. Текст	Гъилин хат1арин формайинна печатный формайин джуьревелар агвар акьуб. Ме х1ерф г1ая слогар, гафар лик1иб. Мег1елимди агъай, гафар лик1иб. Предложенибириъ **Ч** х1ерф г1ае гафар джик1иб.	фацуб, тетрадь агьийиб; гъил лик1ибарис х1езур акьуб.**Ч, ч**х1ефарин элементар дузди лик1ибя. Гъилин хат1арин тетрадихъай кар акьуб, накьишар лик1иб. Бици х1ерф, х1а х1ерф лик1иб. Печатный форма агвар акьуб. **Ч** х1ерф г1ая гафар лик1иб. Предложенибириъ ге сес(х1ерф) г1ае гафар джик1иб. Гафунин г1анаъ х1ерфар дузди хъукъас акьуб. Гафар, предложенибур лирк1енгуна мертти, хат1униъай лик1иб, полябирилас алттдуч1уб. Предложенин ахираъ ирх1а ишанарил ул

	хуруб, ге ахъакьас чиппин ч1аларилди хьеб. Лазимде интонацияаркьай, предложенибур хуруб.		алчатуб.
Тема -39 Ачухъдава сес [чч], х1ерфар ЧЧ, чч Ц1ае х1ерф г1ае гафарна предложенибур хуруб. Дузди гафар агъихьуб. Ме х1ерфуни агвар аркьа сес дузди агъихьуб. Ме геминированный (усиленный) сес идеф яг1ар акьуб. Текст хуруб. Лазим интонация предложенибуриъ акьуб.	Ц1ае х1ерф г1ае гафар хуруб. Ишкиларихъхъутт урфанди, гисак кеяттарин ттурар пеб. Гафариъ ц1ае сес г1аттаркуна, агъихьуб, гин характеристика пеб, х1ерфунилди агвар акьуб. Ме ц1ае сес г1ае гафар, слогар хуруб, гафуниъ **чч**х1ерф гьучархьа мукьарил ул алчатуб (**ччуччу, ччиччи, ччам** Слогарис пай	Х1а х1ерф, биц1и херф **Чч чч.** Гъилин хат1арин формайинна печатный формайин джуьревелар агвар акьуб. Ме х1ерф г1ая слогар, гафар лик1иб. Мег1елимди агъай, гафар лик1иб. Предложенибириъ **Чч**х1ерф г1ае гафар джик1иб.	Лирк1енгуна дузди экьуб, ручка дузди фацуб, тетрадь агьийиб; гъил лик1ибарис х1езур акьуб. **Чч, чч** х1ефарин элементар дузди лик1иб. Гъилин хат1арин тетрадихъай кар акьуб, накьишар лик1иб. Бици х1ерф, х1а х1ерф лик1иб. Печатный форма агвар акьуб. **Чч** х1ерф г1ая гафар лик1иб. Предложенибириъ ге сес(х1ерф) г1ае гафар джик1иб. Гафунин г1анаъ

	акьуб, слогар сад сайихъай хъукъас аркьай, гафар завал акьуб. Удигьди алттушунае х1ерфунихъай (**<u>ч)</u>** ме х1ерф **(чч)**фачик1уб,ц1а е х1ерфунин мукь агвар акьуб сасра х1ерфариг1 (алфавитиъ). Суаларин, джувабарин предложенибур хуруб. Суалин предложенибур агъихьа интонацил ул алчатуб. Са биц1и ахттилат хъит1уб ишкилик кеяттарихъас ярагьертти чиппин чияр чуппарихъас. Лазимде интонация аркьай,		х1ерфар дузди хъукъас акьуб. Гафар, предложенибур лирк1енгуна мертти, хат1униъай лик1иб, полябирилас алттдуч1уб. Предложенин ахираъ ирх1а суалин ишанандил, точкайил ул алчатуб.

	предложенибур хуруб.		
Тема – 40 **Ачухъдава сес [ч1],х1ерфар Ч1 ч1** Ц1ае х1ерф г1ае гафарна предложенибур хуруб. Ме х1ерфуни агвар аркьа сес дузди агъихьуб. Ме гуджлу (абруптив) сес идеф яг1ар акьуб. Текст хуруб. Лазим интонация предложенибуриъ акьуб. Дузди гафар агъихьуб. **Уч1аф-аттиваф**.	Ишкиларихъ хъуттурфуб. Гисак йирх1унае задарин ттурар пеб (**ч1иник1, ч1ил**). Ц1ае сесунихъай таниш акьуб. Ге агъихьагъилди яг1ар акьуб, мег1елимдихъай джалла класси хъай агъихьуб ге сес, сес г1ая слогар. Ачухъ сесаринна ачухъдаваттарин джуьревелар к1вал акьуб. **Ч1** сес г1ая гафар к1вал акьуб. Гафарихъай предложенибур хъит1уб. Текст хуруб. Дефисдин ишанар аявусарил	**Яг1арвелар:** х1а херф**Ч1,** биц1и х1ерф**ч1**лик1енас яг1архьеб. Гъилин хат1арин формана печатный формайин джуьревелар. Прописьдин накьишар, х1ерфар лик1иб. **Акьас хьебар:** гафар, предложенибур лик1енас хьеб, гебирин анализ акьас хьеб, хъукъуна бат1арди х1ерфар лик1иб, хат1униъас адайч1вай лик1иб. Предложенибур дузди лик1енас яг1архьеб: к1илъ х1а х1ерф, кьабахъ точка яра суалин ишан, яра	Дарсунин вазифабур яг1ай хьас:экьуб-гъайшиб, тетрадь дузди атуб, ручка дузди фацуб. Удигьди алттушунае х1ерфарихъай фачикуна, джуьревелар, ухшарвелар аттивас хьеб. Яг1ар аркьае х1ерфунин анализ акьуб, ге лирк1ен тагьарихъ хъуттурфанас, х1ерфунин элементар джуь-джуьрейи агвар акьуб (прописьдик), чешнайиъ агвар акьунаегъилди лик1иб. **Ч1** х1ерф сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди ул алчатуб.

	ул алчатуб. Мег1елимди алихьу суаларис джуваб ес хьеб. **Ч1ал ишламиш акьуб:** унихьуттин, яг1архьеттин анализ акьас хьеб, учин фикирарагъихьас хьеб, сасрайихъай гъургъагуна, адабдин г1едатар фацуб: саламин гафар яг1ар акьуб (баркаллагь, салам мег1лайкум, фиркьая вун? фиштти ая? Тин зун вас кумак акьас…).	восклицательтный.	
Тема -41 **Ачухъдава сес [п], х1ерфар П п** Яг1ар аркьае ц1ае х1ерфунин анализ	Ишкиларик йирх1унае задарин ттурар пеб,фиттис	Х1а х1ерф **П**, биц1и херф **п** Гебур лирк1ен тагьарар (печатный	Лирк1енгуна шиникквдин экьуб, тетрадь агьийиб, ручка дузди фацубал

акьуб, ге лиркӀен тагьарихъ хъуттурфуб. Ме хӀерфуни агвар аркьа сес дузди агъихьуб. Ме нафас хъаеф (придыхательный) сес идеф ягӀар акьуб. Текст хуруб. Лазим интонация предложенибуриъ акьуб. Дузди гафар агъихьуб. **Пустталаяр.**	ишламиш аркьатар ичин гебур ахъакьуб, ликӀиная гафар хуруб, слогарис пай акьуб. Слогариъ сес гӀаттаркуна агъихьуб. **[пп]** сесунна **[п]** сес фачикӀуна, гебирин джуьревелар агвар акьуб. **П**хӀерфун мукь гафунин гӀанаъ агвар акьуб (гафунин кӀилиъ, яӀанигӀ, ахираъ): ***п**илар, га**п**, лам**п**а*. **Гъургъа чӀал** бегем акьуб. Гафар, предложенибур хуруб.	форма, гъилин хатӀарин форма). ХӀерфун элементар агвар акьуб. Слогариъ ликӀиб, хъукъагъилди сасра хӀерфарихъай Гафариъ ге хӀерф ликӀиб. Предложенибур ликӀиб. Предложенин кӀилиъ, хас ттурариъ хӀа хӀерф лиркӀенф, нарицательныбур гафар гъучафайдеб, ме хӀерф гӀаяттар, ликӀиб.	алгъузуб. Мертти ликӀибал алихьас. ХӀерфарин элементар агвар акьуб. Прописьдик накьишар ликӀиб. Дузди хӀерфар сад сайихъ хъукъас акьуб. ХатӀуниъай батӀарди ликӀиб.
Тема -42 **Ачухъдава сес [пп], хӀерфар Пп пп**	ЦӀае хӀерф**Пп** гӀае гафар хуруб. Ишкиларихъ	ХӀа хӀерф **Пп**, бицӀи херф **пп** Гебур лиркӀен	Дарсунинучебный Фазифабуркьабул аркьай, мегӀелимдин

Ц1айе сесунихъай таниш акьуб, сес агвар аркьа х1ерф агвар акьуб. Яг1ар аркьае ц1ае х1ерфунин анализ акьуб, ге лирк1ен тагьарихъ хъуттурфуб. Ме х1ерфуни агвар аркьа сес дузди агъихьуб. Ме гуджлу сес идеф яг1ар акьуб. Лазим интонация аркьай, предложенибур хуруб. **Шиниккварин кумакар**	хъуттурфанди, гисак кеяттарин ттурар пеб . Гафариъ ц1ае **[пп]**сес г1аттаркуна, агъихьуб, гин характеристика пеб, х1ерфунилди агвар акьуб. Ме ц1ае сес г1ае гафар, слогар хуруб, гафуниъ **пп**х1ерф гьучархьа мукьарил ул алчатуб **(куппар,тупп).** 1у-хьибу слогин гафарслогарис пай акьуб, слогар сад сайихъай хъукъас аркьай гафар завал акьуб. Удигьди алттушунае х1ерфунихъай (**<u>п)</u>** ме х1ерф **(пп)** фачик1уб, ц1ае	тагьарар (печатный форма, гьилин хат1арин форма). Х1ерфун элементар агвар акьуб. Слогариъ лик1иб, хъукъагъилди сасра х1ерфарихъай Гафариъ ге х1ерф лик1иб. Предложенибур лик1иб. Предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф, нарицательныбур гафар гьучафайдеб	руководство фай, учебный материал вахттуниъай алттвей, **яг1арвел** гъушуб. **Мертти лик1ибан** кьадарар дузди ишламиш акьуб. Яг1ар аркьае х1ерфунин тагьарарил ул алчатуб, х1а х1ерф, биц1и х1ерф лирк1ен къайдайил ул алчатуб, печатный х1ерфунинра, гьилин х1ат1арин формабурин джуьревеларихъ хъуттурфуб. Лирк1енгуна, х1ерфунин элементар, гьрф джуьрейи фиштти лирк1енчин, ул алчатуб. Прописьдин чешнайихъ хъуттурфанди дузди лик1иб. Гьил

	х1ерфунин мукь агвар акьуб сасра х1ерфариг1 (алфавитиъ). Джикъе ахттилат хъит1уб ишкилик шиникквари аркьа дурх1аларярихъас. Лазимде интонация аркьай, предложенибур хуруб. 1уьрус ч1алаъас аде гафариъ ме сес са х1ерфунилас агвар акьубал ул алчатуб шиникkварин. Ге гафар словарикариъ лик1иб: **парта, пачка, шапка.**		алархьас, гьер джуьре накьишар, х1ерфунин элементар лик1иб. Слогаринна сесарин анализ акьуб. Х1ерфар сад сайихъ хъукъас аркьай, бат1арди лик1иб. Гафар, предложенибур, хат1униъас аттдуч1ай, бат1арди лик1иб. Лирк1енгуна шиникквдин экьуб, тетрадь агьийиб, ручка фацуб дузди хьеб.
Тема- 43 **Ачухъдава сес [п1], х1ерфар П1, п1** Ц1айе сесунихъай таниш акьуб, сес	Ишкиларик кея задарин ттурар пеб (**п1ип1, ц1ип1ц1ип1**). Гафар хуруб.	Х1а х1ерф **П1**, биц1и херф **п1** Гебур лирк1ен тагьарар (печатный форма, гъилин	Дарсунинучебный Фазифабуркьабул аркьай, мег1елимдин руководство фай, учебный материал

агвар аркьа х1ерфухъай таниш акьуб. Яг1ар аркьае ц1ае х1ерфунин анализ акьуб, ге лирк1ен тагьарихъ хъуттурфуб. Ме х1ерфуни агвар аркьа сес дузди агъихьуб. Ме гуджлу (абруптив) сес идеф яг1ар акьуб. **Текстин анализ акьуб**	Ц1ае сес агвар аркьа х1ерфар агвар акьуб. [п1] сес дузди агъихьуб, гин характеристика пеб. Слогарис гафар пай акьуб. Мег1лимдихъай сес агъихьуб. **Гъургъа ч1ал бегьем** акьуб. Ишкилик кея ккела фиркьайчин ахъакьуб, мег1елимди суаларилди кумак акьуб к1вал акьас шиникkварис чиппи хуру х1икатар. Ме китабик кея ишкил нае х1икатиъас (уьрусарин х1икат) ичин агъат1уб.	хат1арин форма). Х1ерфун элементар агвар акьуб. 1у х1ерфуни агвар аркьаф са сес идеф к1вал акьуб.Сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди слогариъ, гафуниъ ул алчатуб. Предложенибур лик1иб. Предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф, нарицательныбур гафар гьучафайдеб. Схемайин анализ акьуб. Ачухъ сесар агвар аркьа ранг, ачухъдаваттаринф к1вал акьуб.	вахттуниъай алттвей, **яг1арвел** гъушуб. **Мертти лик1ибан** кьадарар дузди ишламиш акьуб. Яг1ар аркьае х1ерфунин тагьарарил ул алчатуб, х1а х1ерф, биц1и х1ерф лирк1ен къайдайил ул алчатуб, печатный х1ерфунинра, гъилин х1ат1арин формабурин джуьревеларихъ хъуттурфуб. Лирк1енгуна, х1ерфунин элементар, гьерф джуьрейи фиштти лирк1енчин, ул алчатуб. Прописьдин чешнайихъ хъуттурфанди дузди лик1иб. Гъил алархьас, гьер джуьре накьишар,

			х1ерфунин элементар лик1иб. Слогаринна сесарин анализ акьуб. Х1ерфар сад сайихъ хъукъас аркьай, бат1арди лик1иб. Гафар, предложенибур, хат1униъас аттдуч1ай, бат1арди лик1иб. Лирк1енгуна шиникквдин экьуб, тетрадь агьийиб, ручка дузди фацуб.
Тема – 44 **Ачухъдава сес [ц], х1ерфар Ц ц** Ц1ае сесунихъай таниш акьуб. Ге сивиъас агъихьатагьар агвар акьуб. Сесунин характеристика пеб. Ге сес агвар аркьа	Мез фиштти лиханчин ге сес агъихьагуна, гин характеристика пеб. Удигьди алттушу ачухъ сесар, ачухъдава сесар к1вал акьуб. Ишкиларихъ хъуттурфанди гафар хуруб, ц1ае	Х1а х1ерф **Ц**, биц1и херф **ц** Гебур лирк1ен тагьарар (печатный форма, гъилин хат1арин форма). Х1ерфун элементар агвар акьуб. Сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди	Дарсунинучебный Фазифабуркьабул аркьай, мег1елимдин руководство фай, учебный материал вахттуниъай алттвей, **яг1арвел** гъушуб. **Мертти лик1ибан** кьадарар дузди ишламиш акьуб. Яг1ар аркьае

х1ерфарихъай таниш акьуб. Гафар хуруб Предложенибур хуруб Текст «**Цул»** .	сес г1аттаркуна агъихьуб. Гафунин гьер мукьариъ гин ишламишвелар агвар акьуб: ***цац, дуруц, вец.*** Хуруб, агъихьуб, яг1архьеб, ме сес гьер джуьра гафариъ ишламиш акьуб. Ишкилик хъуттурфуна, загадка агъат1уб. Текст хуруб. **Ц** х1ерф г1ая гафар аттлик1иб. Слогарис пай акьуб. Дузди хуруб. 1уьрус ч1алаъас аде гафар, ме **п** х1ерфунилди агвар аркьайчира, джуьрейи агъихьаф идеф ул алчатуна кканде мег1елимди:	слогариъ, гафуниъ ул алчатуб. Предложенибур лик1иб. Предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф, нарицательныбур гафар гьучафайдеб. **Ч1ал бегьем** акьуб.	х1ерфунин тагьарарил ул алчатуб, х1а х1ерф, биц1и х1ерф лирк1ен къайдайил ул алчатуб, печатный х1ерфунинра, гъилин х1ат1арин формабурин джуьревеларихъ хъуттурфуб. Лирк1енгуна, х1ерфунин элементар, гьерф джуьрейи фиштти лирк1енчин, ул алчатуб. Прописьдин чешнайихъ хъуттурфанди дузди лик1иб. Гъил алархьас, гьер джуьре накьишар, х1ерфунин элементар лик1иб. Слогаринна сесарин анализ акьуб. Х1ерфар сад сайихъ хъукъас аркьай,

	цирк, цех, цемент, станция, канцелярия.		бат1арди лик1иб. Гафар, предложенибур, хат1униъас аттдуч1ай, бат1арди лик1иб. Лирк1енгуна шиникквдин экьуб, тетрадь агьийиб, ручка дузди фацуб.
Тема -45 **Ачухъдава сес[ц1],х1ерфар Ц1 ц1** Ц1ае х1ерф г1ае ч1алар хуруб. Ге х1ерфуни агвар аркьа сесунихъай таниш акьуб. Гин хараткеристика пеб (абруптив). Слогариъай, гафуниъай агвар акьуб. Предложенибур, джикъе текст хуруб. **Мисала**	Ишкиларихъай таниш акьуб. Гисак кея задарин ттурар хуруб. Гафар лик1иб, слогарис пай акьуб, ц1ае **[ц1]** сес г1аттаркуна агъихьуб мег1елимдихъай. Ге сес дузди сивиъас агъихьа тагьар агвар акьуб. Гафуниъ ме сес гьучархьа мукьар агвар акьуб***: ц1иц1, ц1имил,***	Х1а х1ерф **Ц1**, биц1и херф **ц1** Гебурин лирк1ен тагьарар (печатный форма, гъилин хат1арин форма). Х1ерфун элементар агвар акьуб. Сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди пгапр акьуб. Предложенибур лик1иб. Предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф, нарицательныбуриъ	Лирк1енгуна шиникквдин экьуб, тетрадь агьийиб, ручка дузди фацуб. Мертти лик1ибал алихьас. Х1ерфарин элементар агвар акьуб. Прописьдик накьишар лик1иб. Дузди х1ерфар сад сайихъ хъукъас акьуб. Хат1униъай бат1арди лик1иб.

	ц1ап1рап1 **Гъургъа ч1ал бегьем** акьуб, яг1ар аркьаттарикес учис муфи1ет гъушуб. Суалин предложенибур дузди агъихьуб. Гебурис джувабар пеб. Джувабар, хъукъас аркьай, предложенибирилди лик1иб.	– биц1иф. (Хасттурар к1вал акьуб х1а х1ерф **Ц1**г1аяттар**(** **Ц1аеваз)**. **Ч1ал бегьем** акьуб.	
Тема 46 **Ачухъ сес [уь], х1ерфар Уь уь** Ц1ае х1ерф слогариг1 г1ай, джуьрейи, гафарунин г1анаъ ай агвр акьуб. Предложенибур хъит1уб.Гебур дузди агъихьбу. Предложенин ахираъ ирх1а ишанарихъас пеб.	Ишкилихъ хъуттурфуб. Гьинахъас, фиттихъас ичин ге ишкил ахъакьуб. Ц1ае сес г1ае гафар хуруб. Слогарис пай акьуб. [уь] сесунин характеристика акьуб, муулар фиштти лиханчин ге сес	Х1а х1ерф **Уь,** биц1и херф **уь агвар акьуб.** Гебурин лирк1ен тагьарар (печатный форма, гьилин хат1арин форма). Х1ерфун элементар агвар акьуб. Сасра х1ерфарихъай хъукъагьилди агваракьуб. Предложенибур	Лирк1енгуна дузди экьуб, ручка дузди фацуб, тетрадь агьийиб; гьил лик1ибарис х1езур акьуб. **Уь, уь** х1ерфарин элементар дузди лик1иб. Гьилин хат1арин тетрадихъай кар акьуб, накьишар лик1иб. Биц1и х1ерф, х1а х1ерф

Гъургъа **ч1ал бегьем акьуб. Ультт**	агъихьагуна. **[у]** сесунина **[уь] джуьревелар** агвар акьуб. Джаллабири хъай мег1елимдихъай агъихьуб. Гафар слогарис пай акьуб. Гафуниъай, слогар хъукъуна хуруб. Хъара ме сес г1ая гафар к1вал акьуб. Сесунин мукь алфавитиъ агвар акьуб. Удигьди алттушунае х1ерфар гьучафайдеб. Текст хуруб. Гис ттур хъит1уб. Чиппин ч1аларилди хъадакьуб.	лик1иб. Предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф, нарицательныбуриъ – биц1иф.	лик1иб. Печатный форма агвар акьуб. **Уь**х1ерф г1ая гафар лик1иб. Предложенибириъ ге сес(х1ерф) г1ае гафар джик1иб. Гафунин г1анаъ х1ерфар дузди хъукъас акьуб. Гафар, предложенибур лирк1енгуна, мертти хат1униъас аттдуч1ай лик1иб.
Тема- 47 **Ачухъдава сес [I] Х1ерф I**	Ишкилихъхъутту рфуб. Фих1аягъ ичин гисак	Х1а х1ерфра биц1и х1ерфра ***II.*** Гебур лирк1ен тагьар агвар акьуб.	Лик1ибар аркьагуна гигиенайин къадайбур фацуб: дузди экьуб, ручка

Ц1ае сесунихъай таниш акьуб. Ме сес агвар аркьа х1ерф слогариг1 г1ай, джуьрейи, гафарунин г1анаъ ай агвар акьуб. Предложенибур хуруб. Гебур лазим интонацилди агъихьуб. Предложенин ахираъ ирх1а ишанарихъас пеб. Гъургъа **ч1ал бегьем акьуб. Хьидин 1уьш**	йирх1унаеф. Гъургъа ч1ал бегьем акьас ахъакьас хъучикуб шиникквар чиппис яг1а хаягъарихъас.Ц1а есесг1аегафархур уб. Слогариспайакьуб . [I] сесунинхарактери стикаакьуб (гортанный), **[ъ]**сесунинна**[I] джуьревелар**агва ракьуб. Джаллабирихъай мег1елимдихъайа гъихьуб$ 1уд-хьибуслогаягафар слогариспайакьуб. Гафуниъай, слогархъукъунаху руб. Сесунинмукьгафу нинг1анаъагварак	Сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди агвар акьуб. Предложенибур лик1иб. Предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф, нарицательныбури ъ – биц1иф. Суалин предложенибирин ахираъ ае ишан, восклицательный ишан. Дефис г1ай лирк1ен гафар (1Али-х1адад).	дузди фацуб, тетрадь агьийиб; гъил лик1ибарис х1езур акьуб. Х1ерф дузди лик1иб. Гъилин хат1арин тетрадихъай кар акьуб, накьишар лик1иб. **I**х1ерф г1ая гафар лик1иб. Предложенибириъ ге сес (х1ерф) г1ае гафар джик1иб. Гафунин г1анаъ х1ерфар дузди хъукъас акьуб. Гафар, предложенибур лирк1енгуна, мертти, хат1униъас аттдуч1ай лик1иб

	ьуб (**1аб, бу1, се1ет**). Удигьдиалттушунаех1ерфаргьучафайдеб. **Гъургъач1ал**бегьемакьуб. Хьидин 1уьшанх1аягъастекстхуруб. Чиппинч1аларилдихъадакьуб. Х1уьлматинч1алар ишламиш акьас яг1аракьуб. Ишкиликйирх1унае 1уссеидемихъасахттилатхуруб. Предложенибурхурагуна, гинкьасттунихъхъуттурфуна, лазиминтонацияакьуб: суалинф, восклицательный.		
Тема -49 **Ачухъдава сес [г1] ,**	Ишкиларик йирх1унае задарихъ,	Х1а х1ерфна биц1и х1ерф **Г1 г1.** Гебур лирк1ен	Лирк1енгуна дуздт партайихъ экьуб, дузди тетрадь

х1ерфар **Г1 г1** Ме ц1ае х1ерф г1ая гафар, предложенибур хуруб. Текст хуруб. **Раг1**	нахширарихъ хъуттурфуб, гафар хуруб. **[г1]** сес г1аттаркуна агъихьуб, гин характеристика акьуб. Гафунин ахираъ, я1аниг1, сифтта к1илиъ ге сес (х1ерф) джик1иб. Дузди агъихьуб. Къайда ппара агвар аркьа формайиъай агвар акьуб ге гафар (**г1убар, г1удар, раг1а**р). **Гъургъа ч1ал бегьмакьуб.** Текст хуруб, гис ттур хъит1уб. Загадкабур агъат1уб. Г1улана шиникkварин пешабирихъас биц1и текст хъит1уб. Гебур алихьагуна	тагьар агвар акьуб. Гъилин хат1арин формана печатный форма. Сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди агвар акьуб. Предложенибур лик1иб. Предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф, нарицательныбуриъ – биц1иф. Хас ттурариъ х1а х1ерф лирк1енф. Суалин предложенибирин ахираъ ае ишан, восклицательный ишан.	агьийиб, дуздт ручка фацуб.ю Прописьдик (гъилин хат1арин тетрадик**)** хат1ар, накьишар лик1иб, гебурин арабириъ арта манзил Мертти лик1иб, гъил алихьуб, гиргенар (кругар) йирх1уб, шиникквдин гъил ачухъди лик1ибас х1езур акьас. . Хат1униъас адайч1уб, чешнайиъ агвар акьунпагъилди лик1иб

	предложенибирихъ хъаве интонацил ул алчатуб.		
Тема - 50 **Ачухъдава сес [х1], х1ерфар Х1, х1** Ц1ае х1ерфар г1ае гафар, предложенибур, джикъе текст хуруб. Текст хуруб. **Х1учна сул**	Ишкиларихъ хъуттурфанди гафар пеб. Ц1ае сес г1аттаркуна агъихьуб. Ге сес г1ае сасра гафар к1вал акьуб. Гафунин г1анаъ ме сесунин мукь агвар акьуб (сифтта к1илиъ, я1аниг1, ахираъ): ***х1уни, гуч1рах1, х1ерх1ер.*** Х1икат хуруб. Гьер джуьре кьасттунин предложенибур г1аттивуб. Гебурин хъукъувелар текстиг1 агвар акьуб. Суалинпредложен	Х1а х1ерфна биц1и х1ерф Х**1 х1.** Гебур лирк1ен тагьар агвар акьуб. Гъилин хат1арин формана печатный форма. Сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди агвар акьуб. Ме х1ерфунин элементар. Предложенибур лик1иб. Предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф, нарицательныбурихъ – биц1иф. Хас ттурариъ х1а х1ерф лирк1енф. (Х1елимат, Х1уьсейн, Х1уьри,	Дарсунинучебный фазифабуркьабул аркьай, мег1елимдин руководство фай, учебный материал вахттуниъай алттвей, **яг1арвел** гъушуб. **Мертти лик1ибан** кьадарар дузди ишламиш акьуб. Яг1ар аркьае х1ерфунин тагьарарил ул алчатуб, х1а х1ерф, биц1и х1ерф лирк1ен къайдайил ул алчатуб, печатный х1ерфунинра, гъилин х1ат1арин формабурин джуьревеларихъ хъуттурфуб. Лирк1енгуна,

	ибурин интонация. Учин х1ур ахъакьас.	Х1аджи). Суалин предложенибирин ахираъ ае ишан, восклицательный ишан.	х1ерфунин элементар, гьрф джуьрейи фиштти лирк1енчин, ул алчатуб. Прописьдин чешнайихъ хъуттурфанди дузди лик1иб. Гъил алархьас, гьер джуьре накьишар, х1ерфунин элементар лик1иб. Слогаринна сесарин анализ акьуб. Х1ерфар сад сайихъ хъукъас аркьай, бат1арди лик1иб. Гафар, предложенибур, хат1униъас аттдуч1ай, бат1арди лик1иб. Лирк1енгуна шиникквдин экьуб, тетрадь агьийиб, ручка дузди фацуб.
Тема – 51 **Ачухъ сес агвар**	Гафар хуруб. Слогарис пай	Х1а х1ерфна биц1и х1ерф **Ю ю**	Лирк1енгуна дузди экьуб партайихъ,

аркьа х1ерфар Ю ю 1у сес агвар аркьа х1ерф**.** Ц1ае х1ерфуни агвар аркьа сесар асуллу э багулив фае сасра х1ерфарилас (сесарилас): **[йу] [у]**. Гафар хуруб, предложенибур, джикъе текст хуруб.	акьуб 1у слог аеттар. Ц1ае сес г1аттаркуна агъихьуб. Ге сес г1ае сасра гафар к1вал акьуб. Гафунин г1анаъ ме сесунин мукь агвар акьуб (сифтта к1илиъ, я1аниг1, ахираъ): юруш, уюнар, хабарин предложенибур. Восклицательный бур.	**.** Гебур лирк1ен тагьар агвар акьуб. Гъилин хат1арин формана печатный форма. Сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди агвар акьуб. Ме х1ерфунин элементар. Предложенибур лик1иб. Предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф, нарицательныбуриъ – биц1иф. Хас ттурариъ х1а х1ерф лирк1енф. Суалин предложенибирин ахираъ ае ишан, восклицательный ишан.	дузди тетрадь агьийиб, ручка фацуб. Происьдик наьишар акьуб, х1ерфар сад сайихъайхъукъагъил ди агвар акьуб. Хат1униъас аттлуч1ай, бат1арди лик1иб.
Тема - 51 Ачухъ сес агвар аркьа х1ерф **Ё ё**	Ишкилик хъуттурфуна гафар хуруб: **ёлка, лётчик,**	Х1а х1ерфна биц1и х1ерф **Ёё .** Гебур лирк1ен тагьар агвар акьуб.	Лирк1ен дарсунин гигиенайиъ къадабур фацуб:дузди экьуб, дузди ручка фацуб,

1у сес агвар аркьа х1ерф. Ц1ае х1ерфуни агвар аркьа сесар асуллу э багулив фае сасра х1ерфарилас (сесарилас): [йо] [о] . Гафар хуруб, Предложенибур**.**	**самолёт, вертолёт.** Гес сес агъихьагъилди яг1ар акьуб. Х1а пай 1уьрус ч1алариъас, сасра ч1алариъас аде гафариъ ишламиш аркьаф. Летчикарихъас джикъе ахттилат хъит1уб. Гьер джуьре кьасттунин предложенибур ишламиш акьуб.	Гъилин хат1арин формана печатный форма. Сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди агвар акьуб. Ме х1ерфунин элементар. Предложенибур лик1иб.	тетрадь, китаб дузди агьийиб. Прописьдик ме х1ерф лик1инаягъилди хъуттурфуб. Дузди, мертти лик1иб.
Тема – 52 Ачухъ сес [ы], х1ерфар Ы ы Ц1ае сес г1ае гафар, предложенибур хуруб. Сесунин характеристика пеб. Текст «**Вожатый»**	Бинайин агъул ч1алан гафариъ ме сес адава. Сасра ч1алариъас аде гафариъдала гьучахьайдава: ***лыжабур, посылка, выставка***. Ме сес агъихьагъилди мег1елимди агвар акьуб. Хъай	Х1а х1ерфна биц1и х1ерф **Ы ы.** Гебур лирк1ен тагьар агвар акьуб. Гъилин хат1арин формана печатный форма. Сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди агвар акьуб. Ме х1ерфунин элементар.	Лирк1енгунан къадайбур фацуб. Лирк1енгуна, х1ерфунин элементар, гьерф джуьрейи фиштти лирк1енчин, ул алчатуб. Прописьдин чешнайихъ хъуттурфанди дузди лик1иб. Гъил алархьас, гьер

	джалабири пеб. Ачухъ сесаринра ачухъдаваттарин джуьревелар к1вал акьуб. Гафар слогарис пай аьуб. **Ы** х1ерф джик1иб, гин мукь гафуниъ. Сасра х1ерфариг1 мме х1ерфунин мукь (алфавитиъ). Текст хуруб.	Предложенибур лик1иб. Предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф.	джуьре накьишар, х1ерфунин элементар лик1иб. Мертти, бат1арди лик1иб.
Тема -54 **Ачухъдава сес [щ]** **Х1ерфар Щ щ** Ц1ае х1ерфар г1ае гафар, предложенибур, джикъе текст хуруб. [щ] сесунин характеристика ахъакьуб.	Ишкиларик кея задарин ттурар хуруб. [щ]сес г1аттаркуна, агъихьуб. [ш] фачик1уб. Сад г1удулди, са ц1уьппи агъихьаф идеф пе. Агъул ч1алан ачухъдава сесари ч1укь дала г1удулвел агвар аркьайдава. 1у-хьибу слог ая гафар слогарис пай акьуб.	Х1а х1ерфна биц1и х1ерф **Щ щ .** Гебур лирк1ен тагьар агвар акьуб. Гъилин хат1арин формана печатный форма. Сасра х1ерфарихъай хъукъагъилди агвар акьуб. Ме х1ерфунин элементар. Предложенибур лик1иб. Предложенин	Лирк1енгунан къадайбур фацуб. Лирк1енгуна, х1ерфунин элементар, гьерф джуьрейи фиштти лирк1енчин, ул алчатуб. Прописьдин чешнайихъ хъуттурфанди дузди лик1иб. Гъил алархьас, гьер джуьре накьишар, х1ерфунин элементар лик1иб. Мертти, бат1арди

	Хуппур уцая хумбарихъас стихотворение хуруб.	к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф.	лик1иб.
Тема -55 Х1ерф **Ь** Ме х1ерфунихъ учинф иде сес хъадава**.** Ме ишламиш аркьа сасра ачухъдава х1ерфарихъ хъучихьас. Разделительный ишан суманра ишламиш аркьа 1уьрус ч1алаъас, сасра ч1алариъас аде гафариъ, хас ттурариъ: *дуьнья*, Эльмира. **Че мег1елим**	Ишкилик кеяттарихъ хъуттурфуб. Текст хуруб. **Ь** х1ерф ишламиш акьунае гафар г1аттивуб, фиштти ишламиш акьунайчин пеб. Ч1ал бегьем акьуб. Текстин ттур мяг1найихъай фиштти хъукъунайчин ахтармиш акьуб. Алттушудегьен х1ерфар к1вал акьуб: **а, и, у, м, н, л, е, э, ф, в, б, я, с, р,з,х, г, д, ж, дж, й, я, ш, гъ,**		

	гь, ъ,кк, к1, кь,къ, хъ, хь, т, тт, т1, ч, чч, ч1,п, пп, п1, ц, ц1, уь, I, г1, х1, ю, о, ё, ы, щ, ь.		
Тема 56. Агъул ч1алан алфавит. Алфавит дузди пеб.	Агъул ч1алан алфавит дузди пеб. Гьер са х1ерф дузди пеб. Лабиал сесар агвар лирк1енгуна, «в» х1ерф хъучихьаф гьер са джуьре х1ерфухъ: *къал – **къв**ал, **ккв**ар.*		

«АГЪУЛ Ч1АЛ»ПРЕДМЕТДИНСИСТЕМАТИЧЕСКИЙКУРСТЕМАТИЧЕСКИЙ ПЛАНИРОВАНИЕ

1 класс

(15 се1ет)

Тематикайин планирование	Шиниккварин лихубарин характеристика
Гаф. Предложение. Текст (5 се1ет)	
Гаф – ч1алан единицабирикес сад э Гафунил але вазифа ч1алаъ. Гаф – шейъэрин ттур э. К1илди дуьньяйиъ хьес яг1адегьен задарил чиппин ттурар алдея, гьеге вазифа э гафунил алеф. **Предложение** – хье фикирар агъихьас пуна сад сайихъ хъукъас акьунае гафар, яра са гаф, гьегиштти кьастт хъаеф Гъургъагуна, предложенибур джуьре	Мяг1найихъ хъуттурфуна, гафарин группабур г1аттивуб (1уьк1ерин ттурар, нахширарин, тукарин, хьеттарин, кьурарин). Предложенин г1анаъ фидегьен гафар авейчин. Гафарин хъукъувелар. Ц1акуна акьунае **предложенибур (**лазим формайиъ адавай завал акьунае гафар). Предложенин кьастт (хабар акьуб, суал алихьуб, буюрмиш акьуб) аттивас хьеб. Кьасттунихъ хъуттурфуна гебур джуьре акьас хьеб, кьасттунихъди интонацияра акьуб

	акьас, г1аттивас хьеб. Предложенин г1анаъ чаб чиппихъай гафарин хъукъувелар агвар акьас хьеб. Предложенин к1илиъ лирк1ен гафунин садпе х1ерф х1афидеф. Инсанарин ттурар, тухумарин, фамилибур, х1урарин, шагьурарин ттурар, маларис хъит1у ттурар х1а х1ерфунилас лик1иб. Предложенин ахираъ ирх1а ишанар (точка, суалдин ишан, восклицательный ишан). **Текс**т. Текстин г1анаъ предложенибур мяг1найилди, са темайилди хъукъувелар. Текстин ттур (к1ил). **Алттушуттар ахтармиш аркьа диктант.**	Предложенибурин к1илиъ х1а хрф, ахираъ лазимде ишан ирх1уб. **Текст**ин г1анаъ предложенибирин хъукъувелар. Текстис ттур ес хьеб. Хъудукъу предложенибур гьучафайдеб. Шиникхварин яг1архьевелар ахтармиш акьуб.
СЕСАРНА Х1ЕРФАР(5се1ет)		

Сесна х1ерф. Гебирин джуьревелар. Ачухъ сесарна ачухъдава сесар, гебирин арайиъ ае джуьревелар. Ачухъ сесар агвар аркьа х1ерфар**: а, у, и, е, э, уь, о, я, ё.** Хъукъу х1ерфари агвар аркьа ачухъдава сесар **(гъ, гь, г1, к1,кк, кь, къ, т, т1, тт, х1,хь, хъ, ц1, п1, чч, ч1).** Лабиал сесар г**в** (гвар**),** **гъв**(гъварар) **к1в** (к1вах1), **ккв** (ккварр), **къв** (къвар), **хв** (хвар), **ц1в** (нец1в). Гебур дузди агъихьуб. **Гафна слог** **Гъургъа ч1ал бегьем акьуб.** **Текст.**	Сесаринна х1ерфарин джуьревелариъ гъавурдиъ архьеб. Ачухъ сесарна ачухъдаваттар чаб чиппихъай хъукъунагъилди гафунин г1анаъ. Гафуниъас гъебур джуь-джуьрайи г1аттивас хьеб. Дузди агъихьуб. 1уд хъукъу х1ерфари са сес агвар акьуб. Са х1ерфуни 1у сес агвар акьуб (е, ё, ю, я). Лабиал сесар дузди агъихьуб Губно-губной**[в]** сесунинна лабиал сесарин джуьревелар агвар акьуб. Гаф слогарис дузди пай акьуб. Са хат1унилас сасрайилди дузди алттфайшуб гаф. Ишкилихъ хъуттурфанди, кумакин ч1алара

	ишламиш аркьай, **текст** хъит1уб. Текстин анализ акьас хьеб: гин мяг1на йинае ттуранихъай фиштти хъукъуная айчин, предложенибур чаб чиппихъай фиштти хъукъунайчин. Текстин паяр (абзацар). Текстинахттилатин) к1илна ахир.
Ч1алан паяр (5 се1ет)	
Задарин, шейъерин ттурар: **фи? фуш? суаларис джуваб иц1ан гафар.**	Ишкиларик кея задарин ттурар агъай, г1аттивуб: нае гафарис фи? агъа суал ес вейчин, наебирис фуш? Гьеге суаларис джуваб иц1ан гафар – задарин, шейъэрин, инсанарин ттурар э. Фи вазифа файчин гебирив предложениъ ул алчатуб.

Т1ушуб-лихуб агвар аркьа гафарис иц1ан суал – **фиркьая? фикьуне? фикьасе?**	Т1ушуб-лихуб агвар аркьа гафарин вазифабур фи ичин ул алчатуб предложенибириъ. Хура текстиъ, стихотворенибириъ. Гьегишттин гафар (глаголар) г1атунае предложенибурихъай лихуб, суалар алихьуб ге гафарил, шиникkварин фикирдин кихьуб ме гафарин функция фи ичин.
Задарин тагьарар агвар аркьа гафар, фиштинф? агъа суалис джуваб иц1ан гафар.	Шейъерин тагьарар агвар аркьа гафарил але кар предлжениъ. Гьегишттин гафар ая текстарна, предложенибурна адаваттар фачик1уб. Тагьарин гафарил алихьа суаларихъай таниш аркьа (**фишттинф?**). Фишттин тагьарар авейчин ул алчатуб (рангарин, т1ег1емин…). Къаншарди гьегишттин гафар лик1иб

	(к1ареф- джагварф, ирхеф – джикъеф). Тагьарин гафар г1ая предложенибур хъит1уб.
Яг1ар акьудегьен гафарин джуьрабур (шейъэрин ттурар, лихуб-т1ушуб агвар аркьа гафар, задарин тагьарар агвар аркьа гафар) фачик1уб, гебирин джуьревелар агвар акьас хьеб. Текстихъай кар акьуб.	Текстиъ ая предложенибирил ул алчатуб. Гебур сад сайихъай хъукъунаегъилди хъуттурфуб. Фуш? Фи? фикьас? Фи аркьая? Фи акьуне? фи акьасе? Алихьу суаларис джуваб иц1ан гафар текстиг1ас г1аттивуб.

2 класс

(68 се1ет, х1ефттайиъ 2 се1ет)

Тематикайин планирование	Шиниккварин аркьа кардин характеристика
Удигьди яг1ар акьуттар к1вал акьуб (повторение) – 5 се1ет	

1-пе классиъ алттушуттар к1вал акьуб. Ч1ал бегьем акьуб. Гулин каникулариъ фи курар-лихунар акьунчин ахъакьуб, са биц1и ахттилат суман лик1иб.	Садпе классиъ шиникkварис яг1ар акьуттар гьучафайдеб.Предложение. Гаф. Слог. Текст, текстис ттур ес хьеб. Предложенибирин хъукъувелар г1аттивас хьеб. Гафарис суалар ес хьеб.
Сесарна х1ерфар (30 се1ет)	
Сесарна х1ерфар. Ч1ал бегьем акьуб. Текстихъай кар акьуб.	Х1ерфаринна сесарин джуьревелар: сесар хьес унихьа, х1ерфар хьес аргва. Ачухъ сесарна ачухъдаваттар. Ачухъ **сесар** агвар аркьа **х1ерфар**: а, **и, у, э, я, е, ё, уь, ы, ю**. Гафуниъ ае х1ерфаринна сесарин къайда аттивуб. 1уд-хьибу х1ерфарилди агвар аркьа сесар агъул ч1алан: **гь, гъ,** г1, кк, **кь, къ, к1, пп, п1, тт, т1, х1, хь, хъ, ц1, ч1, чч.** Лабиал сесар **(гв, ккв, къв, хв, к1в)** г1ая гафар дузди агъихьуб, лик1иб. Диктантар лик1иб. Чиппис

Слог. Гаф слогарис пай акьуб. Слогин тагьарин характеристика акьуб. Гаф слогарилди са хат1унилас сасрайилди алттфайшуб. **Алфавит.** **Алфавит яг1ар акьуб.** **Ударение.** Ударение алде слогарна алдаваттар агвар акьуб.	хуру текст к1валас лик1иб. Г1ачахъу текст дуз акьуб. К1вал акьудегьен материалар ахтармиш акьас диктант акьуб. **Слог** (са ачухъ сесунинттар, ачухъсесна ачухъдаваф аеттар г1анаъ). Агъул ч1алан гафуниъ фидегьен слогар айчин. Фиштти алттгъайчин са хат1унилас сасра хат1унилди. Лабиал сесар агвар аркьа х1ерфа джалла хъай алттгъарефе сасра хат1унилди. Упражненибур акьуб, слогарис пай аркьай гафар. Гафарин диктантар акьуб, слогарис пай аркьа заданира йина. Агъул ч1алан алфавитиъ ае х1ерфарин къайда (**53).** Гьина хье алфавит адихьуф ичин к1вал акьас. Мусанхаб ичин агъул ч1алан лик1иб ихьуна (1990 г.). Алфавитин къайдайиъай агвар акьунае гафар атуб.

	Словарикдихъай кар акьуб. Ударение але слогарил ул алчатуб. Нае слог ичин гафунин ударный. Х1а пай ч1алариъ 1удпе слогил э ударение алвеф хье ч1алаъ. Текстихъай кар акьуб. Агвар акьунае гафар слогарис пай акьуб, ударение алийиб. Яг1архьеттар ахтармиш аркьа **диктант** лик1иб.
Гаф. Гафунин матлаб (3 се1ет)	
Ч1алал але лап х1а кар, гин агърукьувелар, фи хьичириа бегьем аркьаф ч1ала э. Хурубал, лик1ибал але кар. Ягъан-ягъан хьин ишламиш аркьа ч1алар: салам иц1ангуна, ачаверегуна, алчаверегуна, алттверегуна, разивел, разидавел агвар аркьа ч1алар. *Ч1ал багьем акьуб*. Текст хъит1уб. .	Гафунин матлабин, мег1найин гъавурдиъ ихьуб. Гъургъа ч1алан, лирк1ен ч1алан гъавурдиъ ихьас. Х1уьлматин ч1алар яг1ар акьуб (таниш верегуна, разивел иц1ангуна, салам иц1ангуна, х1аттарихъай гъургъагуна). Мег1елимдин кумак фай агвар акьунае темайихъди текст хъит1уб. Гис ттур (к1ил) ес хьеб.

	Предложенибурил ул алчатуб. Гебирин хъукъувелар фиттилди ичин аттивуб.
Предложение (12 се1ет)	

Предложение. Гин кьастт: ахъакьуб (хабар акьуб), суал алихьуб, буюрмш акьуб. Фиттихъас, гьинахъас ичин предложениъ пунаеф. Предложенин к1илин членар. Предложенин ахираъ ирх1а ишанар. Ч1ал бегьем акьуб. Ишкилик хъуттурфуна ахттилат хъит1уб.	Хьин гъургъаф предложенибирилди идеф агвар акьуб. Предложенин мяг1найин, гьинахъас, фиттихъас пунайчин фикир алчатуб шиникkварин. Нае гафари агвар аркьайчин гьеге мяг1на. Предложенин г1анаъ ае гафарил суалар алихьай, нае найихъай хъукъуна айчин аттивуб. Подлежащее, сказуемое фишттин гафарис агъаф ичин яг1ар акьуб. Предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енф, ахираъ точка (яра суалин ишан, яра восклицательный ишан) ирх1аф агвар акьуб. Ишкилихъ хъуттурфуна ахттилат хъит1уб.
Ч1алан паяр. **Существительное (8 се1ет)** Садпе классиъ ч1алан паярихъас яг1ар акьунаеттарк1вал акьуб	

(задарин ттурар, т1ушуб-лихуб агвар аркьа гафар, задарин тагьарар агвар аркьа гафар)		
Существительное. Мебирин матлаб (задарин ттурар, инсанарин, х1урар, шагьурарин ттурар; биц1и х1ерфунилас, х1а х1ерфунилас лирк1ен гафар) мебирис иц1ан суал: фи? фуш? Существительныйдин къайдайин формабур. *Ч1ал бегьем акьуб*. Яг1архьеттар ахтармиш акьас **диктант** акьуб.	Существительныбурин мяг1на-матлаб. Гебирисиц1ан суалар (фуш? фи?). Биц1и х1ерфулас, х1а х1ерфулас лирк1енттар. Гебирин дагишвелар. Къайдайин дух1убабур агвар аркьа формабур: **-ар, -ер, -вар, -вур, -бур** Предложенин г1анаъ существительныбур ишламиш аркьагъилди хъуттурфуб. Агвар акьунае существительныбирихъай предложенибур хъит1уб. Текстиг1 существительныбур джик1иб. Фиппурин ттурар ичин гебур агвар акьуб.	
ПРИЛАГАТЕЛЬНОЕ (3 се1ет)		

Прилагательныйдин мяг1на-матлаб, гебирис иц1ан суалар (фишттинф? фишттинттар?), предложениъ гебур нае гафарихъай хъукъуна авейчин (существительныбурихъай). Гебирин дагишвелар.	Прилагательныбурин мяг1на-матлаб (задарин тагьарар агвар акьуб), существительныбурихъай ишламиш акьуб, гебирин дагишвелар, къайдайин формабур.
Глагол (5 се1ет)	
Т1ушуб-лихуб агвар аркьа гафар. Гебирис иц1ан суалар (**фиркьая? фикьуне? фикьасе?).**	Глаголарил **суалар** алийиб, предложениъ ая гафарин хъукъувелар сад сайихъ аттивуб. Фиштти глаголар предложениъ ишламиш акьунайчин **ул алчатуб** (вахтт, формабур). Чаб терминар дапичира, мег1набирил ул алчатуна ккандe. Ишкиларихъ хъуттурфанди предложенибур **хъит1уб.** Текст лик1иб, диктовка аркьай, гин г1анаъ ае

	предложенибирил ул алчатуб.
Ттуранин еринар (местоимениебур) – 2 се1ет	
Ттурарин еринди ишламиш аркьа гафар. Ч1алаъ гебур ишламиш акьуб. *Ч1ал бегьем акьуб*	Ттурарир еринди арта гафарин матлаб, гебирихъай таниш акьуб, гебирис иц1ан суалар. Существительный-дин еринди ишламиш аркьаттар (**вун, зун, ге, те**), гьинанф ичин агвар аркьаттар (**зеф, веф).** Местоименибур г1ая предложенибур хъит1уб. Предложениъ г1анаъ гебирил ул алчатуб.
Яг1ар акьудегьенттар к1вал акьуб (5 се1ет)	

3 КЛАСС

(68 се1ет, х1ефттайиъ- 2 се1ет)

Тематикайин планирование	Шиникквари аркьа кардин характеристика

2-пе классиъ хурунае материал гъучафайдеб (4 се1ет)	
2-пе классиъ яг1ар акьунаеттар гъучафайдеб.Х1ерфарна сесар. Ачухъ сесарна ачухъдаваттар. **Текст** хуруб. Ч1алан паяр.	Ученикарис к1вал акьуб агъул ч1алан алфавит. Х1ерфаринра сесарин джуьревелар. Сесарилди гафарин мяг1набур джуьре аркьаф. Са сесунилди (х1ерфунилди) джуьревелар ае гафар Чиппи джуваб иц1ан суаларин кумак фай г1аттивуб задарин ттурар, т1ушуб-лихуб агвар аркьа гафар, задарин, шейъери тагьарр агвар аркьаттар. Предложение, гин к1илиъ лирк1ен х1а гаф, ахираъ ата ишанар, интонация. **Тексти**ъ гебурин хъукъувелар.
Предложение (10 се1ет).	
Удигь классариъ предложенихъас яг1аттар гъучафайдеб. Предложенин мяг1найин кьасттунихъ хъуттурфуна г1аттива джуьрабур: хабаринттар, суалинттар,	Предложение фиттис агъаф ичин гъавурдиъ ихьуб. Сад сайихъ хъукъуна ае гафарилас, предложенин фи джуьревелар айчин. Предложенин тагьарарил ул алчатуб: интонацил,

буюрмишинттар. Предложенин к1илин членар (подлежащее, сказуемое). 1удпе нубатин членар. Алттушуттарис кьимат ес диктант яра контрольная работа, тест акьуб.	кьасттунил; аркьа ахттилат хьин предложенибирилди э агъихьаф. Гебирин кьасттунихъ хъуттурфуна г1аттива джуьрабур:**суалинттар, хабаринттар, буюрмишинттар.** Предложенин к1илиъ х1а х1ерф лирк1енде, ахираъ точка ата. Дузди агъихьас яг1ар акьуб хабарин предложенибур. Ишкилик хъуттурфанди, **хабарин** предложенибур хъит1уб. Агвар акьунае текстиг1ас хабаринттар г1аттивуб. **Суалин** предложенибирин интонация дузди агъихьагъилди ул алчатуб. Суалар алихьай ч1ал бегьем акьас хъучикуб шиниккквар: рекъуьас адеттис фишттин суалар иц1анде, биографихъас, дада-баба аркьа пешабирихъас ва хъара гьемишттинтарихъас. Фишттин предложенибирис

	агъаф ичин **буюрмишинттар.** Гебурин яг1арвел агвар акрьа глаголин формайил ул алчатуб. Текстиг1 гебур ишламиш аркьаягъилди хъуттурфуб. Предложенин г1анаъ гафарин чаб чиппин арайиъ ае хъукъувелар. Предложенин **к1илин членар** (подлежащее, сказуемое). Подлежащийдин формабирил ул алчатуб (са падежиъ дава ге авеф). Сказуемыйдин мяг1найилас форма подлежащн асуллу ичин хабарик кихьуб шиникквар. **Удпе даражин**(нубатин) членар. Ишкилик хъутурфанди гьер джуьра предложенибур г1ая текст хъит1уб. Ттур алийииб (к1ил алийиб) ге текстил, предложенибирин хъукъувелар аттивуб текстин г1анаъ. Учебникдик кея текстар аттилик1иб, анализ акьуб

Гаф. Гафунин паяр (состав) – 12 се1ет	
Гаф. Гафунин г1анаъ ае паяр. Дибна ахир, мер1, суффикс, префикс. Гебирин мяг1набур, вазифабур. Гафунин мер1, суффикс, префикс агвар аркьа ишанар. Багунвелар ае гафар. *Ч1ал бегьем акьуб.* Диктант лик1иб (48 гаф)	Гафунин дибна ахир. Шиниккварис гафунин ахир агвар акьуб, ге дагиш вере пай идеф гафунин яг1ар акьуб, тек са шейъ агвар аркьа форма, ппара къайда агвар аркьаттар, падежарин формабур. Гафунин диб, ахир агвар аркьа ишанар. Суффиксаринна префиксрин вазифабур, гебирин кумакилди ц1ае гафар акьуб. Багунвел ае гафарил ул алчатуб (мяг1найин багунвелар ахьасе, мер1 сасуманди ахьасе). Агвар акьунае схемайин гафар джик1ина лик1иб. Гафунин ахир джик1иб, гин вазифа агвар акьуб (гаф сад сайихъ хъукъас аркьаф предложениъ, словосочетаниъ). Гафунин составдин анализ акьуб. Китабикес упражненибур

	лик1иб, алттушунае правилабур яг1айчугас ахтармиш акьуб. Ц1аку предложенибур лик1иб, гебур дуз акьуб. Гьер ч1алан паяр фиштти гъайчин чаб предлождениъ хъуттурфуб. Текст лик1иб. Гин анализ акьуб.
Лексика (5 се1ет)	
Лексика фиттис агъаф ичин гьучафайдеб. Гафунин вазифа. Гафунин мяг1на. Са мяг1на хъая гафар, ппара мяг1на хъаеттар. Синонимар, антонимар.Фразеологизмар.	Удигь классариъ лексикайихъас яг1архьунаттар гьучафайдеб. Текстин г1анаъ гафарин мяг1набирихъ хъуттурфуб. Са мяг1на хъаеттар, ппара мяг1на хъаеттар г1аттивуб, словарьдихъай кар акьуб. Ппара мяг1на хъаеттарихъай, гебирин джуьревелар агвас предложенибур хъит1уб. Синонимар фишттин гафарис агъаф ичин яг1ар акьас (мяг1найин багунвелар аеттар, лик1ибарилди джуьреттар), гебур фиштти ишламиш аркьайчин зье

	гъургъа ч1алаъ, фи кумакквелар иц1анчин гъургъаттис гебири. Агвар акьунае гафарихъди синонимар к1вал акьуб. Антонимар (къаншарди мяг1найилди гьучадарке гафар), гебур ишламиш аркьагъилди. Фразеологизмар (мисалабур), гебурин джуьревелар гафунихъай, словосочетанихъай, гебурин мяг1на фиштти хъукъунайчин компонентарихъай. Презентация акьуб синонимар, антнимар, фразеологизмарихъас.
Ч1алан паяр	
Существительное (12 се1ет)	
Ч1алан паяр. Гебурин джуьревелар. Существительный фишттин ч1аларис агъаф ичин: гин грамматикайин мяг1на, тагьарар. Предложениниъ ишламиш акьуб.	Ч1алан паярихъас удигьди яг1аяттар к1вал акьуб Ч1алан паяр г1аттивас вейчин. Существительное, прилагательное, числительное, местоимение, глагол. Знаменательные части речи ва служебные.

Собственныйна (хас ттурар) нарицательный существительныйбур. Хас ттурар х1а х1ерфунилас лик1иб. Существительныйдин къайдайин формабур. Существительнидин теквел ваппара кьадар. Существительныйдин падежар. **Ахтармиш аркьа диктант**.	Гъегишттин гафар к1вал аркьай, лик1иб. Имя существительное: фуш? фи? суаларис джуваб иц1ан гафар. 1уьрус ч1алаъ суман дава суаларилди г1аттиваф. агъул ч1алаъ одушевленныбурна неодушевленныбур. Инсандихъди дала фуш? агъа суал алихьафттава дагъустандин ч1алариъ. Инсанарин, х1ур, шагьурарин ттурарис хас ттурар агъаф идеф, гебур х1а х1ерфунилас лирк1енф Аме задарин ттурарис нарицательныбр агъаф. Ч1ал бегъем аркьа упражненибур. Ишкиликес ахттилат хъит1уб, хас ттурар ишламишаркьай. Задарин ттурар, мебурис алихьа суал «фи?», биц1и х1ерфарилас лик1иб. Текстиг1ас нарицательныбур агвар акьуб Хьин гъургъа ч1алаъ существительныбур фиштти

	ишламиш аркьайчин, гебирин мяг1набур, ппара мяг1на хъаеттар, са мяг1на хъаеттар. Грамматический разбор акьуб.
Прилагательное (5 се1ет)	
Прилагательныйдин мяг1на-матлаб. Гебирис иц1ан суалар. Гебирин хъукъувелар существительныйдихъай, предложениъ гъаре кар. Мяг1найилди багунвелар ая, гъучадарке прилагательныбур. *Ч1ал бегьем акьуб.* Текстихъай кар акьуб. Прилагательныйбур г1аттивуб, гебурин мукь, хъукъувелар, дагишвелар агвар акьуб.	Прилагательныбирин мег1на (*ранг, т1ег1ем и* т.д.), гебури джуваб иц1ан суал (фишттинф?). Гафарихъай хъукъагуна прилагательныбурин формант (показатель) **–ф,** г1архьаф (*ирееф*, **амма**: *ире тук*) Текстиг1ас прилагательныбур г1аттивуб, гебурихъай хъукъунае гафарин часть речи агвар акьуб, фиштти хъукъунайчин ул алчатуб. Синонимар джик1иб прилагательныбурихъди. Ишкилик хъуттурфанди ахттилат хьит1уб, прилагательныбура ишламиш

	аркьай.Прилагательныйдихъас яг1ар акьуттар ахтармиш акьас контрольный диктант лк1иб. Диктантин ошибкабирихъай кар акьуб.
Числительное (5 се1ет)	
Числительныйдин мяг1на-матлаб. Гебирин вазифабур предложениъ. Кьадарин ва нубатин числительныбур. *Ч1ал бегьем акьуб.* **Ахтармиш аркьа диктант**	Шиникквар таниш акьуб ч1алан гьеме паянихъай, гебурин мяг1на, гебирис иц1ан суалар Числительныбур суаларилди (фидегьен?, хьимудпеф?, нае?) г1аттивас хьеб, фишттин разрядар айчин (кьадаринттар, нубатинттар). Сасра гафарихъай гебур фишттин хъукъунайчин ул алчатуб, гин дагишвелар. Дузди числительныбур лик1ибал ул алчатуб (*къад – къанна сад, хьибц1ур, ягъц1ур*). Числительныбур г1ая мисалабур к1вал акьуна лик1иб. Гебирин мяг1на, разрядар агвар акьуб.

Глагол (13 се1ет)	
Удигь классариъ глаголихъас яг1архьеттар к1вал акьуб. Глаголин мяг1на, гин суалар, гин грамматический характеристика, предложениъ гъаре кар. Глаголин вахттар: гьалдин вахтт, ккеттушу вахтт, хьасмиде вахтт. Глаголар ишламиш акьуб, текстихъай кар акьуб.	Алттушу классариъ яг1архьеттар к1вал акьуб. Глаголин мяг1на, сасра ч1алан паярилас гин джуьревелар агвар акьуб (вахттар агвар аркьа), гебур ч1алаъ ишламиш акьуб, текстиг1ас гебур г1аттивуб. Глаголин бинайин формайихъай таниш акьуб. Суалар бинайин формайин: *фикьас?, фикьуб*? Глаголин вахттаринмяг1набирин джуьревелар. Агьал аркьая кар-лихунис иц1ан суал (*фиркьая?).* Ге вахттунин глаголар ишламиш акьуб сасра гафарихъай. Ишкиларихъ хъуттурфанди глаголар г1аттивуб. Гебирихъай хъукъунае гафар джик1иб. Ккеттушу вахтт, ге формайис иц1ан суал (*фикьуне?*). Хьасмиде вахтт, гин

	суа(фикьасе?). Агъуларин экьуб-гъайшибахъас, адабарихъас ахттилат хъит1уб. Текстихъай кар акьуб гьер формайин глаголар джик1иб. Хьасмиде вахттунин глаголарин мег1на, суал (*фикьасе?)* Гебур сасра вахттар агвар аркьа глаголдин формабириг1ас г1аттивас, джуьре акьас хьеб. Хьасмиде формайин джуьрабурихъ хъуттурфуб: *акьас-акьасе – аркьай ахьасе.* Существительныбурихъай глаголдин хъукъувелар, дуьхьуьвелар ахтармиш акьуб. Грамматический заданибур хъая диктант лик1иб (75-80 гаф.)
Исан г1анаъ алттушуттар к1вал гьучафайдеб (2 се1ет)	

4 класс

(68 се1ет)

Тематикайин планирование	Шиникквари аркьа кардин характеристика
Алттушуттар гьучафайдеб (повторение) – 5 се1ет	
Учебнихъай таниш акьуб Алттушу классариъ яг1ар акьуттар гьучафайдеб. *Алфавит, сесар*. Ачухъ сесарна ачухъдаваттар, гебирин джуьревелар Сесарна х1ерфар. Гуджлу сесар, нафас хъаяттарна хъадаваттар, лабиал сесар. Хъукъу х1ерфари агвар аркьа сесар. Слог. *Гаф.* Гафунин паярин анализ акьуб (*мер1, диб, ахир, суффикс, префикс*). Ц1ае гафар арайил аркьа паяр гафунин. Са хат1унилас сасрайилди дузди алттфайшуб. Х1а х1ефулас, биц1и х1ерфулас лирк1ен гафар. Гафунин мяг1на. Са мег1на	Учебнихъай таниш акьуб. Удигьди алттушу классариъ хуруттар к1вал акьуб. Ачухъ сесаринна ачухъдаваттарин джуьревелар яг1архьеб. Гуджлубурна, заг1ифттар, нафас хъаяттарна хъадаваттар. Гафуниъ ае сесарин анализ акьас хьеб. Слогарис гаф пай акьуб. *Гаф*. Гафунин мяг1на. Сасуман мяг1на хъае гафар савусал завал акьу (сатемайихъди идеттар). Гафунин паяр г1аттивас хьеб: *мер1, диб, ахир, суффикс, префикс*. Агвар акьунае

хъаеттар, ппара мяг1на хъаеттар. Мяг1найин багунвелар ая гафар (синонимар), антонимар. Предложение. Текст.	схемайихъди гафар джик1ес хьеб. **Текстихъай** кар акьуб. Гисаг1ас са мер1 хъае гафар г1аттивуб; мег1елимди агвар акьунае префикс яра суффикс г1ае гафар джик1иб. Гафар дузди лик1ибал ул алчатуб. *Ч1алан паяр.* Суаларин кумакилди г1аттивуб существительныйбур, прилагательныбур, числительныбур, глаголар, местоименибур. **Предложение.** Гинанализ акьуб. К1илин членар, 1удпе дараджин членар. Суаларилди гафарин хъукъувелар джик1иб предложенин г1анаъ. Къасттунихъ хъуттурфуна, г1аттива джуьрабур предложенибирин: хабаринттар,

	суалинттар, буюрмишинттар.
Предложение (15 се1ет)	
Предложенин к1илин членар (подлежащеена сказуемое). Предложенин 1удпе дараджин членар. 1ари к1илин членар дала адава предложенибур. Мяг1набирилди сад сайихъай хъукъу гафар г1аттивуб предложениъ. Са гафунилас сасра гафунилди суалар алихьай хъукъувелар предложенин г1анаъ ае гафарин. Ч1ал бегьем акьуб. Текстихъай кар акьуб. Са джинсунин, са суалис джуаб иц1ан 1удпе дараджин членар г1ае предложенин анализ акьуб. Са джинсунин членар чаб чиппихъай хъукъуная тагьарар, гебур джуьре аркьа препинанин ишанар.	Предложениъ гъаре кардихъ хъуттурфуна г1аттивуб к1илин членар, 1удпе, дараджин членар. Текстиг1 гьегишттин предложенибур джик1иб. Предложенибирин ахираъ, г1анаъ ирх1а ишанар. Са джинсунин членар предложенин, гебурин арабириъ ирх1а ишанар пунктуацин, гебур хъукъас аркьа союзар *(-на, -ра, ва, амма)* Сложный предложенибур. Гебирин г1анаъ ае простой предложенибур джуьре акьуб, предложенин интонацил ул алчатуб. Ишкиларихъ хъуттурфанди, яра агвар

Сложный предложенихъай таниш акьуб. 1уд простой предложеникес хьунае сложный предложени. Пунктуацин ишанар сдложный предложенин г1анаъ ирх1аттар.	акьунае темайихъди ахттилат хъит1уб, гьер джуьре предложенибура г1ачик1ай.
Текст (5 се1ет)	
Удигь классариъ текстихъас яг1архьунаттар гьучафайдеб. Текст, гин мяг1на, фиттихъас ичин лик1инаеф текст; текстунин к1ил (гис йинае ттур), текстин паяр, план.	Фиттихъас ичин текст яг1ар акьуб, гин мяг1на. Текстис ттур хъит1уб (к1ил, заголовок хъит1уб). Текстин темайихъай фиштти хъукъуна айчин гин к1ил (ттур). Текстин паяр г1аттивуб, гебурин хъукъувелар сад сайихъай агвар акьуб. Текстин къасттунихъ хъуттурфуна, гин фи джуьра ичин аттивуб (описание, повествование, рассуждение) Текст ахъакьуб. План лик1иб. Агвар акьу

	темайихъди ахттилат, текст хъит1уб. Гьер джуьрабирин диктантар лик1иб (диктовка аркьай, зрительный).
Ч1алан паяр. Существительное (15 се1ет)	
Удигьая классариъ существительныйдихъас яг1ар хьунаеттар к1вал акьуб. Существительнидин мяг1на-матлаб. Предложениъ гебирин вазифабур. Существительныйдин кьадарин формабур (*-ар, -яр, -бур,-вур, -вар*). Падеж, падежарин суалар, падежарин ттурар: *асул падеж* (именительный), а*ктив падеж* (эргативный), родительный, датедьтельный *Мукьарин* (локативный) падежар. Гебирин	Существительныйдин мяг1на-матлабихъ хъуттурфуб, предложениъ существительныбур г1аттивуб, гебирин кьадарин, падежарин формабур агвар акьуб; суал алихьай, существительныйбурин вазифа фи ичигуб предложенин г1анаъ (нае падежи фи вазифа файчин существительныйдив); гебур падежарис дагиш акьуб. Мукьарин падежарин мяг1набур аттивуб,

джуьрабур, ахирар. Существительныйдин морфологический разбор акьуб. авун. *Ч1ал бегьем акьуб* **Контрольный диктант.**	гебирин ахирар джик1иб (мукьарин падежарин таблицайин кумакилди). Существительныйбирин разбор акьуб: паяр г1аттивай, ч1алан пай суман характеристика иц1анди (морфологический) Фиттихъасчира ахъаркьа текст лик1иб (повествовательный), гин мяг1на, кьастт, текстин паяр г1аттивуб. Диктант (80-90 гаф).
Имя прилагательное (5 се1ет)	
Удигь классариъ прилагательныйдихъас яг1архьунаеттар к1вал акьуб: гин мяг1на-матлаб, предложениъ гин вазифабур; прилагательныйдин дагишвелар (кьадарин формабур, падежарис дагишвереф джуьраейи лиркенгуна, ишламиш	Прилагательныйдин мяг1найил ул алчатуб, гин матлаб, вазифабур ахтармиш акьуб предложениъ, словосочетаниъ**.** Мег1елимди алихьу существительныйдихъди вередегьен ппара прилагательныбур к1вал акьуна лик1иб;

аркьагуна, предложениъ, словосочетаниъ адавагуна).	прилагательныйдинра существительныйдин хъукъувеларил ул алчатуб. Текстарихъай кар акьуб. Гебирин к1ил. Мяг1на фиштти хъукъунайчин, текст ахъакьуб, агвар акьу темайихъди са биц1и текст хъит1уб.
Ттурарин еринар (местоименибур) – 3 се1ет	
Ттурарин еринди ишламиш аркьа (местоименибур), гебуринвазифабур предлрожениъ, гебирис иц1ан суалар, гебирин джуьрабур: *Касдинттар, суалинттар*. Гебирин дагишвеларин формабур, падежарин ахирар. Морфологический разбор акьуб. *Ч1ал бегьем акьуб.*	Ттурарин еринар. Ч1алаъ гебирил але кар. Касдин местоименибурил ул алчатуб. Текстиг1 гебур джик1иб. Существительныбурин еринди местоименибур атуб текстиъ. Фиштти гебур гафарихъай лирк1енчинул алчатуб. Ахъаркьа (повествовательный) текст хуруб, гин анализ акьуб, хаб хъадакьуб. Текстин паяр г1аттивуб.

Текст хъит1уб, местоименибур ишламиш аркьай (гьертти учихъасияра ишкилик кеяттарихъас).	Изложение лик1иб
Глагол (15 се1ет)	
Глаголин мяг1на-матлаб, гебирис иц1ан суалар: глаголин асул форма (масдар), гис иц1ан суал (*фикьуб?),* ге падежарис дагиш вере форма э. *Мурадвелдин* форма (целевая) *бинайин* формайис (фикьас?). Отрицательная форма глагола. Сасра ч1алан паярилас гебурин джуьревелар. Глаголин вахттар гебирис иц1ан суалар (*фиркьая? фикьуне, фикьасе*?).	Глаголар фишттин гафарис агъаф ичин к1вал акьуб. Текстиг1ас, сасра паяриг1ас ч1алан гебур г1аттивас хьеб. Глаголин категорибур (грамматикайин ишанар). Глаголар джик1ина текстиг1, гебурин вахттунин формабур агвар акьуб (асул форма - ***акьуб***, мурадвелдин форма – ***акьас***, отрицательная форма **-дакьас**, вахттарин формабур). Ге формабур сад сайигь

Глаголарин префиксар (превербар), суффиксар. Кумакчи глаголар. Глаголар дузди лик1иб. Морфологический разбор акьуб глаголин. Текстихъай кар акьуб.	гьучик1ай, гебирин джуьревелар джик1иб. Отрицательный форма аркьа аффиксарихъай таниш акьуб в (акьас-**д**-акьас, экьвас- э-**д**-екьвас, хурас – **ма**-хура) Кумакчи глаголар, гебирихъай ишламиш аркьа глаголар (кар **акьас**, дарс **акьас**, мек1 **хьас**) Глаголар дузди лик1иб. Текстиг1 алттушу ч1алан паяр джик1иб (существительное, прилагательное, числительное, местоимение, глагол), гебирин хъукъувелар, гебирин формабур ахтармиш акьуб. Глаголин вахттар таблицайиъай агвар акьуб. Описательный, повествовательный, рассуждение джуьрабирин текстарихъай кар акьас,

	текстин план лик1иб, ттур алийиб текстил. Диктантар лик1иб.
Исан г1анаъ хуруттар гьучафайдеб (5 се1ет)	

ОГЛАВЛЕНИЕ